

Finansirano u okviru posebnog sporazuma o dodjeli bespovratnih sredstava br. 2018 / 402-850 iz Višekorisničkog programa EU IPA II za Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Sjevernu Makedoniju, Kosovo *, Crnu Goru i Srbiju

Investicijski okvir za Zapadni Balkan Instrument za infrastrukturne projekte Tehnička pomoć 8 (IPF 8)

TA2018148R0 IPA

Mediterranski koridor CVC, Bosna i Hercegovina – cestovna povezanost sa Hrvatskom, poddionica: Konjic (Ovčari) – tunel Prenj – Mostar sjever

Analiza neusklađenosti i Paket dokumentacije za objavljivanje iz Procjene utjecaja na okoliš i društvo (PUOD)

WB20-BiH-TRA-02 Komponenta 1

Knjiga 1: Studija o procjeni utjecaja na okoliš i društvo

Poglavlje 16 Procjena utjecaja na društvo

Decembar 2025.

Investicijski okvir za Zapadni Balkan (WBIF)

Instrument za infrastrukturne projekte Tehnička pomoć 8 (IPF 8)

Infrastruktura: energija, okoliš, društvena, transportna i digitalna ekonomija

TA2018148 R0 IPA

Knjiga 1: Studija o procjeni utjecaja na okoliš i društvo

Poglavlje 16 Procjena utjecaja na društvo

Decembar 2025. godine

Instrument za infrastrukturne projekte (IPF) je instrument tehničke pomoći Investicijskog okvira za Zapadni Balkan (WBIF) koji je zajednička inicijativa Europske unije, međunarodnih finansijskih institucija, bilateralnih donatora i vlada Zapadnog Balkana, a podržava društveno-ekonomski razvoj i pristupanje EU širom Zapadnog Balkana pružanjem finansijske i tehničke pomoći za strateška infrastrukturna ulaganja. Ova tehnička pomoć finansira se iz EU fondova.

BROJ PROJEKTA BROJ DOKUMENTA

WB20-BIH-TRA-02

VERZIJA	DATUM	OPIS	PRIPREMIO	PROVJERIO	ODOBRIO
1	25/09/2021	SPUOD	Tim eksperata	Irem Silajdžić Konstantin Siderovski	Richard Thadani
2	21/11/2022	SPUOD – Poglavlje 16 Procjena utjecaja na društvo	Tim eksperata	Irem Silajdžić	Richard Thadani
3	03/03/2023	SPUOD – Poglavlje 16 Procjena utjecaja na društvo	Tim eksperata	Irem Silajdžić	Richard Thadani
4	10/10/2023	SPUOD – Poglavlje 16 Procjena utjecaja na društvo	Tim eksperata	Irem Silajdžić	Richard Thadani
5	06/01/2025	SPUOD – Poglavlje 16 Procjena utjecaja na društvo	Tim eksperata	Irem Silajdžić	Richard Thadani
6	01/08/2025	SPUOD – Poglavlje 16 Procjena utjecaja na društvo	Tim eksperata	Irem Silajdžić	Richard Thadani
7	31/12/2025	SPUOD – Poglavlje 16 Procjena utjecaja na društvo	Tim eksperata	Irem Silajdžić	Richard Thadani

Izjava o odricanju odgovornosti: Autori preuzimaju punu odgovornost za sadržaj ovog izvještaja. Iznesena mišljenja ne odražavaju nužno stav Europske unije ili Europske investicione banke.

SADRŽAJ

16	Procjena utjecaja na društvo	9
16.1	Uvod	9
16.2	Kontekst Projekta	10
16.3	Pregled Projektnog područja	11
16.4	Metodologija prikupljanja osnovnih podataka	14
16.4.1	Ograničenja i pretpostavke	18
16.5	Osnovni pokazatelji na federalnom/kantonalnom nivou	18
16.5.1	Stanovništvo i demografija	18
16.5.2	Ekonomija	22
16.5.3	Zaposlenost, prihodi i sredstva za život	23
16.5.4	Obrazovanje	24
16.5.5	Infrastruktura	25
16.5.6	Snabdijevanje vodom i kanalizacija	27
16.5.7	Sistem snabdijevanja električnom energijom	28
16.5.8	Telekomunikacijske usluge	29
16.6	Osnovni pokazatelji projektnog područja	30
16.6.1	Stanovništvo i demografija	30
16.6.2	Upotreba zemljišta	34
16.6.3	Obrazovanje	37
16.6.4	Zaposlenost, prihodi i sredstva za život	38
16.6.5	Ranjive grupe	38
16.6.6	Lokalna privreda	50
16.6.7	Saobraćajna infrastruktura	52
16.6.8	Snabdijevanje vodom i kanalizacija	56
16.6.9	Telekomunikacijske usluge	57
16.6.10	Infrastruktura za sport i rekreaciju	57
16.6.11	Infrastruktura za upravljanje otpadom	57
16.6.12	Kulturno, historijsko i arheološko nasljeđe	58
16.7	Metodologija procjene utjecaja	63
16.8	Procjena utjecaja	65
16.8.1	Utjecaji na zdravlje i sigurnost zajednice	65
16.8.2	Utjecaji na lokalne puteve i infrastrukturu	69
16.8.3	Smetnje u pružanju javnih komunalnih usluga (struja, voda, kanalizacija, telekomunikacije)	72
16.8.4	Utjecaji na vodu	74
16.8.5	Otkup zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i nedobrovoljno preseljenje	77
16.8.6	Zdravstveni i sigurnosni rizici za radnike	80
16.8.7	Opasnost od neeksplozivnih ubojnih sredstava	87

16.8.8	Utjecaji na kulturno, historijsko i arheološko nasljeđe	92
16.9	Mjere ublažavanja i poboljšanja	94
16.9.1	Mjere za zdravlje i sigurnost zajednice	94
16.9.2	Mjere za smetnje u pružanju javnih komunalnih usluga (struja, voda, kanalizacija, telekomunikacije)	96
16.9.3	Mjere za utjecaje na vodu	97
16.9.4	Mjere za otkup zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilno preseljenje	97
16.9.5	Mjere za utjecaje na lokalne puteve i infrastrukturu	98
16.9.6	Mjere za zdravstvene i sigurnosne rizike za radnike	99
16.9.7	Mjere za opasnost od NUS-a	101
16.9.8	Mjere za kulturno, historijsko i arheološko nasljeđe	101

Lista tabela

Tabela 16-1:	Mjesne zajednice intervjuisane tokom izrade Studije	17
Tabela 16-2:	Nevladine organizacije intervjuisane tokom izrade Studije	17
Tabela 16-3:	Prirodno kretanje stanovništva – Konjic, 2013-2020	19
Tabela 16-4:	Starosna i spolna struktura stanovništva Konjica	19
Tabela 16-5:	Prirodno kretanje stanovništva – Grad Mostar, 2013-2020	20
Tabela 16-6:	Starosna i spolna struktura stanovništva u Mostaru	20
Tabela 16-7:	Ekonomska struktura stanovništva u Konjicu	23
Tabela 16-8:	Ekonomska struktura stanovništva u Mostaru	24
Tabela 16-9:	Veličina, naseljenost, i gustina naseljenosti šireg projektnog područja u Konjicu	30
Tabela 16-10:	Etnička pripadnost stanovništva šireg projektnog područja u Konjicu	31
Tabela 16-11:	Polna struktura stanovništva šireg projektnog područja u Konjicu	32
Tabela 16-12:	Veličina, stanovništvo i gustina naseljenosti šireg projektnog područja u Mostaru	33

Tabela 16-13: Etnička pripadnost stanovništva šireg projektnog područja u Mostaru	33
Tabela 16-14: Spolna struktura stanovništva šireg projektnog područja u Mostaru	33
Tabela 16-15: Zemljište koje zauzima trasa autoceste uključujući obilaznicu Konjic	35
Tabela 16-16: Zemljište koje zauzimaju pristupni putevi	36
Tabela 16-17: Zemljište koje zauzima zona oko autoceste i obilaznice Konjic	36
Tabela 16-18: Spisak dobara kulturno-historijskog nasljeđa	59
Tabela 16-19: Kriteriji za određivanje jačine utjecaja	63
Tabela 16-20: Kriteriji za određivanje osjetljivosti društvenih receptora	64
Tabela 16-21: Matrica procjene utjecaja	64
Tabela 16-22: Sažetak potencijalnih utjecaja na zdravlje i sigurnost zajednice i sigurnost na putevima i procjena njihovog značaja prije ublažavanja	68
Tabela 16-23: Sažetak potencijalnih utjecaja oštećenja lokalnih puteva i utjecaja na lokalni saobraćaj i procjena njihovog značaja prije ublažavanja	71
Tabela 16-24: Sažetak potencijalnih utjecaja na zajednicu od smetnji u pružanju javnih komunalnih usluga i procjena njihovog značaja prije ublažavanja	73
Tabela 16-25: Sažetak potencijalnih utjecaja na vode i procjena njihovog značaja prije ublažavanja	76
Tabela 16-26: Sažetak potencijalnih utjecaja otkupa zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilnog preseljenja i procjena njihovog značaja prije ublažavanja	79
Tabela 16-27: Sažetak potencijalnih utjecaja zdravstvenih i sigurnosnih rizika za radnike i procjena njihovog značaja prije ublažavanja	86
Tabela 16-28: Sažetak procjene potencijalnih utjecaja vezanih za opasnosti od mina prije ublažavanja	88
Tabela 16-29: Sažetak potencijalnih utjecaja na kulturno, historijsko i arheološko nasljeđe i ocjena njihovog značaja prije ublažavanja	93

Lista slika

Slika 16-1: Trasa autoceste kroz naselja Ovčari, Vrbići, Trešanica, Gornje Polje, Polje Bijela, Bijela i Mladeškovići	13
Slika 16-2: Trasa autoceste kroz planinu Prenj	13
Slika 16-3: Trasa autoceste kroz naselja Podgorani, Humilišani, Potoci i Kutilivač	14
Slika 16-4: Obilaznica Konjic kroz naselja Ovčari, Vrbići, Repovica, Donje Selo i Drecelj	14
Slika 16-5: Upotreba zemljišta – Konjic	34
Slika 16-6: Upotreba zemljišta – Mostar	35
Slika 16-7: Važnost pristupačnosti za anketirane poslovne objekte	51
Slika 16-8: Glavni putevi (crvena boja) i regionalni putevi (svijetlo narandžaste boje) u FBiH	52
Slika 16-9: Željeznička infrastruktura presječena vijaduktom između petlje Ovčari i prilaznog puta autocesti	54
Slika 16-10: Željeznička infrastruktura presječena vijaduktom u naselju Donje Selo	55
Slika 16-11: Željeznička infrastruktura presječena autocestom u naselju Trešanica	55
Slika 16-12: Muslimansko groblje Kuti u blizini dionice autoceste (zelena oznaka)	60
Slika 16-13: Pravoslavno groblje u naselju Mladeškovići (zelena oznaka)	61
Slika 16-14: Pravoslavna crkva "Svete Nedjelje – Bijela" (gornja zelena oznaka) i džamija "Bijela" (donja zelena oznaka) u naselju Bijela	61
Slika 16-15: Džamija i pravoslavno groblje u naselju Donje Selo	62
Slika 16-16: Džamija (lijevo) i pravoslavno groblje (desno) u naselju Donje Selo	62
Slika 16-17: Karta minskog polja Konjica i Mostara (Dio I)	89
Slika 16-18: Karta minskih polja Konjic i Mostara (Dio II)	90
Slika 16-19: Karta minskih polja Konjica i Mostara (Dio III)	91

16 Procjena utjecaja na društvo

16.1 Uvod

U ovom poglavlju predstavljene su rezultati procjene potencijalnih utjecaja Projekta na društvo tokom faze predizgradnje, izgradnje i faze korištenja. U poglavlju su identifikovani utjecaji Projekta na lokalne zajednice te su predložene mjere ublažavanja ili kontrole vjerovatnih negativnih utjecaja Projekta.

Procjena utjecaja na društvo izvršena je u skladu sa zahtjevima EBRD-a i EIB-a za projekte kategorije A, a koji su kreirani da osiguraju da se utjecaji njihovih investicija na društvo pažljivo razmotre i adresiraju, a u skladu sa posvećenošću odgovornom i održivom razvoju.

Lokalnim **područjem utjecaja Projekta** za procjenu utjecaja na društvo smatra se:

- > glavno projektno područje (prostorna zona od 50 m kroz koju će prolaziti trasa autoceste i obilaznica Konjic i gdje će biti potrebno otkupiti zemljište),
- > šire projektno područje (koje obuhvata najbliže lokalne zajednice u prostornoj zoni od 500-600 m sa obje strane trase autoceste i obilaznice Konjic), a koje je identifikovano kao geografsko područje koje okružuje trasu autoceste i obilaznicu, kako bi se razumjeli potencijalni utjecaji koje izgradnja i rad puteva mogu imati na lokalne zajednice koje su najbliže Projektu. Smatra se da će šire područje istraživanja biti najizloženije direktnim utjecajima Projekta u smislu prašine, buke, vibracija, transporta građevinske robe/materijala, sigurnosti saobraćaja itd.

Napomena: područje utjecaja za različite utjecaje u pogledu buke, vibracije, voda itd. određeno je posebno na osnovu uočenog stanja na terenu, znanja o prirodi i intenzitetu utjecaja, izvršenih istraživanja i/ili rezultata modeliranja, kako je predstavljeno u stručnim poglavljima i referencirano u cijelom ovom poglavlju.

Na osnovu profesionalne procjene Konsultanta i prethodnog iskustva, smatra se da je ovo područje proučavanja dovoljno da se identifikuju potencijalni receptori na koje će Projekat značajno utjecati.

Metodologija procjene utjecaja je detaljno objašnjena u ovom Poglavlju 16 (dio nazvan *Metodologija procjene utjecaja*).

Društvena procjena u području utjecaja Projekta izvršena je kroz:

- > sekundarno istraživanje,

- > socio-ekonomska istraživanja sprovedena tokom 2021. i 2022. godine,
- > intervju sa predstavnicima lokalnih zajednica i
- > intervju sa relevantnim nevladinim organizacijama.

Ove aktivnosti su detaljnije predstavljene u ovom Poglavlju 16 (dio nazvan *Metodologija prikupljanja osnovnih podataka*).

Ovo poglavlje se treba čitati zajedno sa sljedećim poglavljima:

Poglavlje 1	Uvod
Poglavlje 2	O Projektu
Poglavlje 3	Detaljni opis Projekta
Poglavlje 4	Politički, zakonodavni i institucionalni kontekst
Poglavlje 5	Metodologija procjene utjecaja
Poglavlje 7	Geologija i podzemne vode
Poglavlje 8	Površinske vode
Poglavlje 17	Kumulativni utjecaji
Poglavlje 18	Rezidualni utjecaji
Poglavlje 19	Plan za upravljanje okolišem i društvom (PUOD)
Knjiga 6	Plan uključivanja interesnih grupa (PUIG)
Knjiga 7	Okvir za otkup imovine i preseljenje (OOIP)

16.2 Kontekst Projekta

Poddionica Konjic (Ovčari) - tunel Prenj - Mostar Sjever, koja je predmet ove procjene, dio je paneuropskog koridora V koji povezuje sjevernu Europu sa Jadranskim morem, a njegova trasa pod nazivom "Koridor Vc" prolazi kroz Bosnu i Hercegovinu, čime je ova zemlja postala dijelom europske mreže međunarodnih puteva. Projekat će izgraditi i sa njim upravljati JPAC, koje je u stopostotnom vlasništvu Vlade Federacije BiH (FBiH).

Poddionica će prolaziti kroz gradove Mostar i Konjic. Oba grada se nalaze u FBiH u Hercegovačko-neretvanskom kantonu (jedan od deset kantona koji čine FBiH).

Hercegovačko-neretvanski kanton graniči sa Srednjobosanskim kantonom na sjeveru, Kantonom Sarajevo na sjeveroistoku, Republikom Srpskom na istoku, Hrvatskom na jugozapadu, Zapadnohercegovačkim kantonom na zapadu i Kantonom 10 na sjeverozapadu.

Trasa prolazi kroz brdsko, brdsko-planinsko i planinsko područje. Oko 40% površine pripada brdsko-planinskom terenu preko 500 m nadmorske visine (npr. planine Prenj, Čvrstica, Čabulja), a samo oko jedne trećine terena se nalazi na nadmorskoj visini od 200 do 500 m. Ostatak je blago brdovit i ravan teren.

Projektno područje je detaljnije predstavljeno u ovom Poglavlju 16 (dio nazvan

Osnovni pokazatelji projektnog područja).

16.3 Pregled Projektnog područja

Trasa autoceste prolazi direktno kroz sljedeća naselja u Konjicu i Mostaru:

- > Ovčari
- > Trešanica
- > Gornje Polje
- > Polje Bijela
- > Bijela
- > Mladeškovići
- > Podgorani
- > Humilišani
- > Potoci
- > Kutilivač

Obilaznica Konjic prolazi direktno kroz sljedeća naselja u Konjicu:

- > Ovčari (isto naselje kao na početku dionice autoceste)
- > Vrbići
- > Galjevo
- > Repovica
- > Donje Selo
- > Drecelj

U okviru šireg projektnog područja identifikovana su **četiri dodatna naselja** (sva četiri se nalaze u Konjicu) – iako Projekat ne prolazi direktno kroz ova naselja, ona se nalaze u blizini trase (unutar zone od 500-600 m od trase) i na koje Projekat može potencijalno utjecati: Prevlje, Jošanica, Glavičine i Džepi.

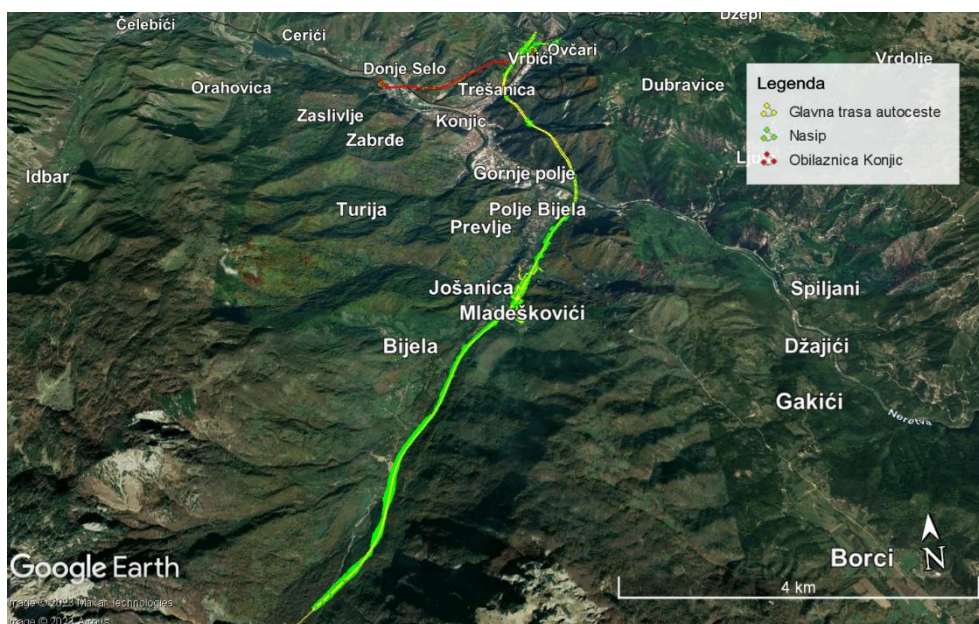
Ukupno postoji 15 naselja na širem projektnom području koje pripada Konjicu (u daljem tekstu „šire projektno područje Konjica“), a 4 naselja na širem projektnom području koje pripadaju Mostaru (u daljem tekstu „šire projektno područje Mostara“).

Trasa autoceste počinje u naselju Ovčari i prolazi kroz naselja Trešanica, Gornje Polje, Polje Bijela, Jošanica i Mladeškovići. U nastavku, trasa se proteže dolinom rijeke Bijela, prolazeći naselja Bijela i penjući se prema tunelu Prenj. Nakon izlaska iz tunela Prenj, trasa se postepeno spušta prema Mostaru i prolazi pored naselja Podgorani, Humilišani i Potoci. Dionica završava u naselju Kutilivač

prije petlje Mostar sjever, koja omogućava vezu između autoceste, magistralnog puta M17 i grada Mostara.

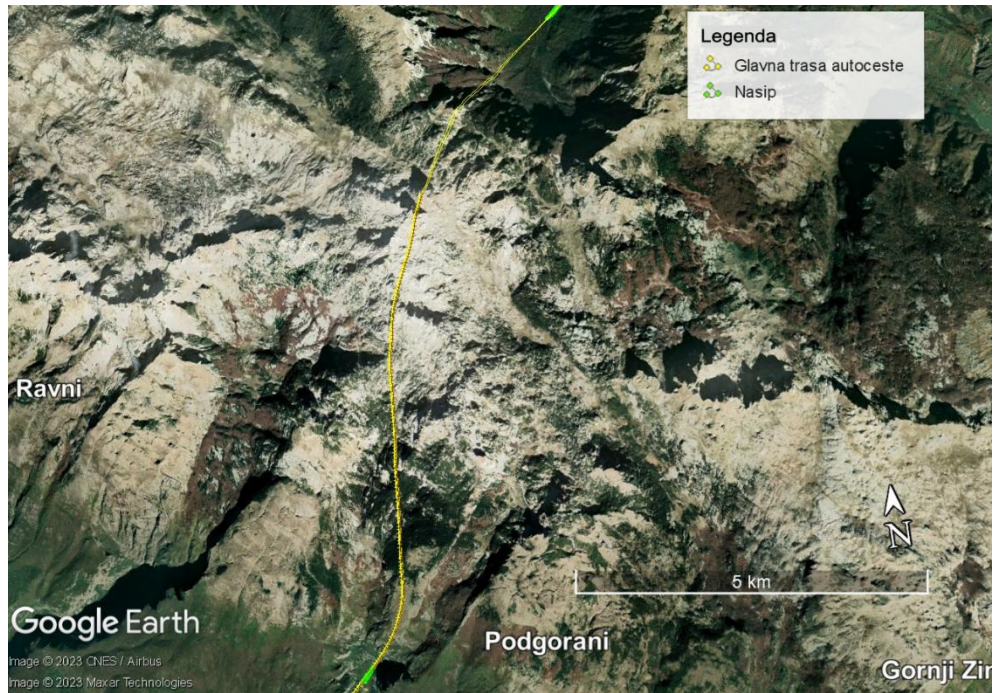
Početak obilaznice Konjic je u naselju Ovčari sa desne strane magistralnog puta¹ M17, koji vodi južno od Sarajeva prema Konjicu, 550 m prije petlje Ovčari. Put prolazi kroz naselja Vrbići, Galjevo, Repovica i Donje Selo. Vijadukt počinje u naselju Donje Selo, prelazi rijeku Neretvu i završava u Drecelju. U naselju Drecelj kružni tok povezuje naselje sa putem M17 i planiranom autocestom.

Na slikama ispod prikazana je trasa autoceste, obilaznica Konjic i naselja kroz koja Projekat prolazi ili su u blizini.

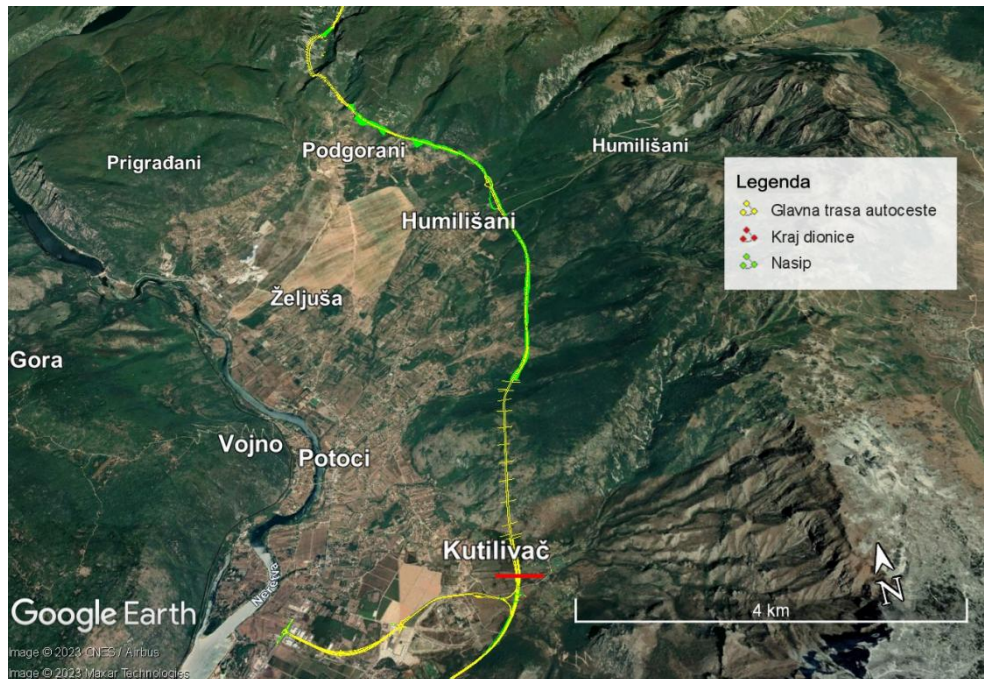

¹ Smjer sjever-jug

Slika 16-1: Trasa autoceste kroz naselja Ovčari, Vrbići, Trešanica, Gornje Polje, Polje Bijela, Bijela i Mladeškovići

Slika 16-2: Trasa autoceste kroz planinu Prenj

Slika 16-3: Trasa autoceste kroz naselja Podgorani, Humilišani, Potoci i Kutilivač

Slika 16-4: Obilaznica Konjic kroz naselja Ovčari, Vrbići, Repovica, Donje Selo i Drecelj

16.4 Metodologija prikupljanja osnovnih podataka

Osnovni podaci o društvu su pripremljeni na osnovu podataka prikupljenih kroz:

1) Sekundarni podaci – Metoda sekundarnog istraživanja

Konsultant je prikupio i pregledao podatke i izvještaje koje su objavili Agencija za statistiku BiH² i Federalni zavod za statistiku³ o ključnim statističkim podacima (npr. stanovništvo, obrazovanje, zaposlenost, prihodi, itd.) za Projektno područje i pogođena naselja, na nivou države, kantona, gradova i naselja. Svi izvori podataka su referencirani u cijelom tekstu u fusnotama, sa naznakom naziva i godine statističke publikacije. Posljednji popis stanovništva u Bosni i Hercegovini obavljen je 2013. godine (u daljnjem tekstu: Popis 2013.), ali se pojedini statistički podaci objavljuju na godišnjem nivou. Informacije prikupljene ovim istraživanjem a koje su predstavljene u osnovnim društvenim pokazateljima razvrstane su prema dobi i spolu u mjeri u kojoj je to bilo moguće.

Dodatno, Konsultant je prikupio i pregledao sve javno dostupne podatke, izvještaje i strategije koje su objavili Grad Konjic i Grad Mostar.

Recenzirane reference uključuju:

² Sve publikacije Agencije su dostupne na <https://bhas.gov.ba/>

³ Sve publikacije Zavoda su dostupne na <http://fzs.ba/>

- > Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013., Agencija za statistiku BiH (Popis 2013.)
- > Statistički godišnjak FBiH, Zavod za statistiku FBiH, Sarajevo, 2021
- > Statistički bilten Služba za zapošljavanje Hercegovačko-neretvanskog kantona, Mostar, 2020.
- > Strategija razvoja Općine Konjic 2018-2027
- > Strategija razvoja Hercegovačko-neretvanskog kantona (2021.-2027.)
- > Privremena lista nacionalnih spomenika BiH, Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, Sarajevo

2) Primarni podaci – Provedena socio-ekonomska istraživanja

Socio-ekonomska istraživanja su sprovedena od strane Konsultanta u 2021. i 2022. godini, sa ciljem razumijevanja zajednica na koje će Projekat vjerovatno utjecati, što je rezultiralo razvijanjem detaljnijeg profila zajednica na osnovu primarnih podataka.

Sprovedene su dvije ankete:

- > Ankete u širem projektnom području u 2021. godini: Konsultant je posjetio naselja u zoni 500-600 m od trase autoceste. Uspješno je anketirano 83 domaćinstava i 13 poslovnih subjekata.
- > Anketa u širem projektnom području (uključujući područje obilaznice Konjic u 2022. godini): Konsultant je posjetio naselja u zoni 500-600 m od trase autoceste i obilaznice Konjic. Uspješno je anketirano 47 domaćinstava i tri poslovna subjekta.

(Ukupno su anketirana 130 domaćinstava i 16 poslovnih subjekata)

Podaci i informacije prikupljeni kroz ove ankete korišteni su za razvoj poglavlja *Osnovni pokazatelji projektnog područja*.

Metodologija anketiranja

Istraživanje je zasnovano na upitnicima za domaćinstva i poslovne subjekte (biznise).

Upitnici za domaćinstva su rađeni sa glavom domaćinstva ili, u slučaju njegove/njene odsutnosti, drugim punoljetnim članom domaćinstva.

Za istraživanje su angažovani iskusni anketari, koji su unaprijed obučeni o sljedećim temama: opis istraživanja - zašto se sprovodi, kontekst istraživanja u okviru Studije o procjeni utjecaja na okoliš i društvo, kako će se informacije koristiti, pregled svakog pojedinačnog pitanja u upitniku kako bi se potvrdilo da su pitanja prikladna i razumljiva lokalnom stanovništvu i da ih anketari jasno

razumiju, pregled metoda odabira domaćinstava, pregled Dnevnika posjeta domaćinstvima za evidenciju obavljenih posjeta.

Anketarima je rukovodio terenski koordinator koji je bio odgovoran za provjeru kontrole kvaliteta i upravljao dnevnom logistikom odabira lokacije. Koordinator terena je dao anketarima dnevne mape ruta i odredio efikasnu strategiju za pokrivanje područja istraživanja.

Veličina uzorka je prvobitno određena dijeljenjem ukupnog broja stanovništva u ispitanim zajednicama (kao što je opisano u poglavlju 16.6.1) prosječnom veličinom domaćinstva (koja iznosi 3,24 u Hercegovačko-neretvanskom kantonu) kako bi se dobio približan broj domaćinstava koja žive u okolini. Utvrđeno je da je broj domaćinstava 2.660. Primjenom nivoa povjerenja od 95% i margine greške od 10% utvrđena je minimalna veličina uzorka od 93 domaćinstva. Međutim, anketarima je rečeno da idu iznad minimalne veličine uzorka kako bi se osiguralo da su rezultati reprezentativniji za pogođena domaćinstva i omogućili detaljniju analizu podataka. Shodno tome, uspješno je ispitano 130 domaćinstava.

Jedinice uzorka su nasumično odabrane iz područja anketiranja, odnosno mjesnih zajednica, na osnovu intervala uzorkovanja (prostora između svakog odabranog domaćinstva) dijeljenjem ukupnog broja domaćinstava u naselju veličinom uzorka; u slučajevima kada se utvrdi da je kuća trajno prazna ili su stanari odbili da učestvuju ili odrasla osoba nije bila dostupna za anketu nakon više pokušaja, tada se posjećuje sljedeće najbliže domaćinstvo. Prije početka ankete, svaki ispitanik je upućen o obavezi potpisivanja Izjave o saglasnosti za obradu i korištenje ličnih podataka⁴, namijenjenih prikupljanju putem upitnika. Svaki ispitanik je također upoznat sa sadržajem Izjave, njegovim/njenim pravima, činjenicom da je izjava potpisana na dobrovoljnoj osnovi i da se može povući u svakom trenutku. Anketarima je naloženo da obustave sve dalje pokušaje anketiranja u slučajevima kada ispitanici odbiju da potpišu Izjavu. Izjava je potpisana u dva primjerka (jedan za ispitanika i jedan za anketara).

Upitnici za domaćinstva korišteni tokom socio-ekonomskog anketiranja prikazani su u **Prilog 1** i

⁴ Lični podaci prikupljeni putem upitnika su: ime i prezime, godine, pol, adresa stanovanja, broj telefona, nacionalnost, stepen obrazovanja, zdravstveno stanje. Prema *Zakonu o zaštiti ličnih podataka* ("Službeni glasnik BiH" br. 49/06, 76/11 i 89/11), posebne kategorije ličnih podataka obuhvataju sve lične podatke koji, između ostalog, otkrivaju etničko porijeklo i zdravstveno stanje. U skladu sa gore navedenim, Zakon propisuje obavezu da saglasnost za obradu takvih ličnih podataka mora biti data u pisanoj formi i potpisana od strane nosioca podataka.

Prilog 2 ovog Poglavlja.

3) Primarni podaci – Intervjui s ključnim informatorima

Konsultant je u 2021. i 2022. godini organizovao konsultativne sastanke sa predstavnicima mjesnih zajednica (MZ-ovima) i predstavnicima nevladinih organizacija (NVO).

Ukupno je intervjuisano pet predstavnika MZ-ova i 14 NVO predstavnika sa ciljem prikupljanja dodatnih informacija o projektnom području i razumijevanju njihove percepcije o Projektu. Odabranih pet MZ zvanične su reprezentativne MZ na području Projekta. NVO su odabrane na osnovu procjene njihovog interesa za Projekat, bilo zbog lokalnih aktivnosti u projektnom području ili njihovog učešća u prethodnom procesu javnih konsultacija za ovaj Projekat.

Tabela 16-1: Mjesne zajednice intervjuisane tokom izrade Studije

Br.	Mjesna zajednica
1.	Džepi
2.	Bijelo Polje
3.	Centar
4.	Trešanica (Mjesna zajednica i podružnica "Donje Selo")
5.	Bijela

Tabela 16-2: Nevladine organizacije intervjuisane tokom izrade Studije

Br.	Nevladine organizacije
1.	Aarhus Centar
2.	Neretva Zeleni
3.	NVO Dinarica
4.	NVO Farmer
5.	Udruženje voćara Konjic
6.	NVO Travel Konjic
7.	Javna lovačka organizacija Konjic
8.	Organizacija sportskih ribolovaca Konjic
9.	Lovačko društvo Koznik
10.	Brdsko-biciklističko udruženje Konjic

Br.	Nevladine organizacije
11.	NVO Boj
12.	Turistička zajednica općine Mostar Sjever
13.	Organizacija boraca i branilaca Konjica
14.	Udruga "Udruženje Srba povratnika Neretva" Konjic

16.4.1 Ograničenja i pretpostavke

Posljednji popis stanovništva u Bosni i Hercegovini obavljen je 2013. godine. Budući da je vjerovatno da su ovi podaci u određenoj mjeri zastarjeli, Konsultant je koristio dodatne statističke podatke koje su objavile druge institucije u zemlji gdje je to moguće. Svi izvori podataka su referencirani u cijeloj Studiji.

16.5 Osnovni pokazatelji na federalnom/kantonalnom nivou

16.5.1 Stanovništvo i demografija

Državni/federalni/kantonalni nivo

Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, BiH ima 3.531.159 stanovnika, od kojih se 50,1% izjasnilo kao Bošnjaci, 30,8% Srbi, 15,4% Hrvati i 3,7% Ostali. Od ukupnog broja stanovnika u BiH, na teritoriji FBiH živi 2.219.220 (63%). U FBiH se većina (70,4%) stanovništva izjasnila kao Bošnjaci, 22,4% kao Hrvati, 4,6% kao Ostali i 2,5% kao Srbi.

Od ukupnog broja stanovnika koji žive na području FBiH, 10% živi na području Hercegovačko-neretvanskog kantona (222.007 stanovnika). Kao Hrvati se izjasnilo 53,3%, Bošnjacima 41,4%, Srbima 2,9% i kao ostali 2,4%.

U 2013. godini ukupan broj domaćinstava u Hercegovačko-neretvanskom kantonu iznosio je 68.121, a prosječan broj članova u jednom domaćinstvu 3,24. Najveći broj ljudi živi u domaćinstvima sa dva člana (14.958 ili 21,96%), četiri člana (14.116 ili 20,72%) i tri člana (13.109 ili 19,24%). Sa 222.278 stanovnika (2013) i 50,45 st./km², Hercegovačko-neretvanski kanton je šesti po gustoći naseljenosti i osmi po broju stanovnika među kantonima FBiH. Površina Kantona iznosi 4.372 km², što čini 16,85% površine FBiH i 8,59% teritorije BiH.

Nivo gradova

Grad Konjic prostire se na površini od 1.169 km². Prema popisu iz 2013. godine ima 25.148 stanovnika, što je oko 40% manje nego 1991. godine, kao posljedica rata. Gustina naseljenosti je 25 stanovnika/km², što ukazuje da je ovo područje slabo naseljeno.

Većina stanovništva (89,41%) su Bošnjaci, 6,17% Hrvati i 1,41% Srbi.

Prirodno kretanje stanovništva u Konjicu je negativno. Broj živorođenih i broj umrlih u periodu 2013-2020. godine prikazan je u tabeli ispod.

Tabela 16-3: Prirodno kretanje stanovništva – Konjic, 2013-2020⁵

Godina	Živorodeni	Umrli	Prirodno kretanje	%
2013	182	281	-99	54%
2014	181	261	-80	44%
2015	201	277	-76	38%
2016	166	291	-125	75%
2017	189	299	-110	58%
2018	159	282	-123	77%
2019	168	268	-100	59%
2020	162	338	-176	108%

Prema Popisu iz 2013. godine, većina (69,37%) stanovništva pripada kategoriji zrelog stanovništva (15-65 godina). Žensko stanovništvo čini oko polovinu (50,85%) ukupne populacije. Prema novijim podacima iz 2016.⁶ godine, spolna struktura u Općini Konjic pokazuje da žene čine 50,7% stanovništva (12.081 žena), dok muškarci čine 49,3% (12.420 muškaraca), što ukazuje na blagi porast udjela žena tokom godina.

Starosna i spolna struktura prikazana je u tabeli 16-4 ispod.

Tabela 16-4: Starosna i spolna struktura stanovništva Konjica

Starosna skupina	Ukupno		Muškarci		Žene	
	#	%	#	%	#	%
Total	25.148	100	12.360	49,15	12.788	50,85
0-14	3.673	14,61	1.830	14,81	1.843	14,41
15-65	17.446	69,37	8.867	71,74	8.579	67,09
65+	4.029	16,02	1.663	13,45	2.366	18,50

⁵ Statistički godišnjak/ljetopis FBiH, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 2021

⁶ https://www.sogfbih.ba/sites/default/files/javni_dokument/2021-06/Konjic%20-%20Integralna%20strategija%20razvoja%202018%20-%202027.pdf

Grad Mostar, sa površinom od 1.175 km², predstavlja privredni centar Hercegovačko-neretvanskog kantona. Prema Popisu stanovništva iz 2013. godine, Mostar ima 105.797 stanovnika, a prosječna gustina naseljenosti je 90,8 stanovnika/km².

Većina stanovništva (48,4%) su Hrvati, 44,1% Bošnjaci i 4,1% Srbi.

Prirodno kretanje stanovništva u Mostaru je negativno. Broj živorođenih i broj umrlih u periodu 2013.-2020. godina prikazan je u tabeli ispod.

Tabela 16-5: Prirodno kretanje stanovništva – Grad Mostar, 2013-2020⁷

Godina	Živorodeni	Umrli	Prirodno kretanje	%
2013	1.011	1.034	-23	2%
2014	1.077	1.010	67	6%
2015	965	1.164	-199	20%
2016	1.025	1.068	-43	4%
2017	974	1.105	-131	13%
2018	1.003	1.114	-111	11%
2019	939	1.142	-203	22%
2020	872	1.231	-359	41%

Većina (69,84%) stanovništva Mostara pripada kategoriji zrelog stanovništva (15-65 godina). Ženska populacija čini 51,60% ukupnog stanovništva, s najvećim udjelom žena u starosnoj kategoriji 65+. Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku, Grad Mostar je 2022. godine imao 51,68% žena i 48,32% muškaraca.

Starosna i spolna struktura prikazana je u sljedećoj tabeli.

Tabela 16-6: Starosna i spolna struktura stanovništva u Mostaru⁸

Starosna skupina	Ukupno		Muškarci		Žene	
	#	%	#	%	#	%
Total	105.797	100	51.210	48,40	54.587	51,60
0-14	15.705	14,84	8.030	7,59	7.675	7,26
15-65	73.884	69,84	36.656	34,65	37.228	35,19
65+	16.208	15,32	6.524	6,16	9.684	9,15

⁷ Statistički godišnjak FBiH, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo 2021

⁸ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u BiH, 2013, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo 2016.

Rat koji se vodio u BiH od 1992. do 1995. godine imao je značajan utjecaj na demografsku strukturu zemlje sa visokim stepenom raseljavanja i etničke homogenizacije u mnogim dijelovima zemlje, a posebno u Gradu Mostaru i Gradu Konjicu. Demografski profil je značajno izmijenjen nakon rata.

Prije rata u Mostaru je živjelo 127.000 stanovnika (34,8% Bošnjaka, 33,9% Hrvata, 18,8% Srba i 12,5% Jugoslovena ili "ostalih"). Prema posljednjem popisu stanovništva u BiH (2013.), Mostar ima ukupno 105.797 stanovnika (48,4% Hrvata, 44,2% Bošnjaka i samo 4,2% Srba i 3,2% ostali). Spor proces obnove kuća i infrastrukture devastirane tokom rata, nepovoljna politička situacija u gradu, nepostojanje strategije održivog povratka u grad i nemogućnost zapošljavanja, među glavnim su razlozima zašto se više ljudi nije vratilo u Mostar, posebno Srba. Procjenjuje se da je samo oko 25% kuća u srpskom vlasništvu koje su uništene tokom rata obnovljeno.

Prije rata u Konjicu je živjelo 43.878 stanovnika (54,3% Bošnjaka, 26,2% Hrvata, 15,1% Srba i 4,4% Jugoslovena ili "ostalih"). Konjic sada ima ukupno 25.148 stanovnika (89,41% Bošnjaka, 6,17% Hrvata i samo 1,41% Srba).

Dejtonski mirovni sporazum (konkretno Aneks VII o izbjeglicama i raseljenim licima) navodi da je svaka izbjeglica i raseljena osoba imala pravo da se slobodno vrati u svoj prijeratni dom u BiH i da bude obeštećena za imovinu koja se ne može vratiti. Nakon rata, više od 6.500 izbjeglica i raseljenih lica iz cijele BiH zatražilo je odštetu nadležnim organima. Međutim, formalni sistem kompenzacije nikada nije pravilno uspostavljen. U nedostatku formalnog mehanizma kompenzacije, jedini izbor za raseljena lica i izbjeglice bio je da se prijave za povratak ili rekonstrukciju svojih domova ili da prodaju svoje kuće, kao što su mnogi učinili.

U julu 2000. godine, Ustavni sud BiH donio je odluku kojom se od dva entiteta, Federacije BiH (FBiH) i Republike Srpske (RS), zahtijeva da izmijene svoje ustave kako bi osigurali punu ravnopravnost sva tri konstitutivna naroda (Bošnjaka, Hrvata i Srba) širom BiH. Ustavni sud FBiH je u presudi iz 2018. godine proglasio neustavnim dio Ustava Hercegovačko-neretvanskog kantona (kojem pripadaju Mostar i Konjic) jer Srbi kao konstitutivni narodi nisu bili uključeni – što znači da zvanično nisu imali pravo na vlastiti jezik i obrazovanje. Najnovija skupštinska inicijativa za regulisanje statusa Srba kao konstitutivnog naroda i ravnopravne upotrebe srpskog jezika i pisma na ćirilici podnijeta je u aprilu 2021. godine, a Ustav je izmijenjen u augustu 2021. godine.

16.5.2 Ekonomija

Mostar je istovremeno administrativni i ekonomski centar Kantona, poznat po raznovrsnim ekonomskim aktivnostima. Grad se ubraja među 10 najrazvijenijih lokalnih zajednica u FBiH, iako je njegov indeks razvoja posljednjih godina zabilježio pad. U 2020. godini Mostar je pao na 9. mjesto, sa 8. u 2018. i 6. u 2019. godini. Ekonomiju grada karakterišu različiti sektori, uz snažnu prisutnost malih i srednjih preduzeća koja su prvenstveno aktivna u trgovini i proizvodnji, uključujući metaloprerađivačku, drvnu i prehrambenu industriju. Mostar također ima dobro razvijenu poslovnu infrastrukturu, s 14 poslovnih zona koje nude mogućnosti za rast. Međutim, mnoge od ovih zona nemaju sveobuhvatne regulacione planove, što ograničava njihov puni razvojni potencijal. Turizam ima značajnu ulogu u ekonomiji Mostara, zahvaljujući bogatom kulturnom i historijskom naslijeđu. Stari most i okolni spomenici su glavne atrakcije koje privlače turiste iz cijelog svijeta. Iako Mostar zauzima treće mjesto po broju turističkih dolazaka u FBiH, grad se suočava s izazovima u širenju turizma izvan centralnog područja. Dodatno, sezonske oscilacije u broju posjetilaca predstavljaju izazov, što zahtijeva strategije za poticanje turizma tokom cijele godine.

Poljoprivreda je još jedan rastući sektor u Mostaru, s povećanjem broja porodičnih poljoprivrednih gazdinstava i poljoprivrednih preduzeća. Ipak, izazovi kao što su nedovoljna promocija i slaba povezanost unutar poljoprivrednog lanca vrijednosti otežavaju puni razvoj ovog sektora.

Proizvodnja električne energije, posebno putem hidroelektrana smještenih duž rijeke Neretve i njenih pritoka, također značajno doprinosi ekonomiji Mostara. Ove elektrane su uglavnom u vlasništvu javnog preduzeća Elektroprivreda HZHB i igraju ključnu ulogu u proizvodnji energije u regiji. Uprkos ovim prednostima, Mostar se suočava s brojnim ekonomskim izazovima. Jedan od najvažnijih problema je migracija mladih, jer mnogi napuštaju grad u potrazi za boljim prilikama, što dovodi do gubitka radne snage. Spori administrativni procesi dodatno otežavaju poslovanje. Na kraju, postoji potreba za jačanjem lokalnih poljoprivrednih lanaca vrijednosti kako bi se ostvario puni potencijal ovog sektora i povećao njegov doprinos lokalnoj ekonomiji.⁹

Privreda Konjica oslanja se na poljoprivrednu proizvodnju, pčelarstvo, stočarstvo, drvnu i metalsku industriju, te sektor turizma, dok je privreda područja Mostara bazirana na proizvodnji aluminija i metalske industrije, poljoprivrednoj proizvodnji, preradi kamena, proizvodnji električne energije iz obnovljivih izvora energije i sektoru turizma¹⁰.

⁹ Development Strategy of the City of Mostar 2022-2027, <https://www.mostar.ba/storage/2022/11/Strategija-razvoja-Grada-Mostara-2022.-2027.-H.pdf>

¹⁰ Integralna strategija razvoja Grada Konjic 2018-2027, <https://www.konjic.ba>

16.5.3 Zaposlenost, prihodi i sredstva za život

Prema Popisu stanovništva iz 2013. godine, 85% stanovništva iz Konjica je radno sposobno, sa podjednakim omjerom muškaraca i žena, ali samo oko trećine (31,4%) od toga su ekonomski aktivni stanovnici¹¹; ostali su ekonomski neaktivni (npr. penzioneri, studenti, domaćice, osobe koje nisu sposobne za rad itd.). Tabela 16-7 prikazuje ekonomsku strukturu stanovništva po spolu u Konjicu.

Tabela 16-7: Ekonomska struktura stanovništva u Konjicu

Konjic	Radno sposobno stanovništvo		Ekonomski aktivni stanovnici				Ekonomski neaktivni stanovnici	
			Zaposleni		Nezaposleni			
	#	%	#	%	#	%	#	%
Ukupno	21.475	100	6.745	31,4	2.459	11,4	12.271	57,1
Muškarci	10.530	49,3	4.284	19,9	1.415	6,5	4.831	22,5
Žene	10.945	50,9	2.461	11,4	1.044	4,8	7.440	34,6

Kada je u pitanju kvalifikaciona struktura nezaposlenih lica, većina su maturanti (34%), zatim kvalifikovani radnici (30%), nekvalifikovani radnici (18%), univerzitetski diplomanti (11%), visoko obrazovani (6%), i polukvalifikovani radnici (1%). Prema novijim podacima iz Strategije razvoja općine Konjic 2018–2027, u 2016. godini bilo je zaposleno 4.948 osoba, pri čemu su muškarci činili veći udio (62%) u odnosu na žene (38%). Najveći udio zaposlenih bio je u prerađivačkoj industriji (50,63%), zatim u građevinarstvu (7,31%), trgovini (6,18%) i poljoprivredi (6,40%). Broj zaposlenih u mikropreduzećima iznosio je 645, dok je u velikim preduzećima bilo zaposleno 1199 osoba. Stopa nezaposlenosti u Konjicu iznosila je 45,5%, što je više od regionalnog prosjeka od 40,9%. Najveću grupu nezaposlenih činili su nekvalifikovana ili polukvalifikovana radna snaga.

Kao i u Konjicu, 85% ukupnog stanovništva u Mostaru je radno sposobno stanovništvo, sa podjednakim omjerom muškaraca i žena. Ekonomski aktivni stanovnici čine 47,2% radno sposobnog stanovništva, dok su ostali ekonomski neaktivni stanovnici – većina posljednje nabrojanih su žene. Tabela 16-8 prikazuje ekonomsku strukturu stanovništva prema spolu u Mostaru, prema Popisu stanovništva iz 2013. godine.

¹¹ Ekonomski aktivno stanovništvo se odnosi na osobe od 15 do 65 godina koje su ili zaposlene ili nezaposlene.

Tabela 16-8: Ekonomska struktura stanovništva u Mostaru

Grad Mostar	Radno sposobno stanovništvo		Ekonomski aktivni stanovnici				Ekonomski neaktivni stanovnici	
			Employed		Unemployed			
	#	%	#	%	#	%	#	%
Ukupno	90.092	100	31.551	35,0	11.003	12,2	47.538	52,7
Muškarci	43.180	47,9	17.163	19,0	5.888	6,5	20.129	22,3
Žene	46.912	52,1	14.388	16,0	5.115	5,7	27.409	30,4

U kvalifikacionoj strukturi nezaposlenih lica najviše je kvalifikovanih radnika – srednja stručna sprema (46%), zatim nekvalifikovanih radnika (27%), visoko obrazovanih (16%), lica sa VSS (10%), osobe sa diplomom srednje škole (10%), osobe sa završenom osnovnom školom (1%) i polukvalifikovani radnici (1%)¹². Prema novijim podacima iz Strategije razvoja Grada Mostara 2022-2027, Mostar je 2020. godine činio 61% ukupno zaposlenog stanovništva Hercegovačko-neretvanskog kantona. Stopa zaposlenosti u samom Mostaru iznosila je 45%, što je više od prosjeka Kantona koji iznosi 35,6%. Međutim, u 2020. godini zabilježen je pad zaposlenosti od 5% u odnosu na 2019. godinu, prvenstveno zbog uticaja virusa COVID-19. Stopa nezaposlenosti u 2020. godini iznosila je 32,5%, što je povećanje od 2,9% u odnosu na 2019. godinu. Žene su činile 54% nezaposlenih.

16.5.4 Obrazovanje

Unapređenje kvaliteta obrazovanja na svim nivoima i povećanje obrazovne stope stanovništva među ciljevima su društvenog razvoja definisanih u Strategiji razvoja Hercegovačko-neretvanskog kantona (2021-2027).

U Hercegovačko-neretvanskom kantonu postoje ukupno 33 srednje škole (28 državnih i pet privatnih) i brojne osnovne škole. U Hercegovačko-neretvanskom kantonu postoje ukupno tri univerziteta:

- > Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru sa osam fakulteta.
- > Univerzitet u Mostaru s deset fakulteta.
- > Privatni univerzitet "Hercegovina" u Međugorju i Mostaru sa dva fakulteta.

Prema Popisu stanovništva iz 2013. godine 6,15% stanovništva Konjica je bez ikakvog obrazovanja, 12,41% ima nezavršeno osnovno obrazovanje, 24,24%

¹² Statistički bilten Službe za zapošljavanje Hercegovačko-neretvanske županije/kantona, Mostar, 2020

ima završeno osnovno obrazovanje, 45,48% ima završenu srednju školu, 0,67% ima višu školu, 3,09% ima srednju školu i prvi stepen fakulteta, 7,96% ima završenu naprednu školu (fakultet/akademija/univerzitet). Odnos žena i muškaraca sa visokim obrazovanjem je skoro isti (51,4% muške populacije i 48,6% ženske populacije). Prema Strategiji razvoja općine Konjic 2018-2027, obrazovni sistem obuhvata osnovno, srednje i visoko obrazovanje. Osnovno obrazovanje čine šest centralnih i 22 područne škole, koje pohađa sve manji broj učenika. 2016. godine u osnovne škole upisano je 2210 učenika, dok ih je 2012. bilo 2592. Srednje obrazovanje se realizuje u „Srednjoj školi Konjic“, gdje je također zabilježen pad broja upisanih učenika, sa 1436 u 2012. na 881 u 2016. Visoko obrazovanje predstavlja Visoka škola za turizam i menadžment, koja se također suočava sa smanjenjem broja studenata. Trendovi upisa pokazuju pad, pa je tako 2016. godine upisano samo devet studenata (šest muškaraca i tri žene).

Prema Popisu stanovništva iz 2013. godine, 2,25% stanovništva Mostara je bez ikakvog obrazovanja, 4,78% ima nezavršeno osnovno obrazovanje, 15,81% je završilo osnovnu školu, 55,72% ima završenu srednju školu, 0,78% ima višu školu, 4,91% ima srednju školu i prvi stepen fakulteta, 15,75% ima završenu visoku školu (fakultet/akademija/univerzitet). Odnos žena i muškaraca sa visokim obrazovanjem je skoro isti (44,69% muške populacije i 55,31% ženske populacije).

Međutim, noviji podaci iz Strategije razvoja Grada Mostara 2022–2027 pokazuju značajan napredak u sektoru obrazovanja. Kada je riječ o osnovnom obrazovanju, u 36 škola (uključujući dvije za djecu sa poteškoćama u razvoju) u 2020. godini upisano je 8.666 učenika (uključujući 83 učenika sa poteškoćama). U srednjem obrazovanju zabilježen je pad broja upisanih učenika od 15% u odnosu na 2016. godinu, s ukupno 4.527 učenika koji pohađaju 24 škole (od čega je jedna vjerska, a dvije su za učenike a poteškoćama). Visoko obrazovanje, predvođeno Sveučilištem u Mostaru i Univerzitetom “Džemal Bijedić”, zabilježilo je oko 7507 studenata u 2020. godini, što je smanjenje od 12% u odnosu na 2016. godinu.

16.5.5 Infrastruktura

Kroz Kanton prolaze sljedeće glavne ceste i magistralni putevi:

- > Od zapada prema istoku: magistralni put M2 (Klek-Zaton Doli), M6 (Grude-Trebinje) i M6.1 (Resanovci-Gacko)
- > Od juga prema sjeveru: magistralni put A1 (Svilaj-Bijača), magistralni put M17 (Bosanski Šamac-Čapljina) i M17.3 (Čapljina-Neum).

Ukupna dužina magistralnih puteva na području Kantona je 362,68 km.

Željeznička veza između Konjica i Mostara dio je željezničke linije Sarajevo-Čapljina koja je dio paneuropskog koridora V, krak C. Pruga je monošinska, elektrificirana i dužina dionice između Konjica i Mostara je oko 62 km.

Ukupna dužina ove pruge je 171,76 km, a pruga je u cijeloj dužini elektrificirana i opremljena signalno-sigurnosnim uređajima. Iako je remont željezničke pruge većim dijelom završen, danas se na cijeloj željezničkoj trasi obavlja samo teretni saobraćaj. Putnički saobraćaj se odvija samo od Sarajeva do Čapljine. Maksimalna brzina kroz BiH je 70 km/h. Organizacija nadležna za željeznički sektor su Željeznice Federacije Bosne i Hercegovine.

Kroz Kanton prolazi željeznička pruga Ploče-Sarajevo na koju su povezani Konjic, Mostar, Jablanica i Čapljina. Dužina kolosijeka na području Kantona je 126,2 km, dok je ukupan broj željezničkih stanica i stajališta 28, od kojih su tri povezana na mrežu brzih vozova.

Međunarodni aerodrom Mostar je treći najprometniji aerodrom u BiH nakon aerodroma Sarajevo i Tuzla.

Aerodrom Mostar je rekonstruisan iz vojnog aerodroma, a otvoren je za civilni zračni saobraćaj 1965. godine, isključivo za domaće letove. Tokom Zimskih olimpijskih igara 1984. godine aerodrom je dobio status međunarodnog aerodroma i bio je u funkciji do 1991. godine. Ponovo je otvoren za zračni saobraćaj 1998. godine kada je obnovljena devastirana zgrada terminala sa kompletnom infrastrukturom.

Danas je Međunarodni aerodrom Mostar d.o.o. javno poduzeće u vlasništvu Grada Mostara sa 88% vlasništva i Aerodroma Zagreb sa 12% vlasništva. Trenutno ne postoje aviokompanije koje pružaju zračni prijevoz do i od aerodroma Mostar¹³. Aerodrom ima regionalni značaj i ima potencijal da opslužuje važne turističke destinacije kao što su Stari grad Mostar sa Starim mostom, izvor Bune i Tekija u Blagaju i Hutovo blato. Također je u blizini Međugorja (vjerski turizam), koje je od aerodroma udaljeno cca 25 km, sa cca. 1 milion turista godišnje.

Aerodromska infrastruktura se sastoji od asfaltirane uzletno-sletne staze (2,4 km dužine i 49 m širine) i jednog prilaza paralelnog sa stazom, sa pet čvorova na pisti. Dodatni aerodromski sadržaji su putnički terminal, hangari i aerodromski parking za putnička vozila.

Planirana dionica autoceste nalazi se sjeverno od Zračne luke Mostar. Kraj ove dionice autoceste nalazi se na udaljenosti od 13,6 km od aerodroma.

Konjic nema aerodrom.

¹³ Izvor: <https://mostar-airport.ba/red-letenja/>

Strategija razvoja FBiH za 2021-2027¹⁴ naglašava mogućnost transformacije Koridora Vc u razvojni koridor.

Strategija razvoja Hercegovačko-neretvanskog kantona¹⁵ prepoznaje važnost izgradnje ključnih saobraćajnih koridora, uključujući Koridor Vc i Jadransko-jonsku autocestu, koji su od strateške važnosti za povezivanje Grada Mostara s Hrvatskom i šire. Koridor Vc, koji prolazi kroz Hercegovinu, prepoznat je kao ključna ruta za poboljšanje regionalne povezanosti, poticanje turizma i ekonomskog razvoja.

Strategija razvoja Grada Mostara¹⁶ priznaje značaj saobraćajne infrastrukture, uključujući Koridor Vc, koji je spomenut u kontekstu planiranih projekata. Međutim, njegov specifični utjecaj na turizam i ekonomski razvoj nije detaljno razrađen. Koridor Vc je identificiran kao dio planirane infrastrukture, s njegovim značajem prvenstveno u vezi s planovima veletržnice grada. Blizina Aerodroma Mostar Koridoru Vc dodatno naglašava njegovu važnost, jer bi izgradnja Koridora mogla unaprijediti povezanost i potaknuti modernizaciju infrastrukture, što bi u konačnici osnažilo kapacitete aerodroma.

Strategija razvoja Grada Konjica¹⁷ spominje Koridor Vc, ali ne daje daljnje objašnjenje o njegovom značaju, budući da se referira na njega samo jednom u neutralnom kontekstu.

16.5.6 Snabdijevanje vodom i kanalizacija

Javno vodovodno preduzeće Konjic upravlja gradskim vodovodom (izgrađen 1960. godine) i sedam lokalnih sistema vodosnabdijevanja. Postoji još 17 dodatnih sistema kojima u potpunosti upravljaju kancelarije mjesnih zajednica. Zahvati vode za sisteme vodosnabdijevanja su u većini slučajeva kaptirani prirodni izvori, dok se samo oko 5% vode obezbjeđuje crpljenjem iz bunara. 90% vode se transportuje gravitacijom, dok se ostatak transportuje potisnim cjevovodima, odnosno uz pomoć pumpi.

Oko 75% stanovnika Konjica priključeno je na komunalnu kanalizaciju, dok ostali stanovnici koriste septičke jame. Javna kanalizacija u Konjicu je izgrađena kao poseban sistem sa gravitacionim tokom, osim u nekim manjim dijelovima naselja sa mješovitim kanalizacionim sistemima. U sklopu projekta WATSAN FBiH¹⁸ do sada je izgrađeno nekoliko kolektorskih segmenata. Tu spadaju

¹⁴ Strategija razvoja FBiH 2021-2027, <https://parlamentfbih.gov.ba/>

¹⁵ Development Strategy of Heryegovina-Neretva Canton 2021-2027, <https://skupstina-hnk.ba/>

¹⁶ Development Strategy of City of Mostar 2022-2027, <https://www.mostar.ba/>

¹⁷ Integral Development Strategy of City of Konjic 2018-2027, <https://www.konjic.ba/ba/>

¹⁸ <https://www.watsanfbih.org/>

kolektor lijeve obale (ACC 350 mm, L = 550 m) i kolektor desne obale (ACC 450 mm, L = 860 m) sa privremenim ispuštanjem u rijeku Neretvu.

Konjic ima centralno postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda, pušteno u rad 2016. godine. Fekalni kolektori su postavljeni na lijevoj i desnoj obali rijeke Neretve. Kolektor „Drecelj“ se nalazi na procijenjenoj udaljenosti od 400 m od obilaznice Konjic.

Vodovodni sistem mostarskog područja čine dvije područne cjeline – sistem Mostar-zapad i sistem Mostar-istok. Izvori Studenac, Radobolja i Bošnjaci se koriste za snabdijevanje zapadne strane grada i prigradskih naselja kao centralnog dijela sistema, a izvorišta Salakovac i Buna-Blagaj kao lokalni, istočni dio sistema.

Grad Mostar je pokrenuo aktivnosti na rješavanju problema otpadnih voda. Izgrađeno je postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda zajedno sa dva glavna kolektora na obalama rijeke Neretve (jedan na desnoj, a drugi na lijevoj obali rijeke).

Manji dio postojeće kanalizacije priključen je na kolektor na lijevoj obali, a postrojenje trenutno radi sa 40% kapaciteta. U toku je izgradnja sekundarne kanalizacione mreže, odnosno priključenje stanovništva na glavne cijevi kolektora.

16.5.7 Sistem snabdijevanja električnom energijom

U Mostaru, Konjicu i Jablanici postoji nekoliko objekata za proizvodnju električne energije, a to su uglavnom hidroelektrane. Četiri su izgrađene prije rata (HE Mostar - instalisane snage 72 MW; HE Salakovac – instalisane snage 210 MW; HE Grabovica – instalisane snage 114 MW; i HE Jablanica – instalisane snage 180 MW), a jedina poslijeratna HE na ovom području je HE Mostarsko blato instalisane snage 60 MW. Izgradnja vjetroelektrane na Podveležju (kapaciteta 48 MW) završena je 2021. godine.

Distribucija električne energije u Mostaru je u nadležnosti dva javna preduzeća (Elektroprivreda dd Mostar i Elektroprivreda BiH dd Sarajevo). Ova mreža pokriva podzemne/nadzemne vodove niskog i srednjeg napona sa pripadajućim transformatorskim ćelijama. Prijenos električne energije je u nadležnosti Javnog preduzeća Elektroprijenos Banja Luka – operativno područje Mostar. Prenosni sistem obuhvata dalekovode naponskog nivoa 110 kV, 220 kV i 400 kV i pripadajuće trafostanice¹⁹. Mreža objekata za prijenos električne energije u Mostaru je izrazito razgranata i sastoji se od transformatorskih stanica,

¹⁹ Zagrebinspekt Ltd. Mostar, IGH Ltd. Banja Luka, Studija o procjeni utjecaja na životnu sredinu LOT 4, 2016.

rasklopnih uređaja i dalekovoda sva tri prijenosna napona (400 kV, 220 kV, 110 kV). Visokonaponski stubovi se mogu naći u Humilišanima kao i duž trase.

U Konjicu je nekoliko stubova za struju postavljeno duž trase u katastarskim općinama *Konjic I* i *Bijela*. Glavno napajanje obezbjeđuje transformatorska stanica TS 110/35/10 kV Konjic, koja je u vlasništvu preduzeća Elektroprijenos BiH. Trafostanica je povezana sa HE Jablanica i područjem Sarajeva preko dva dalekovoda od 110 kV²⁰.

16.5.8 Telekomunikacijske usluge

Telekomunikacijske usluge u Konjicu i Mostaru pružaju HT Mostar i BH Telecom za sisteme fiksne i mobilne telefonije, te HT Eronet za sistem mobilne telefonije. Pored toga, kompanija Telemach pruža usluge digitalne i analogne kablovske televizije.

²⁰ Integralna strategija razvoja općine Konjic 2018-2027, <https://www.konjic.ba/ba/>

16.6 Osnovni pokazatelji projektnog područja

16.6.1 Stanovništvo i demografija

16.6.1.1 Šire projektno područje u Konjicu

U sljedećoj tabeli prikazani su podaci iz Popisa stanovništva iz 2013. godine o veličini naselja, naseljenosti i gustini naseljenosti za naselja u širem projektnom području u Konjicu.

Tabela 16-9: Veličina, naseljenost, i gustina naseljenosti šireg projektnog područja u Konjicu

Br.	Naselje	Stanovništvo	Površina (km ²)	Gustina (stanovnik/km ²)
1.	Ovčari	488	1,89	257,5
2.	Bijela	184	24,72	7,5
3.	Galjevo	145	2,34	62,0
4.	Polje Bijela	1.402	2,24	627,2
5.	Džepi	295	29,46	10,0
6.	Jošanica	34	3,56	9,5
7.	Mladeškovići	142	5,97	2,38
8.	Prevlje	49	0,61	80,9
9.	Repovica	96	2,23	43,1
10.	Vrbici	-	-	-
11.	Trešanica	-	-	-
12.	Glavičine	-	-	-
13.	Gornje Polje	-	-	-
14.	Donje Selo	202	2,97	67,9
15.	Drecelj	-	-	-

Napomena: Podaci o naseljenosti i gustini naseljenosti po km² nisu bili dostupni za naselja Vrbici, Trešanica, Glavičine, Gornje Polje i Drecelj.

Na osnovu prikazanih podataka može se konstatovati da je *Polje Bijela* sa 1.402 stanovnika najnaseljenije naselje, dok je *Jošanica* najmanje naseljeno naselje sa svega 34 stanovnika.

Džepi su najveće naselje sa površinom od 29.46 km², dok je *Prevlje* najmanje naselje sa samo 0,61 km².

S obzirom na nacionalnu pripadnost, stanovništvo u većini naselja su uglavnom Bošnjaci. Jošanica je jedino naselje u kojem većina stanovništva pripada hrvatskoj etničkoj grupi. Srbi su manjina u svakom naselju. Tabela 16-10 ispod pokazuje detalje o etničkoj pripadnosti stanovništva šireg projektnog područja u Konjicu.

Tabela 16-10: *Etnička pripadnost stanovništva šireg projektnog područja u Konjicu*

Br.	Naselje	Ukupno		Bošnjaci		Hrvati		Srbi		Ostali	
		#	#	%	#	%	#	%	#	%	
1.	Ovčari	488	373	76,4	90	18,4	7	1,4	18	3,7	
2.	Bijela	184	160	86,0	21	11,3	2	1,1	3	1,6	
3.	Galjevo	145	77	53,1	62	42,8	3	2,1	3	2,1	
4.	Polje Bijela	1.402	1.285	91,6	91	6,4	12	0,8	6	0,4	
5.	Džepi	295	289	97,9	/	/	3	1,0	/	/	
6.	Jošanica	34	6	17,6	27	79,4	1	2,9	/	/	
7.	Mladeškovići	142	88	61,9	40	28,1	11	7,7	1	0,7	
8.	Prevlje	49	49	100	/	/	/	/	/	/	
9.	Repovica	96	73	76	22	22,9	1	1	/	/	
10.	Vrbići	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
11.	Trešanica	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
12.	Glavičine	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
13.	Gornje Polje	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
14.	Donje Selo	202	177	86,6	11	5,5	14	6,9	/	/	
15.	Drecelj	-	-	-	-	-	-	-	-	-	

Napomena: Podaci o nacionalnoj pripadnosti stanovništva nisu bili dostupni za naselja Vrbići, Trešanica, Glavičine, Gornje Polje i Drecelj.

Tabela 16-11 ispod pokazuje detalje o polnoj strukturi stanovništva u širem projektnom području. Muškarci i žene su gotovo podjednako zastupljeni u širem projektnom području u Konjicu.

Tabela 16-11: Polna struktura stanovništva šireg projektnog područja u Konjicu

Br.	Naselje	Ukupno	Muškarci		Žene	
		#	#	%	#	%
1.	Ovčari	488	221	45,2	267	54,7
2.	Bijela	184	94	51,0	92	50,0
3.	Galjevo	145	71	48,9	74	51,0
4.	Polje Bijela	1.402	700	49,9	702	50,0
5.	Džepi	295	147	49,8	148	50,1
6.	Jošanica	34	17	50,0	17	50,0
7.	Mladeškovići	142	69	48,5	73	51,4
8.	Prevlje	49	23	46,9	26	53,0
9.	Repovica	96	44	45,8	52	54,1
10.	Vrbići	-	-	-	-	-
11.	Trešanica	-	-	-	-	-
12.	Glavičine	-	-	-	-	-
13.	Gornje Polje	-	-	-	-	-
14.	Donje Selo	-	-	-	-	-
15.	Dreclj	-	-	-	-	-

Napomena: Podaci o polnoj strukturi stanovništva nisu bili dostupni za naselja Vrbići, Trešanica, Glavičine, Gornje Polje, Donje Selo i Dreclj.

16.6.1.2 Šire projektno područje u Mostaru

U sljedećoj tabeli prikazani su podaci sa Popisa stanovništva iz 2013. godine o veličini naselja, broju stanovnika i gustini naseljenosti po km² u širem projektnom području u Mostaru. Naselje Potoci je najnaseljenije naselje sa 2.183 stanovnika i ima najveću gustoću naseljenosti po km² (224,6 stanovnika po km²), a Podgorani su najmanje naseljeno naselje sa 614 stanovnika i najmanjom gustoćom naseljenosti (14,3 stanovnika po km²).

Humilišani su najveće naselje po površini, dok su Potoci najmanje naselje.

Tabela 16-12: Veličina, stanovništvo i gustina naseljenosti šireg projektnog područja u Mostaru

Br.	Naselje	Ukupna populacija	Površina (km ²)	Gustina (stanovnik/ km ²)
1.	Humilišani	1.161	47,60	24,4
2.	Potoci	2,183	9,72	224,6
3.	Podgorani	614	42,97	14,3
4.	Kutilivač	1.624	25,58	63,5

S obzirom na nacionalnu pripadnost, većinu stanovništva u svim naseljima čine Bošnjaci. U Potocima (oko trećina stanovništva) i u Kutilivaču (oko petina stanovništva) živi znatan broj Hrvata, dok su Srbi značajna manjina u svim naseljima. Tabela 16-13 u nastavku prikazuje podatke o etničkoj pripadnosti stanovništva u ovim naseljima prema Popisu iz 2013. godine.

Tabela 16-13: Etnička pripadnost stanovništva šireg projektnog područja u Mostaru

Br.	Naselje	Ukupno #	Bošnjaci		Hrvati		Srbi		Ostali	
			#	%	#	%	#	%	#	%
1.	Humilišani	1,161	1,034	89.1	8	0.7	105	9.0	14	1.2
2.	Potoci	2,183	1,160	53.1	759	34.8	226	10.4	38	1.7
3.	Podgorani	614	614	100	/	/	/	/	3	2.1
4.	Kutilivač	1,624	1,318	81.1	270	16.6	16	0.9	5	0.3

U tabeli ispod prikazani su detalji o spolnoj strukturi stanovništva. U sva četiri naselja skoro podjednako su zastupljeni muškarci i žene.

Tabela 16-14: Spolna struktura stanovništva šireg projektnog područja u Mostaru

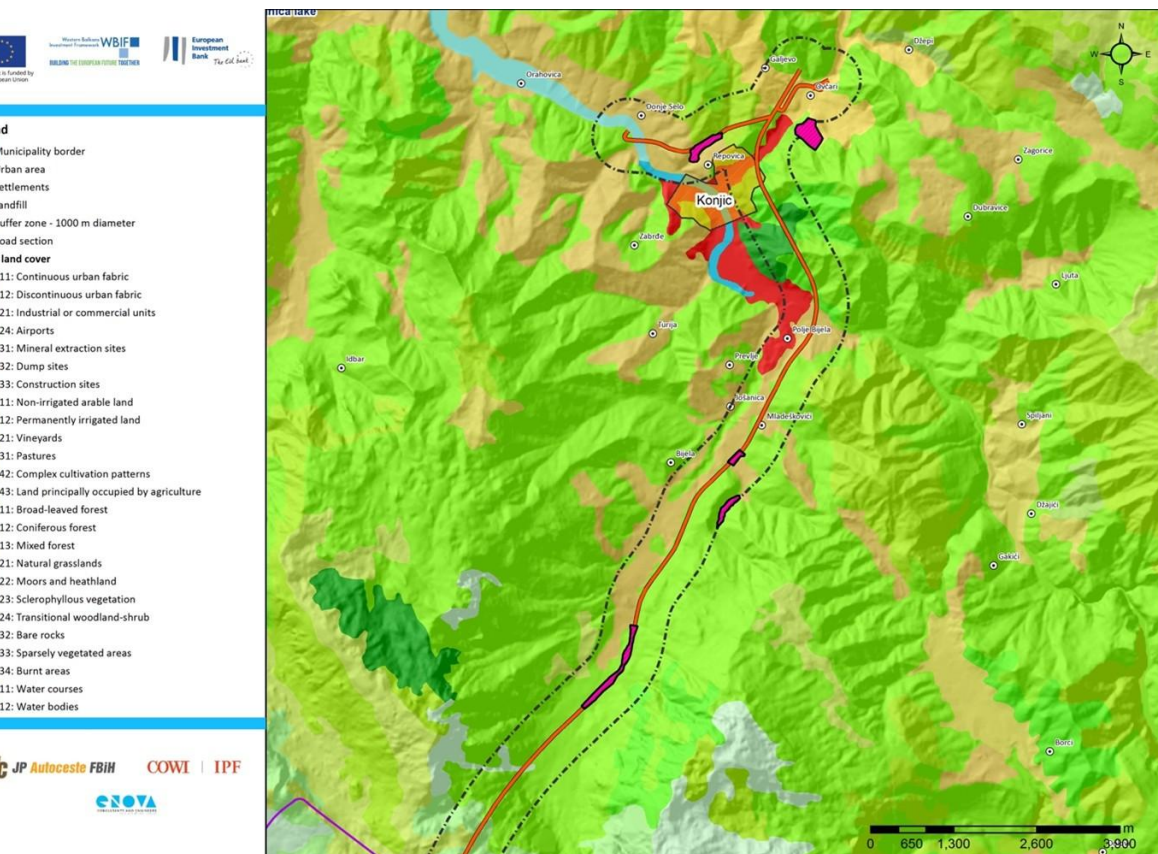
Br.	Naselje	Ukupno #	Muškarci		Žene	
			#	%	#	%
1.	Humilišani	1.161	577	49,7	584	50,3
2.	Potoci	2.183	1.091	49,9	1,092	50,0
3.	Podgorani	614	306	49,8	308	50,1
4.	Kutilivač	1.624	798	49,1	826	50,8

16.6.2 Upotreba zemljišta

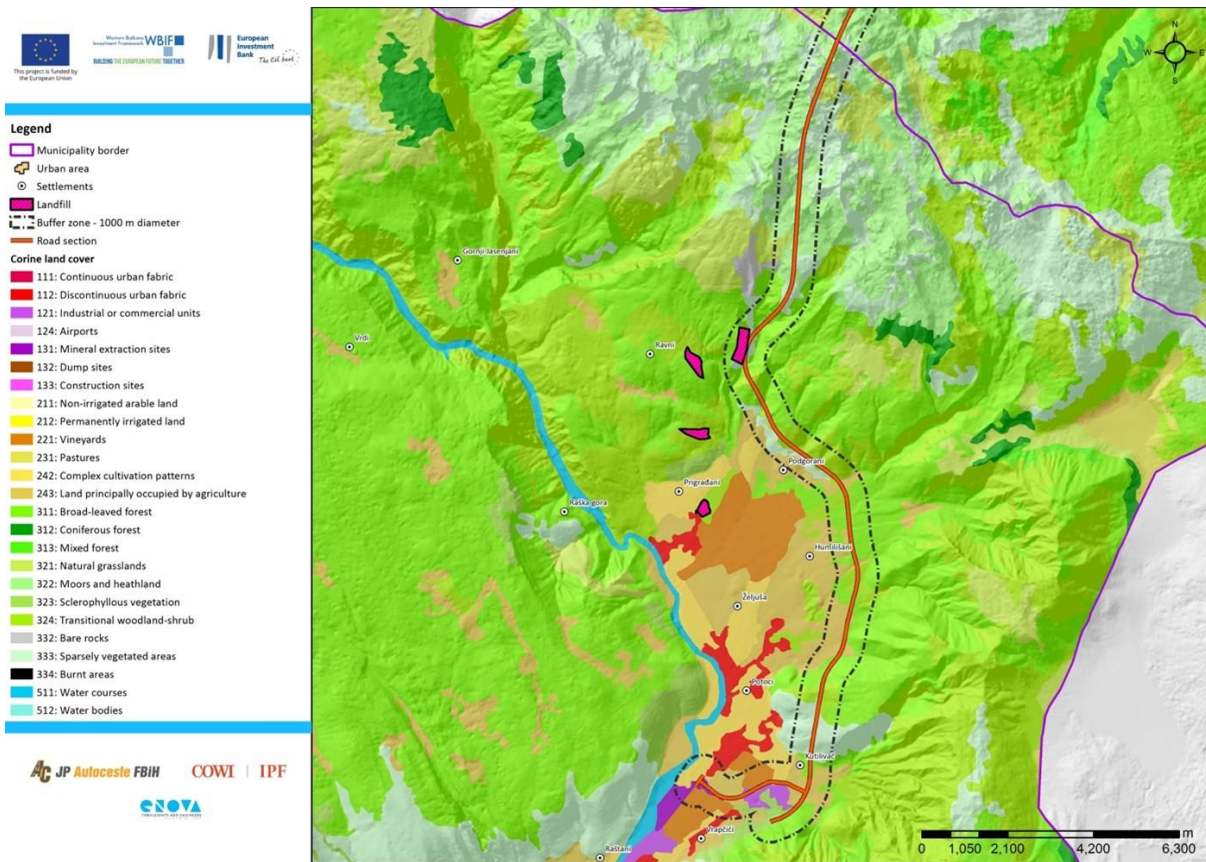
Upotreba zemljišta i kategorije u širem projektnom području

Kao što je detaljno objašnjeno u *Poglavlju 13 Tlo* ove Studije o procjeni utjecaja na okoliš i društvo, skoro 76% Projektnog područja (autocesta i obilaznica Konjic) će biti položeno na šumsko zemljište, a skoro 20% na poljoprivredno zemljište. Od 100 ha šumskog zemljišta, stvarne šume zauzimaju i do 40% dok ostatak uglavnom čine žbunje, grmlje i nisko rastinje. Dodatnih 10 ha poljoprivrednog zemljišta i 4 ha šume zauzimaće pristupni putevi. Ovakva raspodjela korištenja zemljišta je očekivana jer autocesta prolazi kroz ruralna područja i planine.

Upotreba zemljišta na projektnom području (prema *Corine Land Cover*-u za BiH 2018) prikazano je na dvije mape ispod – jedna za stranu Konjica i jedna za stranu Mostara.

Slika 16-5: Upotreba zemljišta – Konjic

Slika 16-6: Upotreba zemljišta – Mostar

Tabele u nastavku daju pregled kategorija zemljišta duž trase. Prva tabela se odnosi na kategorije zemljišta koje zauzima trasa autoceste i obilaznica Konjic, dok se druga tabela odnosi na zemljište koje zauzimaju pristupni putevi.

Tabela 16-15: Zemljište koje zauzima trasa autoceste uključujući obilaznicu Konjic

Br.	Kategorija	Površina (ha)	%
1.	VJEŠTAČKE POVRŠINE (diskontinuirano urbano tkivo, lokacije za vađenje minerala)	4,16	3,16
2.	POLJOPRIVREDNO ZEMLJIŠTE (vinogradi, složeni sistemi obrade zemljišta ²¹ , zemljište koje uglavnom zauzima poljoprivreda)	26,41	20,08
3.	ŠUMA (različite vrste šuma, prirodni travnjaci, slabo obrasle površine itd.)	100,37	76,33

²¹ Više malih obrađenih zemljišnih parcela sa različitim vrstama obrade - jednogodišnjim usjevima, pašnjacima i/ili trajnim nasadima, eventualno sa raštrkanim kućama ili baštama

Br.	Kategorija	Površina (ha)	%
4.	VODENA TIJELA	0,52	0,40

Tabela 16-16: Zemljište koje zauzimaju pristupni putevi

Br.	Kategorija	Površina (ha)	%
1.	VJEŠTAČKE POVRŠINE (diskontinuirano urbano tkivo)	1,33	8,96
2.	POLJOPRIVREDNO ZEMLJIŠTE (vinogradi, složeni sistemi obrade zemljišta, zemljište koje uglavnom zauzima poljoprivreda)	9,66	65,14
3.	ŠUMA (širokolisna šuma, prelazno šumsko-grmlje, područja sa slabom vegetacijom)	3,84	25,90

Tabela ispod daje informacije o zemljištu u zoni 500 m od trase autoceste i obilaznice Konjic.

Tabela 16-17: Zemljište koje zauzima zona oko autoceste i obilaznice Konjic

Br.	Kategorija	Površina (ha)	%
1.	VJEŠTAČKE POVRŠINE (diskontinuirano urbano tkivo, industrijske ili komercijalne jedinice, lokacije za vađenje minerala)	164,14	3,92
2.	POLJOPRIVREDNO ZEMLJIŠTE (vinogradi, složeni sistemi obrade zemljišta, zemljište koje uglavnom zauzima poljoprivreda)	931,33	22,22
3.	ŠUMA (različite vrste šuma, prirodni travnjaci, slabo obrasle površine itd.)	3.059,31	72,99
4.	VODA (vodeni tokovi i vodna tijela)	36,65	0,87

Upotreba poljoprivrednog zemljišta. Dodatni podaci o korištenju poljoprivrednog zemljišta od strane domaćinstava na projektnom području, prikupljeni su putem socio-ekonomskih istraživanja sprovedenih tokom izrade ove Studije.

Poljoprivredno zemljište. Većina (86,92%) ispitanih domaćinstava posjeduje poljoprivredno zemljište, ali samo manje od 1% je formalno registrovano za poljoprivrednu proizvodnju.

Uzgoj povrća. Većina (90,35%) ispitanih domaćinstava uzgaja povrće, uglavnom za egzistenciju, dok samo 2,63% pored upotrebe kao sredstva za izdržavanje koristi povrće i za prodaju. Uzgoj povrća je ocijenjen kao „veoma važan“ za prihode domaćinstva za skoro petinu domaćinstava.

Uzgoj voća. 80,7% anketiranih domaćinstava bavi se uzgojem voća, uglavnom za egzistenciju – samo 2,63% prodaje voće, uz egzistencijalne svrhe. Voćarstvo je „veoma važno“ za prihode domaćinstva za 9,26% domaćinstava.

Uzgoj stoke/peradi. 14,91% ispitanih domaćinstava bavi se stočarstvom/peradarstvom. Većina njih (76,47%) koristi poljoprivredne proizvode samo kao sredstvo za izdržavanje, 5,88% prodaje svoje proizvode, a 17,65% ih prodaje i koristi za sopstvene potrebe. Uzgoj stoke/peradi je ocijenjen kao „veoma važan“ za prihode domaćinstva za jednu četvrtinu ovih domaćinstava.

Pčelarstvo. Pčelarske aktivnosti nisu uobičajene na projektnom području; samo se 2,78% ispitanih domaćinstava bavi pčelarstvom. 66,7% ovih domaćinstava koristi pčelinje proizvode samo za prehranu, a 33,3% za prodaju.

Šumarstvo. Najčešći tipovi šuma na projektnom području su širokolisne šume (oko trećine svih šumskih površina). Iako područje projekta obiluje šumama, šumarske aktivnosti nisu uobičajene u Projektnom području; samo 4,39% ispitanih domaćinstava bavi se ovakvim aktivnostima, samo kao izvor sredstava za egzistenciju. Izuzetna manjina (0,88% domaćinstava) bavi se aktivnostima poput sakupljanja gljiva i bilja u šumama.

Posjedovanje zemlje na drugom mjestu. Gotovo polovina (45,74%) ispitanih domaćinstava posjeduje poljoprivredno zemljište na drugoj lokaciji – ali to zemljište samo trećina koristi za poljoprivredu, šumarstvo ili za druge lične potrebe kao što je košenje trave.

16.6.3 Obrazovanje

Budući da ne postoje zvanični statistički podaci o obrazovanju po naselju u projektnom području, ovi podaci su prikupljeni putem socio-ekonomskih istraživanja tokom izrade ove Studije.

Gotovo četvrtina (23,6%) članova domaćinstava ima završenu samo osnovnu školu, više od polovine (58,8%) ima završenu srednju školu, manjina (14,1%) ima fakultetsku diplomu, dok je 3,5% izjavilo da nikada nije išlo u školu.

U okviru šireg projektnog područja nema identifikovanih obrazovnih ustanova. Najbliže obrazovne ustanove nalaze se u urbanom području grada Konjica (OŠ „Prva osnovna škola“ i „Druga osnovna škola“ u naselju Repovica, udaljene oko

500 m od planirane trase), te osnovne škole u Mostaru (OŠ "Livac" u naselju Kutilivac, udaljena cca 900 m od trase i OŠ "Humi" u naselju Humilisani, udaljena oko 1 km od trase) .

16.6.4 Zaposlenost, prihodi i sredstva za život

Budući da ne postoje zvanični statistički podaci o zaposlenosti i prihodima po naseljima na projektnom području, ovi podaci su prikupljeni putem socio-ekonomskih istraživanja tokom izrade ove Studije.

Glave domaćinstava među ispitanim domaćinstvima su većinski penzioneri (51,56%), zatim zaposlena lica (39,06%) i nezaposlena lica (9,38%).

Što se tiče mjesečnih prihoda:

- > 18,26% domaćinstava ima mjesečna primanja manja od 500 KM (≈255 EUR),
- > 28,57% ima između 500 KM (≈255 EUR) i 1.000 KM (≈511 EUR),
- > 39,68% ima između 1.000 KM (≈511 EUR) i 1.500 KM (≈767 EUR), i
- > 13,49% domaćinstava ima preko 1.500 KM (≈767 EUR).

Glavni izvor prihoda domaćinstva su penzije (67,46%) za starije osobe i/ili plate (56,35%) za zaposlene osobe. Manje značajni izvori prihoda koje navode domaćinstva su prihodi od prodaje poljoprivrednih proizvoda (24,6%) i mala preduzeća (0,79%). Ostali navedeni izvori prihoda su stipendije, privatne radnje i prihod od stočarstva.

Velika većina (92,79%) domaćinstava izjavila je da imaju dovoljno primanja samo za osnovne potrebe, a 3,61% nema dovoljno prihoda ni za osnovne potrebe. Samo 3,6% je samoprocijenilo visok nivo prihoda.

16.6.5 Ranjive grupe

Određene grupe stanovništva mogu biti društveno isključene zbog faktora kao što su dob, invaliditet i mjesto prebivališta. Izgradnja autoceste, kao što je dionica Prenj, može dovesti do različitih okolišnih i društvenih utjecaja koji mogu dodatno pogoditi ranjive grupe. Stoga je pažljivo praćenje i upravljanje aktivnostima tokom i nakon izgradnje neophodno, kako bi se zaštitilo zdravlje i dobrobit ovih populacija.

Okolišna i društvena politika EBRD-a iz 2019. godine definiše ranjivost kao „*ljude ili grupe ljudi na koje Projekat može imati nepovoljnije utjecaje od drugih na osnovu karakteristika kao što su njihov spol, rodni identitet, seksualna orijentacija, religija, etnička pripadnost, autohtoni status, starost (uključujući djecu, mlade i starije), fizički ili mentalni invaliditet, pismenost, politički stavovi ili društveni status.*“ Ovakav pristup je usklađen sa smjernicama EBRD-a,

naglašavajući pravičan tretman marginaliziranih populacija i napore za smanjenje negativnih posljedica.

Okolišni i društveni standardi EIB-a²² navode da su „ranjive ili marginalizirane osobe i grupe one koje: (a) su obično izložene višestrukim rizicima i negativnim utjecajima istovremeno; (b) su osjetljivije na te rizike i utjecaje, često zbog prethodne diskriminacije; i (c) imaju manju sposobnost prilagodbe za suočavanje s tim rizicima i oporavak od tih utjecaja, zbog ograničenog pristupa ili prava na potrebnu imovinu i/ili resurse. Kao rezultat toga, mogu biti nesrazmjerno pogođene rizicima i utjecajima povezanim s projektom.”

Više informacija o Okolišnoj i društvenoj politici (2019) EBRD-a i Okolišnim i društvenim standardima (2018) EIB-a može se pronaći u Poglavlju 16.6.5.2 Pravni i politički okvir za rješavanje pitanja ranjivih grupa.

16.6.5.1 Institucionalni okvir u BiH i FBiH za zaštitu ljudskih prava

Zaštitom ljudskih prava u BiH bave se različite institucije na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou. Tabela u nastavku daje pregled ovih institucija i njihovih uloga u okviru sistema zaštite ljudskih prava u zemlji.

Institucija	Nivo	Opis
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice	BiH	Ovo ministarstvo se bavi ljudskim pravima i pravima izbjeglica, a na osnovu čega su podijeljena njihova dva glavna odjela. Odjel za ljudska prava prati i priprema izvještaje o stanju ljudskih prava u BiH na osnovu međunarodnih konvencija.
Agencija za ravnopravnost spolova	BiH	Agencija prati i analizira ravnopravnost spolova u zemlji, izrađuje godišnje izvještaje i daje preporuke Vijeću ministara. Koordinira izradu i provedbu Akcionog plana za ravnopravnost spolova, osigurava usklađenost zakona i politika sa standardima ravnopravnosti spolova te saraduje s institucijama i nevladinim organizacijama. Agencija također obrađuje tužbe vezane za kršenja prava na ravnopravnost spolova, predstavlja BiH na međunarodnom nivou po pitanjima ravnopravnosti spolova i radi na promociji ravnopravnosti spolova u svim oblastima javnog života.

²²

https://www.eib.org/attachments/publications/eib_environmental_and_social_standards_en.pdf
https://consult.eib.org/consultation/essf-2021-en/user_uploads/standard-7---vulnerable-groups--ips-and-gender---clean.pdf

Institucija	Nivo	Opis
Institucija ombudsmena za ljudska prava	BiH	Nezavisna institucija koja se bavi zaštitom prava fizičkih i pravnih lica u skladu sa Ustavom BiH i međunarodnim instrumentima za ljudska prava. Konkretno, bavi se pravima djece, osoba s invaliditetom, manjina, ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Prigovori ombudsmenu podnose se putem obrasca za pritužbe dostupnog na njihovoj web stranici.
Vijeće za djecu BiH	BiH	Vijeće je osnovano kako bi ispunile obaveze zemlje prema Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima djeteta i njenim opcionalnim protokolima. Radi se o stručnom, međusektorskom i savjetodavnom tijelu pri Vijeću ministara, koje je odgovorno za promociju i zaštitu dječjih prava, posebno kroz praćenje provedbe Akcionog plana za djecu BiH. Vijeće djeluje u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i sastoji se od 13 članova, među kojima su državni službenici, predstavnici nevladinih organizacija i akademske zajednice.
Vijeće za osobe sa invaliditetom BiH	BiH	Ovo Vijeće je osnovalo Vijeće ministara BiH, kao stručno, savjetodavno i međusektorsko tijelo, za zadatak da promovira ljudska prava osoba s invaliditetom, inicira i sudjeluje u izradi i praćenju strateških, zakonodavnih i političkih dokumenata vezanih za invaliditet. Vijeće saraduje s međunarodnim i lokalnim organizacijama, olakšava koordinaciju među relevantnim institucijama te daje preporuke i mišljenja o zakonodavstvu i projektima. Također radi na poboljšanju položaja osoba s invaliditetom u skladu s Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom.
Odbor za Rome	BiH	Odbor je osnovan 2002. godine s ciljem rješavanja pitanja vezanih za romsku manjinu. Radi se o savjetodavnom tijelu Vijeća ministara, odgovornom za praćenje provedbe Akcionog plana za Rome i Dekade inkluzije Roma (2005-2015). Obaveze Odbora uključuju nadgledanje realizacije Akcionog plana u oblastima kao što su zapošljavanje, stanovanje i zdravstvena zaštita, osiguravanje finansijskih sredstava te saradnju s donatorima. Odbor se sastoji od 22 člana, uključujući 11 predstavnika Roma i 11 predstavnika institucija, uz podršku Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH.
Ministarstvo rada i socijalne politike	FBiH	Ovo ministarstvo igra važnu ulogu u odgovaranju na potrebe ranjivih grupa kao što su: <ul style="list-style-type: none"> - Penzijsko i invalidsko osiguranje: Razvijanje i upravljanje politikama i sistemima za osiguravanje penzija i invalidskih naknada, čime se obezbjeđuje finansijska sigurnost za pojedince koji nisu u mogućnosti raditi

Institucija	Nivo	Opis
		<p>zbog starosti, invaliditeta ili drugih okolnosti.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Socijalna sigurnost i solidarnost: Fokusirana na zaštitu žrtava građanskog rata, podršku porodicama, procese usvajanja, starateljstvo i sveobuhvatnu socijalnu zaštitu, s posebnom pažnjom na ranjivim kategorije.
Gender Centar FBiH	FBiH	Gender centar FBiH je vladino tijelo usmjereno na promociju rodne ravnopravnosti. Osigurava usklađenost zakona i politika sa državnim i međunarodnim standardima, prati status prava žena, daje preporuke za politike te podiže svijest kroz edukaciju i zagovaranje. Centar ima ključnu ulogu u podsticanju ravnopravnosti u svim segmentima društva.
Kantonalna ministarstva zdravstva, rada i socijalne zaštite	Kanton	Ovo ministarstvo, među svojim brojnim odgovornostima, fokusira se na osiguravanje dobrobiti ranjivih grupa. To uključuje omogućavanje pristupa zdravstvenoj zaštiti, uslugama socijalne zaštite i rehabilitaciji za žene, djecu i žrtve rata. Osim toga, koordinira sa humanitarnim organizacijama kako bi se odgovorilo na specifične potrebe ranjivih pojedinaca i osiguralo da zdravstvene i socijalne usluge budu dostupne onima kojima su potrebne.

Osim navedenih institucija, uspostavljeni su i općinski mehanizmi za rodnu ravnopravnost, uključujući Komisiju za rodnu ravnopravnost u Općini Konjic i Komisiju za rodnu ravnopravnost u Gradu Mostaru. Dok je Komisija u Mostaru predvodila izradu Akcionog plana za rodnu ravnopravnost za period 2023–2027²³, dostupne informacije o aktivnostima ili učestalosti sastanaka Komisije u Konjicu su ograničene. Također, ne postoje podaci koji potvrđuju kreiranje ili implementaciju lokalnog Akcionog plana za rodnu ravnopravnost u Konjicu, što otežava procjenu napretka inicijativa za rodnu ravnopravnost u ovoj općini.²⁴

16.6.5.2 Pravni i politički okvir za rješavanje pitanja ranjivih grupa

Ova Studija primjenjuje sveobuhvatan pristup identifikaciji i rješavanju pitanja ranjivih grupa, uključujući ne samo odredbe zakona FBiH, već i šire, inkluzivnije zahtjeve definisane Okolišnom i društvenom politikom EBRD-a (2019) i Standardima o okolišu i društvu EIB-a (2022). U proces identifikacije pažljivo su

²³ <https://www.mostar.ba/storage/2024/10/Gender-akcioni-plan-Grad-Mostar-septembar-2024.pdf>

²⁴ <https://fondacijacure.org/wp-content/uploads/2022/04/Akcioni-plan-Konjic.pdf>

razmotreni ovi okviri kako bi se osiguralo da su svi pojedinci i grupe koji su izloženi nerazmjernim utjecajima adekvatno identificirani, konsultirani i podržani tokom cijelog ciklusa trajanja projekta.

Zakoni FBiH o ranjivim grupama:

- > **Zakon o eksproprijaciji u FBiH** predviđa dodatnu naknadu za pojedince koji su direktno pogođeni oduzimanjem zemljišta i koji su prepoznati kao ranjivi prema posebnim zakonskim kriterijima.
- > **Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom** omogućuje novčanu i materijalnu pomoć pojedincima i porodicama u socijalnoj potrebi, s tim da se prava ostvaruju putem općinskih vlasti.
- > **Zakon o raseljenim osobama i povratnicima u FBiH i izbjeglicama iz BiH** ima za cilj osigurati socijalnu i ekonomsku reintegraciju raseljenih osoba i povratnika, a provodi se putem federalnih i lokalnih institucija.

Ovi zakoni su prvenstveno fokusirani na ublažavanje trenutnih socijalnih i ekonomskih utjecaja na zakonski priznate kategorije ranjivih grupa.

Okolišna i društvena politika EBRD-a (2019):

- > **Provedbeni zahtjev²⁵ (PZ) 1** zahtijeva da projekti identificiraju ranjive grupe u ranoj fazi procesa procjene kako bi se osiguralo da su njihove specifične potrebe uzete u obzir i da ne budu nerazmjerno pogođene projektom.
- > **Provedbeni zahtjev (PZ) 5** zahtijeva da se sredstva za život i životni standard pogođenih ranjivih grupa obnove ili unaprijede kroz ciljanu pomoć, uz naknadu, gdje je primjenjivo. Ovo uključuje pojačane konsultacije i učešće tokom procesa eksproprijacije zemljišta i preseljenja.

Ova politika također naglašava važnost konsultacija kao ključnog principa, osiguravajući da su ranjive grupe aktivno uključene u diskusije o projektu, te da su povratne informacije koje oni daju integrisane u planove ublažavanja i praćenja.

Standardi o okolišu i društvu EIB-a (2022):

- > **Standard 6** fokusira se na rješavanje utjecaja eksproprijacije zemljišta i preseljenja, osiguravajući da se sredstva za život raseljenih i ranjivih grupa obnove ili unaprijede kroz ciljanu naknadu i mjere ublažavanja.
- > **Standard 7** osigurava zaštitu ranjivih grupa kao što su raseljene osobe, žene, etničke manjine, starije osobe i osobe s invaliditetom tijekom

²⁵ Eng. Performance requirement

cijelog životnog ciklusa projekta. Ovo uključuje konsultacije i integraciju njihovih zabrinutosti u planiranje i provedbu projekta.

16.6.5.3 Ranjive grupe među anketiranom populacijom

Izgradnja velikih infrastrukturnih projekata, poput autoceste, može utjecati na povećanje postojećih ranjivosti unutar pogođenih zajednica, posebno kroz okolišne i zdravstvene utjecaje. Na primjer, proces izgradnje može dovesti do povećanja razine čestica u zraku i drugih zagađivača, što može pogoršati kvalitetu zraka. Ovo predstavlja povećan rizik od respiratornih i kardiovaskularnih problema, naročito kod djece, trudnica i osoba sa postojećim zdravstvenim smetnjama²⁶. Nadalje, velike količine otpada koje nastaju tokom građevinskih aktivnosti mogu uzrokovati zagađenje tla i vode²⁷, dodatno povećavajući zdravstvene rizike za trudnice i malu djecu, koji su posebno osjetljivi na toksine. Buka koja nastaje tokom izgradnje može također poremetiti svakodnevne rutine stanovništva i doprinijeti povećanom nivou stresa, a posebno među djecom i mladima²⁸. Osim toga, osobe sa invaliditetom, starije osobe, djeca i mladi mogu se suočiti sa povećanim izazovima prilikom kretanja u blizini gradilišta a vezanih za sigurnost i pristupačnost. Ovi problemi mogu otežati njihov pristup institucijama koje pružaju zdravstvenu zaštitu i obrazovanje.

Tokom operativne faze, autocesta može i dalje stvarati smetnje vezane za javno zdravlje, posebno na ranjive grupe. Kvalitet zraka može i dalje biti narušen zbog povećanih emisija iz vozila, posebno u područjima s gustim prometom, što utiče na ranjive grupe poput djece, starijih osoba i pojedinaca s postojećim zdravstvenim problemima. Neadekvatni pješački prijelazi, loše održavana infrastruktura i promet pri velikim brzinama mogu povećati rizik od nesreća i ozljeda. Ovo može dodatno smanjiti pristupačnost i mobilnost za osobe s invaliditetom, starije osobe i djecu, otežavajući im pristup važnim uslugama poput zdravstvene zaštite, obrazovanja i zaposlenja. Operativna faza može također zahtijevati kontinuirane aktivnosti održavanja, koje i dalje mogu uzrokovati lokalizirana ometanja, uključujući zagađenje prašinom i bukom. Iako ovi utjecaji mogu biti manje intenzivni nego tijekom izgradnje, oni i dalje mogu utjecati na okolne zajednice, posebno na one koje žive u neposrednoj blizini autoceste.

Za potrebe ovog Projekta provedeno je istraživanje koje je obuhvatilo 83 domaćinstva (sa ukupno 259 članova tih domaćinstava), kroz koje su identifikovane različite ranjive grupe. Anketirano je 61% muškaraca i 39% žena.

²⁶ https://esap.ba/wp-content/uploads/2022/04/GESEP_Air-pollution-DB_ENG_WEB.pdf

²⁷ https://esap.ba/wp-content/uploads/2022/04/GESEP_Waste-DB_ENG_WEB.pdf

²⁸ https://esap.ba/wp-content/uploads/2022/04/GESEP_Chemicals-and-noise-DB_ENG_WEB.pdf

Za identifikaciju i prikupljanje podataka o ranjivim grupama na području Projekta primijenjeni su sljedeći kriteriji:

- > pregled podataka prikupljenih tokom društveno-ekonomskih istraživanja primjenom kriterija ranjivosti (to je uključivalo: (i) kriterije domaćinstva – sastav domaćinstva, posebne potrebe osobe/domaćinstva, zdravstveni status itd.; i (ii) društveno-ekonomske kriterije – nivo siromaštva, status povratnika itd.),
- > konsultacije sa predstavnicima lokalnih zajednica i nevladinih organizacija u zoni utjecaja Projekta,
- > primjena najboljih praksi u vezi sa ranjivošću i relevantne literature/studija.

Ključne identifikovane ranjive grupe. Tabela ispod prikazuje razmatrane ranjive grupe, navodeći njihove specifične ranjivosti i objašnjavajući njihov značaj u kontekstu Projekta. Važno je napomenuti sljedeće:

- > Neće svaka osoba iz ovih kategorija nužno biti ranjiva. Ranjivost je često ovisna o kontekstu. Uključivanje ovih kategorija ima za cilj osigurati da ciljane mjere ublažavanja odgovaraju na specifične potrebe, a ne da se pretpostavlja univerzalna ranjivost.
- > Ove kategorije se međusobno ne isključuju; pojedinac može istovremeno pripadati nekoliko kategorija.

Službeni podaci o poslijeratnim povratnicima u Mostaru i Konjicu nisu javno dostupni, pa je Konsultant informacije prikupio putem društveno-ekonomskih anketa i kontaktiranjem mjesnih zajednica i nevladinih organizacija na tom području. Među identificiranim povratnicima, otprilike 68% se izjasnilo kao Hrvati, 28% kao Bošnjaci, a 4% kao ostali. Oko trećina povratničkih domaćinstava prima pomoć, poput pomoći za obnovu stambenih objekata. Predstavnici lokalnih zajednica, uključujući Bijelo Polje, Bijelu i nevladinu organizaciju „Udruženje srpskih povratnika Neretva“ iz Konjica, prijavili su da u ovim područjima žive srpski povratnici, ali nisu iznijeli zabrinutosti u vezi s izgradnjom autoceste. Predstavnici iz naselja Džepi, Centar, Trešanica i Donje Selo također nisu prijavili povratnike niti su iznijeli pitanja vezana za povratničku populaciju.

Kategorija	Specifični kriteriji ranjivosti	Relevantnost ranjivosti u kontekstu izgradnje autoceste	Identifikovane grupe pojedinaca
Ekonomski status	<p>Domaćinstva su klasifikovana kao finansijski ranjiva ukoliko je njihov mjesečni prihod:</p> <ul style="list-style-type: none"> > ispod granice siromaštva²⁹, > nestabilan/nestalan (npr. oslanja se na socijalnu pomoć ili povremenu zaradu), ili > dovoljan samo za pokrivanje osnovnih potreba (kako je navedeno u dijelu upitnika vezanim za samoprocjenu). 	<p>Finansijski ranjiva domaćinstva mogu se suočiti s dodatnim finansijskim opterećenjima u nastojanju da se izbore s dodatnim troškovima ili poremećajima uzrokovanim izgradnjom autoceste. To može uključivati:</p> <ul style="list-style-type: none"> > troškove vezane za prevoz (promjene u rutama prevoza ili povećano trajanje putovanja, a što može povećati troškove putovanja na posao, pristupa uslugama ili dostave poljoprivrednih i drugih proizvoda) > troškove povezane sa zdravljem (na primjer, u slučaju povećane izloženosti zagađenju) > gubitak izvora prihoda (domaćinstva koja ovise o poljoprivredi ili malim poslovima koji su poremećeni oduzimanjem zemljišta ili građevinskim radovima mogu doživjeti gubitak prihoda, što dodatno pogoršava njihovu ranjivost) > Dodatno, ograničena finansijska sredstva mogu spriječiti ova domaćinstva da prisustvuju javnim raspravama ili konsultacijama o Projektu, ukoliko se one održavaju na udaljenim lokacijama. 	<p>Značajan dio domaćinstava (25%) klasifikovan je kao 'vrlo siromašan', sa prihodima ispod ≈500 EUR, što ukazuje na finansijsku nesigurnost s kojom se suočava mnogo porodica. Većina domaćinstava (71%) prijavila je da zarađuje tek dovoljno za pokrivanje osnovnih potreba, dok je manji broj domaćinstava (4%) istaknuo da su članovi porodice nezaposleni, uglavnom u naseljima Bijela i Kutilivač.</p>

²⁹ Metodologija analize podataka o siromaštvu detaljnije je objašnjena u Poglavlju 17.2.2 - Metodologija analize podataka o siromaštvu.

Kategorija	Specifični kriteriji ranjivosti	Relevantnost ranjivosti u kontekstu izgradnje autoceste	Identifikovane grupe pojedinaca
Status povratnika	Povratnici su pojedinci ili porodice koji su se vratili na svoje ranije mjesto prebivališta nakon što su morali da se presele ili evakušu zbog rata (u ovom kontekstu, period između 1992-1995. godine).	Povratnici mogu biti izloženi povećanoj ranjivosti zbog svoje historije raseljavanja. Dodatno, mogućnost preseljenja može izazvati traumu ili anksioznost povezanu s prethodnim iskustvima prinudnog raseljavanja tokom sukoba. Stoga, za mnoge povratnike, zemlja može imati kulturni i emotivni značaj.	Iako povratnici mogu činiti manju skupinu unutar ukupne populacije, prisustvo domaćinstava povratnika na području Projekta potvrđeno je tokom konsultacija sa Udruženjem srpskih povratnika (oktobar 2022), kao i kroz individualne ankete provedene u sklopu društveno-ekonomske ankete (2022). Njihova mišljenja su uzeta u obzir tokom procesa konsultacija. Od ukupnog broja ispitanika, 30% se izjasnilo kao povratnici. Od ukupnog broja povratnika, 68% se izjasnilo kao Hrvati, 28% kao Bošnjaci, a 4% kao Ostali. Nijedan od ispitanika nije se izjasnio kao Srbin.

Kategorija	Specifični kriteriji ranjivosti	Relevantnost ranjivosti u kontekstu izgradnje autoceste	Identifikovane grupe pojedinaca
Porodična struktura	<p>Porodice su klasifikovane u sljedeće kategorije:</p> <ul style="list-style-type: none"> > jednočlana domaćinstva (mogu uključivati starije, nezaposlene ili osobe sa invaliditetom koje možda nemaju redovnu brigu ili podršku bližnjih) > samohrani roditelji (jedan roditelj odgaja jedno ili više djece bez podrške partnera) > porodice sa više od dvoje djece (mogu se suočiti s većim ekonomskim i logističkim zahtjevima zbog većeg broja članova porodice) 	<p>Ograničena podrška i resursi povezani s ovim vrstama ranjivosti, posebno onima koji uključuju finansijske ili zahtjeve za njegom, mogu otežati takvim domaćinstvima da se nose s dodatnim finansijskim opterećenjima i da se prilagode privremenim ili trajnim promjenama uzrokovanim Projektom.</p> <p>Za samohrane roditelje, zahtjevi vezani za brigu o djeci mogu otežati prisustvo pri javnim raspravama ili konsultacijama, posebno ako takvi događaji zahtijevaju putovanje ili duže odsustvo.</p> <p>Napomena: Domaćinstva iz ovih kategorija neće nužno biti izložena ranjivosti, osim u slučaju kombinacije s drugim faktorima kao što su niski prihodi ili lokacija u blizini područja sa velikim uticajem.</p>	<p>Mali udio anketiranih domaćinstava ima više od dvoje djece (oko 7%), a što odražava prisutnost većih porodičnih struktura tipičnih za ruralna područja. Međutim, anketom nije zabilježeno prisustvo domaćinstava sa samohranim roditeljima niti djece bez roditeljskog staranja.</p>
Starost	<p>Ranjivost zasnovana na dobi identifikovane su kod djece (0-6 godina), mladih (7-18 godina) i starijih osoba (65 godina i više).</p>	<p>Djeca i mladi mogu biti više izloženi riziku od povreda ili nesreća zbog građevinskih aktivnosti i povećanog saobraćaja, jer potencijalno nisu u stanju prepoznati opasnosti ili se ponašati odgovorno u situacijama visokog rizika. Buka,</p>	<p>Raspodjela po starosti ukazuje na mješovitu populaciju, pri čemu djeca (0-6 godina) i starije osobe (65+) zajedno čine 23% stanovništva.</p>

Kategorija	Specifični kriteriji ranjivosti	Relevantnost ranjivosti u kontekstu izgradnje autoceste	Identifikovane grupe pojedinaca
		<p>prašina i zagađenje mogu imati veći utjecaj na njihovo zdravlje.</p> <p>Starije osobe (posebno u ruralnim područjima) mogu imati:</p> <ul style="list-style-type: none"> > ograničen pristup internetu ili poteškoće sa korištenjem, što digitalne metode komunikacije čini manje efikasnim, > fizička ograničenja koja otežavaju kretanje po ometenim ili nesigurnim pristupnim putevima, > postojeće zdravstvene smetnje koje povećana zagađenost zraka, buka ili vibracije mogu pogoršati 	
<p>Nivo obrazovanja</p>	<p>Ova kategorija obuhvata osobe:</p> <ul style="list-style-type: none"> > bez formalnog obrazovanja (osobe koje nemaju nikakvo formalno školovanje) > sa samo osnovnim obrazovanjem (osobe koje su završile samo osnovne nivoe obrazovanja) 	<p>Pojedinci s nižim nivoom obrazovanja mogu imati poteškoća u pristupu informacijama vezanim za Projekat i/ili njihovom razumijevanju.</p> <p>Napomena: Nedostatak obrazovanja pojačava ranjivost kada je kombinovana s drugim faktorima, kao što su ograničen pristup komunikaciji uživo ili isključenost iz donošenja odluka.</p>	<p>Istraživanje pokazuje da je većina pojedinaca završila osnovnu ili srednju školu. Ipak, još uvijek postoji nekoliko osoba bez formalnog obrazovanja, a mnogi su završili samo osnovnu školu, posebno u ruralnim naseljima kao što je Gornje Polje.</p>

Kategorija	Specifični kriteriji ranjivosti	Relevantnost ranjivosti u kontekstu izgradnje autoceste	Identifikovane grupe pojedinaca
Zdravlje	<p>Ranjivost povezana sa zdravljem uključuje:</p> <ul style="list-style-type: none"> > fizičke smetnje (stanja koja utiču na pokretljivost) > mentalne smetnje (poremećaji koji utiču na mentalne i socijalne interakcije) > hronične bolesti (stanja koja zahtijevaju kontinuiranu njegu, praćenje i finansijsku podršku, poput astme, dijabetesa i bubrežnih oboljenja) > trudnice (trudnice mogu biti izložene povećanim zdravstvenim rizicima i zahtijevaju redovnu prenatalnu njegu, ili mogu biti osjetljivije na povećanu izloženost okolišnim opasnostima) 	<p>Pojedinci koji spadaju u ranjive kategorije vezane za zdravlje suočavaju se s povećanim rizicima tokom izgradnje autoceste zbog:</p> <ul style="list-style-type: none"> > Ograničenih mogućnosti za uključivanje osoba s poteškoćama u kretanju, što otežava učešće u aktivnostima angažovanja zajednice, > Ograničenog pristupa zdravstvenoj zaštiti (građevinske aktivnosti mogu ometati saobraćajne rute ili produžiti vrijeme putovanja, što može odgoditi pristup ključnim zdravstvenim uslugama), > Povećanih zdravstvenih rizika (prašina, buka i zagađenje mogu pogoršati hronične bolesti). 	<p>U naseljima je ukupno 12 osoba identifikovano kao ranjivo zbog zdravstvenog stanja, i to su prvenstveno osobe sa fizičkim smetnjama i hroničnim bolestima.</p>

16.6.6 Lokalna privreda

Ekonomske aktivnosti u širem području studije analizirane su na osnovu terenskih posjeta Konsultanta i društveno-ekonomske ankete provedene među domaćinstvima i 16 preduzeća. Anketirana preduzeća predstavljaju 64% od ukupno 25 identificiranih preduzeća unutar zone utjecaja planirane trase. Važno je napomenuti da poljoprivredne aktivnosti koje obavljaju domaćinstva nisu bile uključene u anketu za preduzeća, jer nisu klasifikovane kao takve u zvaničnim poslovnim evidencijama. Međutim, anketa među domaćinstvima je pokazala da mnoga domaćinstva poljoprivredu praktikuju uglavnom za vlastite potrebe, a ne kao formalne, registrovane komercijalne djelatnosti.

Lokalna privreda projektnog područja zasniva se uglavnom na poljoprivredi i aktivnostima vezanim za turizam, kao i na nekim metaloprerađivačkim i građevinskim djelatnostima.

Poljoprivredne aktivnosti su veoma zastupljene u naseljima Ovčari, Bijela i Kutilivač. Naselja Gornje Polje i Polje Bijela su karakteristična zbog rafting centara (uz rijeku Neretvu i rijeku Bijelu), sa uključenim turističkim aktivnostima.

Grad Konjic ima dvije poslovne zone:

- > **Poslovna zona Unis** je industrijska metaloprerađivačka zona koja se nalazi u Donjem Polju, urbanom području grada Konjica. Procjenjuje se da je udaljena 1,1 km od planirane dionice autoceste i pokriva površinu od 20 ha. Ova poslovna zona zapošljava otprilike 2.000 radnika.
- > **Poslovna zona Šipad** smještena uz magistralni put M17 Sarajevo-Mostar, u naselju Trešanica. Prostire se na površini od 20 ha i zapošljava oko 265 radnika. Ova zona se nalazi oko 0,20 km od dionice autoceste.

Glavne aktivnosti 16 ispitanih preduzeća, koja se nalaze u širem projektnom području, su kako slijedi:

- > Građevinarstvo i niskogradnja
- > Turizam i trgovina
- > Proizvodnja kartonske ambalaže
- > Katering
- > Turističke i ugostiteljske djelatnosti
- > Proizvodnja, veleprodaja i prodaja namještaja i građevinskog materijala
- > Tehnički pregled i osiguranje vozila
- > PVC stolarija
- > Proizvodnja dizajnerskog i tradicionalnog namještaja
- > Kamenolom (iskop i prodaja materijala, nadzor putnih komunikacija)
- > Proizvodnja stakla
- > Prevoz putnika i robe
- > Proizvodnja i prodaja PVC stolarije

14 od 16 poslovnih subjekata je potvrdilo da su zvanično registrovani i da imaju svoje poslovne prostore, dok dva preduzeća nisu željela odgovoriti na ovo pitanje. Većina poslovnih subjekata posluje kao društvo sa ograničenom odgovornošću. Većina anketiranih privrednih subjekata (62,5%) osim poslovnog prostora ima i pomoćne objekte (kao što je parking).

Anketa je također obuhvatila podatke o obimima poslovanja privrednih subjekata, pri čemu 81,82% preduzeća posluje na međunarodnom nivou, dok 18,18% posluje unutar države.

Poslovnim subjektima je postavljeno pitanje da li njihove poslovne aktivnosti zavise od sezone. Njih 46,2% je potvrdilo da zavise (oko polovine ispitanika je izjavilo da je period mart-novembar najintenzivniji), a 38,5% je izjavilo da ne zavise. 7,7% poslovnih subjekata je istaklo da njihovo poslovanje zimi pomalo stagnira, a 7,7% je izjavilo da prevoz putnika zavisi od sezone, ali prevoz robe ne.

Više od polovine anketiranih poslovnih subjekata (57,2%) je istaklo da njihovo svakodnevno poslovanje u velikoj mjeri zavisi od pristupačnosti njihovih objekata kupcima i blizine puta, dok pristupačnost nije važna samo za 7,1% ispitanika.

Slika 16-7: Važnost pristupačnosti za anketirane poslovne objekte

Kada je riječ o nivou pruženih informacija, velika većina poslovnih ispitanika bila je zadovoljna primljenim informacijama i imala je pozitivno mišljenje o Projektu, iako je nekoliko ispitanika zatražilo češće ažuriranje informacija. Nekoliko ispitanika (otprilike 15%) izrazilo je negativan stav prema Projektu, posebno oni koji se bave turizmom i ugostiteljstvom.

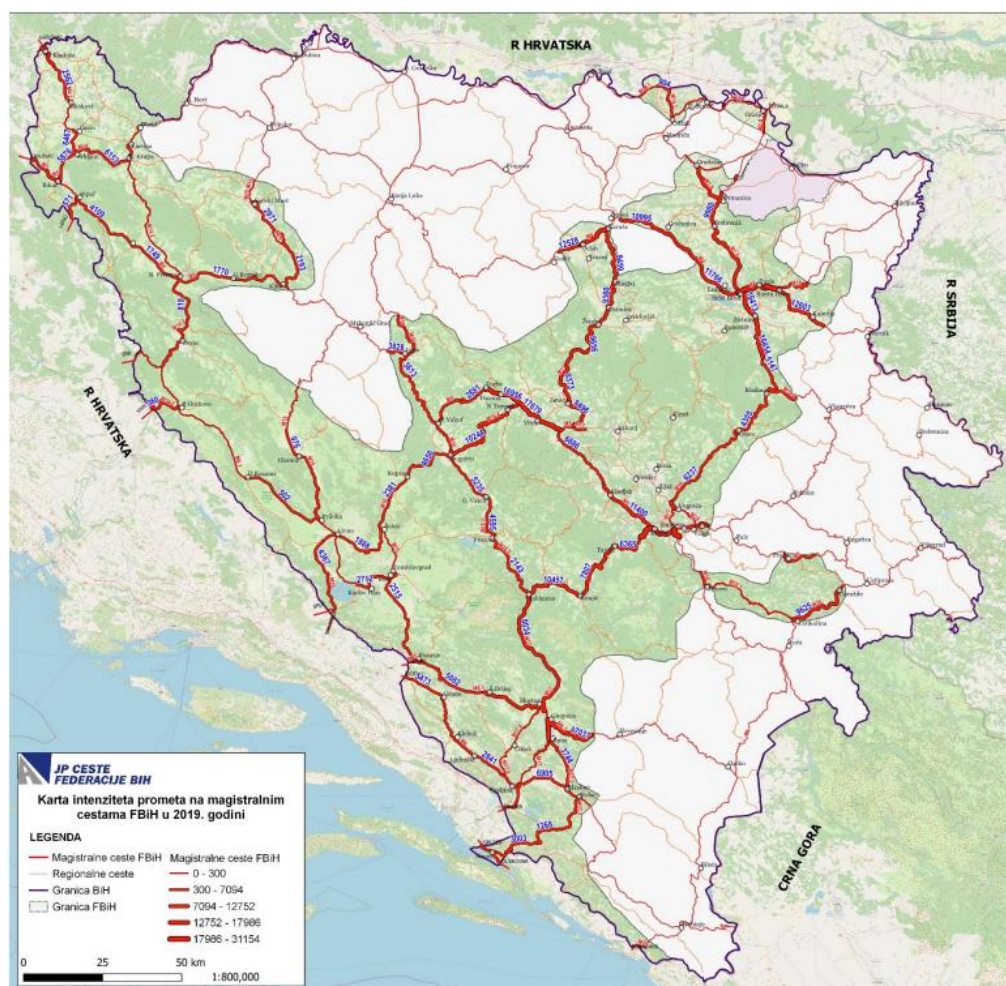
16.6.7 Saobraćajna infrastruktura

16.6.7.1 Postojeća putna infrastruktura u Projektnom području

Izgradnjom trase autoceste i obilaznice Konjic bit će zahvaćeno nekoliko već postojećih puteva. U upotrebi je nekoliko puteva (jedan magistralni i dva regionalna puta) na projektnom području:

- > Magistralni put M17: sjeverna granica Hrvatske-Doboj-Zenica-Sarajevo-Mostar-Čapljina-južna granica Hrvatske,
- > Regionalni put R435: Konjic-Borci-Glavatičevo-Odžaci,
- > Regionalni put R435a: Potoci-Rujište-Česim-Borci.

Zvanična mapa JPAC-a u nastavku prikazuje glavne puteve (crvena boja) i regionalne puteve (svijetlo narandžaste boje) u FBiH.

Slika 16-8: Glavni putevi (crvena boja) i regionalni putevi (svijetlo narandžaste boje) u FBiH

Prema podacima iznesenim u Studiji broja saobraćajnih lokacija na magistralnim cestama FBiH (2019.), može se primijetiti da dionica M17 od Konjica do Mostara ima umjeren intenzitet saobraćaja. Nadalje, M17 prolazi kroz naseljena mjesta

sa relativno intenzivnim pješačkim saobraćajem i ograničenjem brzine 40-50 km/h.

Ostatak putne mreže čine pristupni putevi, lokalni putevi, neasfaltirani putevi i pješačke staze, koji povezuju lokalna naselja sa tri navedena puta. Lokalnim putevima lokalno stanovništvo dolazi do svojih kuća i zemljišnih parcela, kao i lokalni privrednici tokom svojih poslovnih aktivnosti.

16.6.7.2 Projektom planirana putna infrastruktura

Sljedeća putna infrastruktura je projektovana u okviru Projekta:

Trasa magistralnog puta Konjic (Ovčari) – tunel Prenj – Mostar sjever. Ukupna dužina dionice je 34,26 km, a detaljan opis je dat u *Poglavljju 2 O Projektu*.

Obilaznica Konjic će povezati autocestu kod petlje Ovčari sa M17 za Jablanicu. Ova obilaznica će omogućiti saobraćaju sa M17 direktan pristup autocesti bez ulaska u urbano područje Konjica. Ukupna dužina obilaznice Konjic iznosi otprilike 2,5 km, a projektovana je za maksimalnu brzinu od 70 km/h. Detaljan opis obilaznice Konjic dat je u *Poglavljju 2 O Projektu*.

Lokalni putevi – na mjestima gdje će postojeći lokalni i drugi pristupni putevi biti presječeni trasom autoceste, bit će izgrađeni novi lokalni putevi koji će omogućiti pristup zemljišnim parcelama.

Na mjestu ukrštanja sa trasom autoceste planirano je izmještanje i postavljanje postojeće putne mreže ispod, iznad ili paralelno sa trasom autoceste. Detaljni opisi novih lokalnih puteva predstavljeni su u *Poglavljju 2 O Projektu*.

Pristupni putevi autoceste - u sklopu Projekta bit će izgrađeni sljedeći pristupni putevi:

- > Petlja Ovčari će omogućiti povezivanje autoceste i postojećeg magistralnog puta M17 u naselju Ovčari. Petlja je projektovana u obliku romba, a veza sa postojećom magistralnom saobraćajnicom bit će omogućena pristupnim putem dužine 1,0 km.
- > Drugi pristupni put planiran je kod petlje Konjic jug. Petlja je projektovana tako da poveže naselja na jugu sa autocestom i postojećim regionalnim putem R435 Konjic-Borci koji vodi do Boračkog jezera. Petlja Konjic jug također je projektovana u obliku romba, a veza sa postojećom putnom mrežom ostvarit će se pristupnim putem koji se spaja na R435. Na pristupnom putu je projektovana bočna naplatna stanica Konjic jug.

Pristupni putevi tunelu Prenj – Prema Glavnom projektu pristupnih puteva tunelu Prenj³⁰, izgradit će se sjeverni i južni pristupni putevi ka tunelu Prenj. **Sjeverni**

³⁰ Koridor Vc – Ovčari – tunel Prenj – Mostar sjever, Izrada Idejnog i Glavnog projekta za pripreme radove, Design QC, Sarajevo, august 2022

pristupni putevi se sastoje od dvije dionice ukupne dužine cca. 6,6 km i prolaze kroz naselje Bijela. **Južni pristupni putevi** tunelu Prenj podijeljeni su na šest dionica ukupne dužine cca. 7,2 km. Detaljni opisi pristupnih puteva tunelu Prenj dati su u *Poglavlju 2 O Projektu*.

16.6.7.3 Željeznička infrastruktura

Veza između petlje Ovčari i pristupnog puta autoceste prelazi postojeću željezničku prugu (Mostar-Čapljina) u naselju Ovčari u vidu vijadukta, zatim prolazi paralelno sa željezničkom prugom koja je udaljena otprilike 150 m od najbliže tačke trase (na cca 150-300 m). Trasa autoceste se ukrštava sa željezničkom prugom 510 m sjeverno od željezničke stanice Konjic.

Na mapi ispod prikazan je položaj pruge u naselju Ovčari u odnosu na planiranu projektnu infrastrukturu.

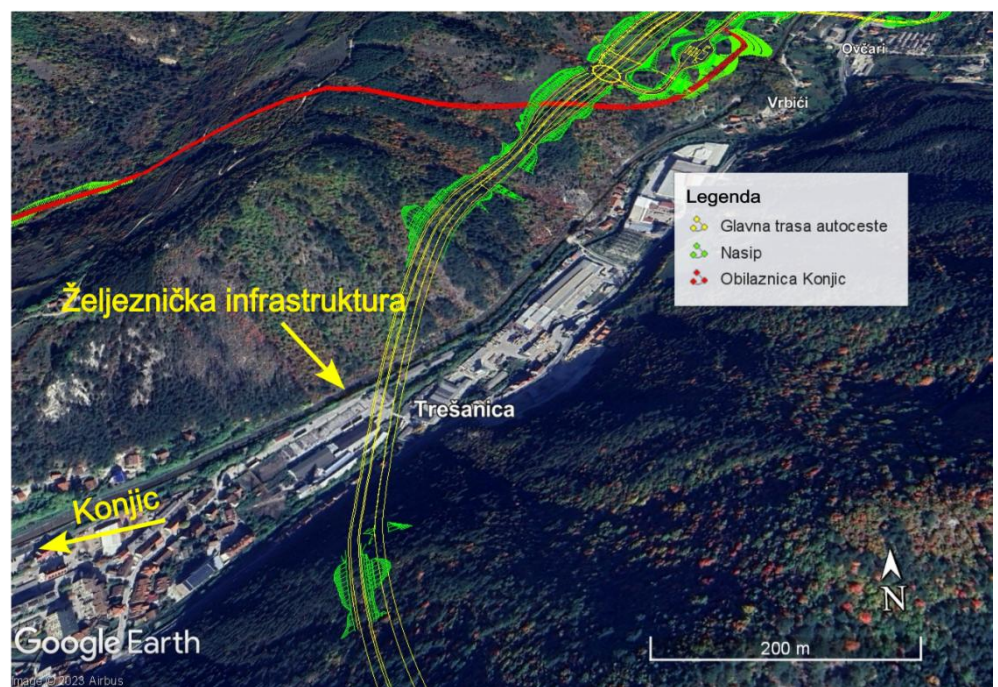
Slika 16-9: Željeznička infrastruktura presječena vijaduktom između petlje Ovčari i prilaznog puta autoceste

Obilaznica Konjic presijeca željezničku prugu u naselju Donje Selo u vidu vijadukta.

Slika 16-10: Željeznička infrastruktura presječena vijaduktom u naselju Donje Selo

Vijadukt prolazi preko željezničke infrastrukture u industrijskoj zoni Šipad, u naselju Trešanica, kao što je prikazano na mapi ispod.

Slika 16-11: Željeznička infrastruktura presječena autocestom u naselju Trešanica

Odavde dionica puta i željeznička pruga nastavljaju odvojeno. Trasa željezničke pruge nastavlja se prema jugoistoku, dok trasa autoceste nastavlja prema jugozapadu prema Prenju.

16.6.8 Snabdijevanje vodom i kanalizacija

Na početku dionice autoceste (u naselju Ovčari) nalaze se dva izvora pitke vode: Živašnica i Homolje; međutim, njihova slivna područja se nalaze iznad i izvan ose trase autoceste.

Trasa autoceste prolazi kroz slivove pet izvora koji se koriste za vodosnabdijevanje:

- > **Šanica** (za snabdijevanje Jablanice): nalazi se oko 11 km zapadno od trase autoceste.
- > **Konjička Bijela** (za snabdijevanje Konjica i dijela stanovništva u naselju Bijela): sastoji se od dva izvorišta, Bijele i Gornje Bijele, koji se nalaze na međusobnoj udaljenosti od oko 350 m, i akumulacije Gornja Bijela. Izvorište zvanično nije zaštićeno, a do danas nisu uspostavljene zone sanitarne zaštite. Trasa autoceste prolazi (a) u neposrednoj blizini dva izvorišta u obliku otvorenog nasipa trase i (b) u obliku tunela kroz planinu Prenj u slivu vrela.
- > **Lokalno izvorište** u koritu rijeke Konjičke Bijele kaptirano za potrebe dijela stanovništva naselja Bijela (do 30 domaćinstava) nalazi se na samoj trasi autoceste. Ovim izvorištem ne upravlja Vodovod grada Konjica. Napomena: Ova domaćinstva nemaju alternativne izvore vode, pa su u *Poglavlju 7 Geologija i podzemne vode* definisane mjere kako bi se osiguralo kontinuirano vodosnabdijevanje ovog naselja.
- > **Salakovac** (za snabdijevanje Mostara): Dionica od tunela Prenj do Mostara sjever sa pristupnim cestama je projektovana tako da prolazi kroz zone sanitarne zaštite izvorišta Salakovac. Za izvorište Salakovac utvrđena su četiri zone sanitarne zaštite: (i) I zaštitna zona kao zona sa najstrožim zabranama i ograničenjima, (ii) II zaštitna zona kao zona sa strogim zabranama i ograničenjima, (iii) III zaštitna zona kao zona sa umjerenim zabranama i ograničenjima, (iv) IV zaštitna zona kao zona sa preventivnim zabranama i ograničenjima.
- > Veliki dio tunela Prenj prolazi kroz sanitarnu zonu zaštite IV, oko 7,5 km. Sljedećih 5 km dionice od tunela Prenj do Mostara sjever, koja uključuje dva tunela i tri vijadukta/mosta, prolazi kroz sanitarnu zonu zaštite III. Dio pristupnog puta koji od magistralnog puta u Salakovcu preko Prigrađana i Podgorana vodi do izlaznog portala tunela Prenj i prolazi kroz sanitarnu zonu zaštite III u dužini od oko 2,7 km. Ovaj pristupni put je projektovan tako da prolazi i kroz sanitarnu zonu zaštite II u dužini od oko 1,5 km.
- > **Bošnjaci** (za snabdijevanje Mostara): Jedan dio trase autoceste će prolaziti kroz sanitarnu zonu zaštite III izvorišta Bošnjaci, koji se koristi za vodosnabdijevanje Grada Mostara. Oko 2 km otvorene trase prije tunela i oko 600 m tunela Orlov Kuk predviđeno je za prolaz kroz sanitarnu zonu zaštite III izvorišta Bošnjaci. Preostalih 1,6 km tunela Orlov Kuk ne ulazi u definisane sanitarne zone zaštite izvorišta Bošnjaci.

U blizini obilaznice Konjic nema evidentiranih izvora vodosnabdijevanja.

Detaljne informacije o geologiji i hidrogeologiji Projektnog područja predstavljene su u Poglavlju 7 *Geologija i podzemne vode*, dok su detaljne informacije o okolišu površinskih voda i rizicima od poplava u Projektnom području predstavljene u Poglavlju 8 *Površinske vode*.

Prema podacima dobijenim socio-ekonomskim istraživanjem, 91% domaćinstava koja žive na širem projektnom području priključeno je na javnu vodovodnu mrežu, ali je samo 50% priključeno na javnu kanalizacionu mrežu dok ostatak koristi septičke jame.

Velika većina domaćinstava (83%) koristi vodu iz slavine, a 21% je izjavilo da također poseduju privatne bunare.

Predstavnici pet ureda mjesnih zajednica koji su konsultovani prilikom izrade ove Studije naglasili su da izvorište Bošnjaci koje se nalazi na Prenju ne smije biti ugroženo Projektom.

16.6.9 Telekomunikacijske usluge

96,43% anketiranih domaćinstava izjavilo je da ima priključke na telekomunikacionu mrežu. Ove usluge nude HT Mostar, BH Telecom i HT Eronet, koji također pružaju internetske usluge.

16.6.10 Infrastruktura za sport i rekreaciju

Nekoliko sportsko-rekreativnih objekata se nalazi na projektnom području:

- > U naselju Donje Selo, gradski stadion Konjic nalazi se otprilike 240 m od obilaznice Konjic,
- > Pored stadiona se nalaze fudbalski trenajni prostori i komercijalni bazen,
- > Strelište kompanije Igman d.d. Konjic, Gornja Bijela, nalazi se oko 180 m od dionice autoceste koja prolazi kroz naselje Gornja Bijela.

16.6.11 Infrastruktura za upravljanje otpadom

Postojeća odlagališta za komunalni otpad

Kantonalno Javno preduzeće "Standard d.o.o. Konjic" je ovlašteno javno preduzeće zaduženo za prikupljanje i odlaganje komunalnog otpada u Konjicu. Otpad se odlaže na gradsku deponiju u Konjicu koja se nalazi u naselju Repovica, na udaljenosti od oko 110 m od obilaznice Konjic.

Deponija za komunalni otpad Mostar nalazi se na samom kraju dionice autoceste, u naselju Vrapčići, oko 230 metara udaljena od planirane trase. Deponijom upravlja Javno preduzeće "Deponija" d.o.o. Mostar.

Planirana odlagališta inertnog materijala

Izgradnjom trase autoceste će biti generisano otprilike 6,9 miliona m³ građevinskog otpada, od čega će se otprilike 3,4 miliona m³ koristiti za izgradnju nasipa. Finalno odlaganje će biti potrebno za 3,5 miliona m³ iskopnog materijala. Dio iskopnog materijala odlagat će se na odlagališta koja će biti projektovana i korištena za ovu namjenu, a dio će se koristiti za aktivnosti pejzažnog uređenja područja u zoni visokih nasipa.

Predložene lokacije odlagališta su Humilišani u Mostaru, Gradska deponija u Konjicu i pejzažno uređena područja u zoni visokih nasipa na trasi autoceste.

Lokalitet Humilišani ima kapacitet da prihvati 2.800.000 m³ građevinskog materijala od izgradnje druge dionice tunela Prenj, dionice autoceste od tunela Prenj do Mostar sjevera i pristupnih puteva sa južne (mostarske) strane. Lokacija predloženog odlagališta nalazi se van granica vodozaštitnih zona i budućih zaštićenih prirodnih područja, uz lijevu stranu autoceste, a uz regionalni put R435a.

Gradska deponija Konjic nalazi se u blizini Projekta i izvan bilo kojeg budućeg zaštićenog područja. Planirano je da se na ovoj lokaciji odloži 160.000 m³ otpada koji će nastati u toku izgradnje obilaznice Konjic.

Višak materijala koristit će se za **pejzažno uređenje područja u zoni visokih nasipa na trasi autoceste** s ciljem uklapanja u ambijent. Najveći obuhvat pejzažnog uređenja, gdje je predviđeno korištenje 203.330,00 m³ iskopnog materijala sa trase, nalazi se neposredno ispred početka dionice tunel Prenj. Uređenjem lijeve strane trase autoceste, visine nasipa ne bi dolazile do izražaja te bi se uklopile u prostor.

Opisana odlagališta mogu prihvatiti sav material za odlaganje nastao tokom izgradnje na Projektom području. Konačnu lokaciju odlagališta odredit će JPAC, Grad Konjic i Grad Mostar prilikom izrade Glavnog projekta.

16.6.12 Kulturno, historijsko i arheološko naslijeđe

Preliminarni pregled prisustva kulturnog i historijskog naslijeđa na Projektom području prvobitno je sproveden u svrhu Lokalne OID studije za LOT 4³¹. U široj zoni trase autoceste (unutar oko 500-1.000 m ili više, ne bliže od 450 m) registrovano je jedno takvo dobro u Konjicu i 13 dobara u Mostaru. Prema podacima Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, većina navedenih spomenika su klasificirani kao nacionalni 'spomenici od velikog značaja' za BiH ili

³¹ Zagrebinspekt Ltd. Mostar, IGH Ltd. Banja Luka, OID Studija LOT 4, 2016

nacionalni 'spomenici od značaja' za BiH^{32,33}. U tabeli ispod su pobrojani navedeni spomenici.

Tabela 16-18: Spisak dobara kulturno-historijskog nasljeđa³⁴

Br.	Lokacija	Opis	Udaljenost od trase autoceste
1.	Vrabac, Bijela, Konjic	Ostaci srednjovjekovnog utvrđenja	1.379 m
2.	Mesdžid, Podgorani, Mostar	Osmanska džamija	521 m
3.	Karađozbegova džamija, Potoci, Mostar	Osmanska džamija	1.445 m
4.	Humilišani, Mostar	Srednjovjekovna nekropola i groblja	1.082 m
5.	Groblje Milavina, Humilišani, Mostar	Nekropola i srednjovjekovne grobnice	1.241 m
6.	Bošnjaci, Potoci-Bošnjaci, Mostar	Srednjovjekovna nekropola	549 m
7.	Bara, Potoci, Mostar	Prahistorijska groblja	2.464 m
8.	Antelj ograda, Potoci, Mostar	Srednjovjekovni spomenici i grobnice	2.425 m
9.	Grčine, Potoci, Mostar	Rimsko naselje, Mitra i ranokršćanska crkva	2.189 m
10.	Kratine, Humilišani, Mostar	Rimsko naselje, oltar i ranokršćanska crkva	1.383 m
11.	Gradina, Podgorani, Mostar	Rimska utvrda i srednjovjekovni kamenolom	621 m
12.	Crkvina, Kutu, Mostar	Ostaci kasnoantičke crkve	481 m
13.	Karaula, Lišani, Mostar	Prahistorijski tumulus	821 m
14.	Gradina, Potoci, Mostar	Prahistorijska gradina	823 m

Od svih registrovanih lokaliteta, u funkciji su samo dva (džamija u Podgoranima i džamija u Potocima), dok su ostali u lošem stanju ili ostaci.

³² Pravilnik o kriterijima vrednovanja, podjeli i kategorizaciji nacionalnih spomenika, Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH

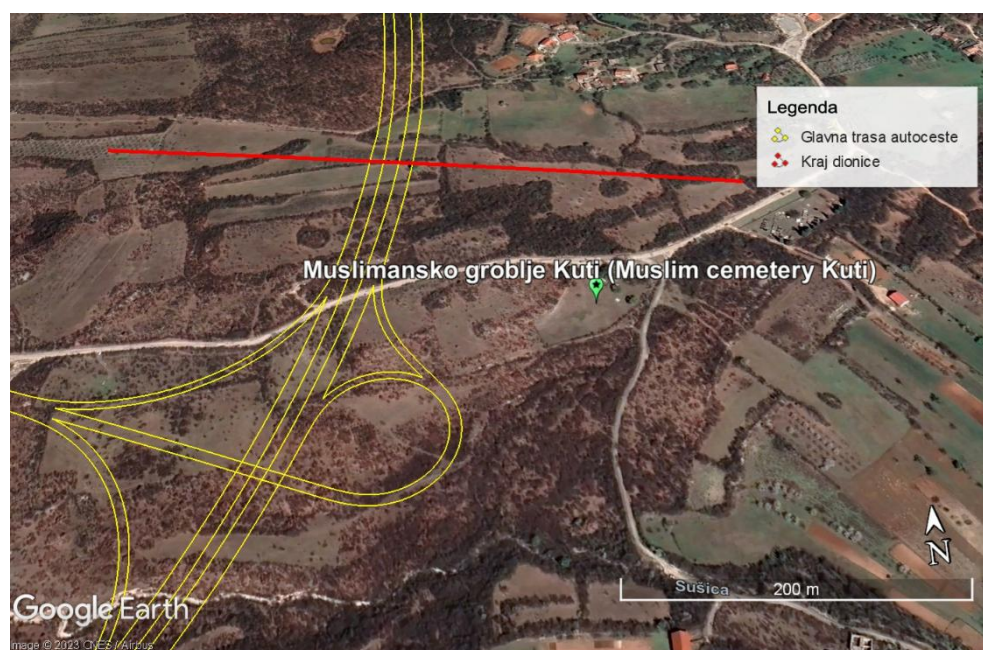
³³ Domaće zakonodavstvo ne precizira mjere zaštite i ublažavanja za imovinu kulturnog nasljeđa za različite kategorije, ali Zavod za zaštitu kulturnog i prirodnog nasljeđa FBiH donosi odluke o zaštiti posebno za svako dobro, sa mjerama koje se primjenjuju na predmetno dobro. Mjere uključuju, na primjer, da u blizini nema građevinskih radova koji mogu uzrokovati štetu na imovini.

³⁴ Privremena lista nacionalnih spomenika BiH, Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, Sarajevo

Pored gore navedenih 14 dobara, tokom izrade ove Studije identifikovano je **šest dodatnih dobara** – četiri u blizini trase autoceste i dva u blizini obilaznice Konjic.

U naselju Kutilivač, na procijenjenoj udaljenosti od 170 m od trase autoceste, nalazi se muslimansko groblje Kuti. Ovo groblje se još uvijek koristi i posjećuje. Predložena trasa autoceste ne utiče na pristup groblju. Mapa ispod pokazuje lokaciju groblja Kuti (zelena oznaka).

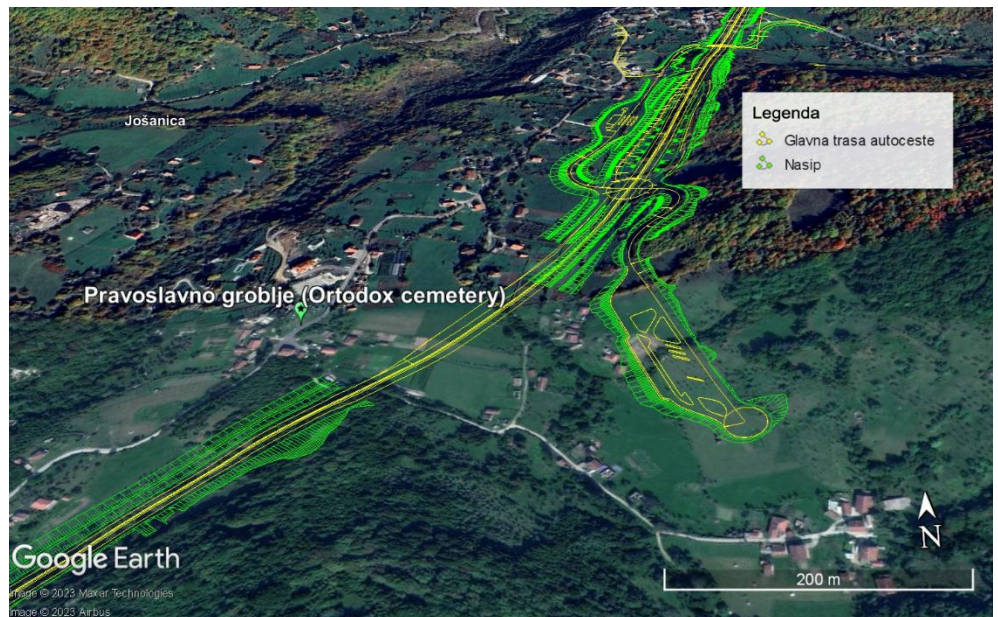
Arheološka i historijska istraživanja provedena tokom posljednjih nekoliko desetljeća 20. stoljeća u Potocima otkrila su više srednjovjekovnih grobalja s ukrašenim stećcima. Posebno se ističe veća nekropola u Kutima. Ovo groblje obuhvaća 27 stećaka s različitim ukrašenim motivima, te se nalazi u neposrednoj blizini starog pravoslavnog groblja u Kutima. Stećci su usmjereni istok-zapad i dio njih je djelimično ili u potpunosti utonuo u zemlju. Također, dio stećaka u blizini stare džamije u Potocima se nalazi na posjedima lokalnih mještana, te su neki od njih već duže vrijeme ugrađeni u ograde na privatnim posjedima.³⁵

Slika 16-12: Muslimansko groblje Kuti u blizini dionice autoceste (zelena oznaka)

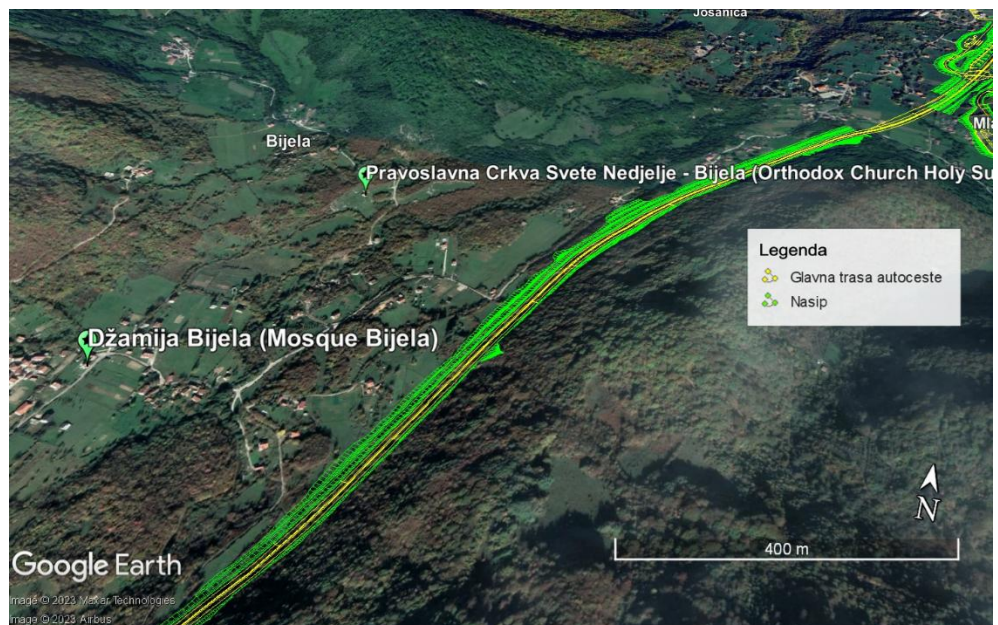
U naselju Mladeškovići nalazi se pravoslavno groblje. Procjenjuje se da je groblje udaljeno 122 m od trase autoceste i trenutno se koristi i posjećuje. Mapa ispod pokazuje lokaciju groblja (zelena oznaka).

³⁵ „Stećci središnjega i sjevernoga područja općine Mostar, Hercegovina 23, Mostar 2009, str. 258. “

Slika 16-13: Pravoslavno groblje u naselju Mladeškovići (zelena oznaka)

U naselju Bijela se nalaze pravoslavna crkva „Svete Nedjelje – Bijela i džamija „Bijela“. Crkva je udaljena od planirane trase autoceste otprilike 415 m, a procijenjena udaljenost džamije od trase autoceste je 467 m. Položaji crkve (gornja siva oznaka) i džamije (donja siva oznaka) prikazani su na slici ispod.

Slika 16-14: Pravoslavna crkva "Svete Nedjelje – Bijela" (gornja zelena oznaka) i džamija "Bijela" (donja zelena oznaka) u naselju Bijela

Na području obilaznice Konjic (u naselju Donje Selo), u blizini planiranog vijadukta nalaze se džamija i pravoslavno groblje. Unutar pravoslavnog groblja nalazi se

otprilike 10 kamenih spomenika³⁶. Džamija je udaljena oko 30, a groblje 110 m od vijadukta. Mapa ispod pokazuje lokacije džamije (siva oznaka) i groblja (zeleni oznaka).

Slika 16-15: Džamija i pravoslavno groblje u naselju Donje Selo

Slika 16-16: Džamija (lijevo) i pravoslavno groblje (desno) u naselju Donje Selo

³⁶ Informacije o kamenim spomenicima dao je predstavnik Konjičke parohije, kontaktiran tokom izrade ove Studije. Parohija nema podataka o tome koji su spomenici u pitanju i koliko su stari.

16.7 Metodologija procjene utjecaja

Za procjenu utjecaja na društvo koristi se ista metodologija kao i za procjenu okolišnih aspekata, uz određene promjene u kriterijima za određivanje veličine i osjetljivosti utjecaja. Procjena utjecaja na društvo uključila je razmatranje kako namjeravanih, tako i nenamjernih društveno-ekonomskih posljedica i posljedica na zajednicu izazvanih Projektom, korisnih i štetnih, kao i svih procesa društvenih promjena izazvanih tim intervencijama.

Štetni utjecaji će se izbjeći kad god je to moguće; inače, identifikovane su mjere upravljanja i ublažavanja utjecaja na društvo. Uključene su mjere za poboljšanje korisnih učinaka i širenje njihove koristi, posebno među lokalnim stanovništvom na koje također Projekat može negativno utjecati.

Značaj društvenih utjecaja je određen razmatranjem nivoa osjetljivosti pojedinaca pogođenih Projektom, domaćinstava, zajednica i ostalih društvenih grupa (društvenih receptora), i veličine utjecaja kojeg oni doživljavaju. Procjena značaja utjecaja je poduzeta korištenjem sveobuhvatnog okvira predstavljenog za procjenu utjecaja na okoliš; međutim, kriteriji specifične veličine i osjetljivosti za socio-ekonomske utjecaje prikazani su u narednim tabelama.

Tabela 16-19: Kriteriji za određivanje jačine utjecaja

Kategorija	Opis (negativni utjecaji)
Visok	Vrlo vjerovatan utjecaj koji bi imao implikacije izvan trajanja Projekta koji bi utjecao na dobrobit mnogih ljudi u širokom poprečnom sloju stanovništva i na različite elemente otpornosti lokalnih zajednica ili radnika.
Umjeren	Vjerovatan utjecaj koji se nastavlja nekoliko godina tokom trajanja Projekta i utječe na dobrobit određenih grupa ljudi i na specifične elemente otpornosti lokalnih zajednica ili radnika.
Nizak	Potencijalni utjecaj koji se javlja periodično ili kratkoročno tokom trajanja Projekta i utječe na dobrobit malog broja ljudi i na otpornost lokalnih zajednica ili radnika.
Zanemariv	Potencijalni utjecaj koji je vrlo kratkog vijeka tako da socio-ekonomska osnova ostaje uglavnom konzistentna i nema vidljivog utjecaja na dobrobit ljudi ili otpornost lokalnih zajednica ili radnika.

Tabela 16-20: Kriteriji za određivanje osjetljivosti društvenih receptora

Kategorija	Opis
Visoka	Već ranjivi društveni receptor sa vrlo malo kapaciteta i sredstava da apsorbuje predložene promjene ili sa vrlo malim pristupom alternativnim sličnim lokacijama ili uslugama, i/ili minimalnim mogućnostima za ublažavanje.
Srednja	Već ranjivi društveni receptor sa ograničenim kapacitetom i sredstvima da apsorbuje predložene promjene ili sa malim pristupom alternativnim sličnim lokacijama ili uslugama, i/ili ograničenim mogućnostima za ublažavanje.
Niska	Neranjivi društveni receptor sa određenim kapacitetom i sredstvima da apsorbuje predložene promjene i sa određenim pristupom alternativnim sličnim lokacijama ili uslugama, i/ili razumnim mogućnostima za ublažavanje.
Zanemariva	Neranjivi društveni receptor sa obilnim kapacitetom i sredstvima da apsorbuje predložene promjene i sa dobrim pristupom alternativnim sličnim lokacijama ili uslugama, i/ili dobrim mogućnostima za ublažavanje.

Vjerovatni utjecaji se procjenjuju uzimajući u obzir interakciju između kriterija jačine i osjetljivosti, što je predstavljeno u matrici procjene utjecaja u tabeli ispod.

Tabela 16-21: Matrica procjene utjecaja

O s j e p –	Jačina						
	Negativan			Zanemariv	Pozitivan		
	Visok	Umjeren	Nizak		Nizak	Umjeren	Visok
Visoka	Visok	Visok	Umjeren	Zanemariv	Umjeren	Visok	Visok
Srednja	Visok	Umjeren	Nizak	Zanemariv	Nizak	Umjeren	Visok
Slaba	Umjeren	Nizak	Zanemariv	Zanemariv	Zanemariv	Nizak	Umjeren
Zanemariva	Nizak	Zanemariv	Zanemariv	Zanemariv	Zanemariv	Zanemariv	Nizak

Da bi se ocijenio značaj utjecaja prije mjera ublažavanja, važno je razmotriti vjerovatnoću pojave rizika i jačinu očekivanih utjecaja (posljedice). Utjecaji koji su procijenjeni kao „umjereni“ ili „visoki“ imaju značajne efekte i kao takvi su identifikovani u narednim poglavljima. „Niski“ ili „zanemarivi“ utjecaji nisu značajni. Razumijevanje značaja rizika važno je za prioritiziranje potrebe za mjerama ublažavanja.

Utjecaji su procijenjeni za faze prije izgradnje, izgradnje i korištenja autoceste. Utjecaji u fazi prestanka korištenja nisu predmet procjene jer se pretpostavlja da će Projekat imati vijek trajanja više od 50 godina. Ako dođe do prestanka korištenja, očekuje se da će utjecaji biti slični onima tokom izgradnje.

Tamo gdje Projekat vjerovatno može rezultirati značajnim okolišnim ili društvenim utjecajima, predložene su mjere ublažavanja.

16.8 Procjena utjecaja

16.8.1 Utjecaji na zdravlje i sigurnost zajednice

U toku **faze izgradnje** identifikovani su sljedeći rizici za dobrobit lokalnih zajednica:

- > U ovoj fazi pripreme projekta ne postoje procjene koliko će radnika biti zaposleno kod izvođača radova niti odakle će oni dolaziti (iako je preporučljivo dati prednost zapošljavanju lokalnog stanovništva tokom izgradnje koliko je to moguće), ali se očekuje priliv radnika obzirom da će Projekat zahtijevati veliku radnu snagu za obavljanje različitih zadataka. Postoje potencijalni negativni utjecaji na lokalne zajednice uzrokovani prilivom radnika a neki od njih su: utjecaji na dinamiku zajednice te potencijalne društvene tenzije, izloženost lokalnog stanovništva bolestima uključujući zarazne bolesti i spolno prenosive bolesti ili spolno prenosive infekcije, ili eventualno moguće rodno zasnovano nasilje i uznemiravanje. Izvođač će morati obezbijediti smještaj za radnike (kampove), u skladu sa domaćim zakonodavstvom i smjernicama EBRD-a za smještaj radnika.
- > Buka koja je uzrokovana građevinskim aktivnostima i mehanizacijom koja se koristi na gradilištima, može dovesti do smetnji i uznemiravanja ljudi koji žive u blizini gradilišta. Buka s gradilišta može poremetiti svakodnevni život i povećati nivo stresa, posebno kod djece, mladih i starijih osoba.
- > Neki od građevinskih radova kao što su zabijanje šipova, radovi bušenja i iskopa, a naročito upotreba eksploziva tokom izgradnje tunela dovešće do povećanih vibracija na tom području.
- > Zagađenje prašinom koja nastaje tokom građevinskih aktivnosti mogu imati utjecaja na kvalitet zraka u blizini gradilišta. Uz povećane brzine vjetra, prašina može stvarati određeno uznemiravanje lokalne zajednice i na širem području. Pored prašine, izduvni gasovi mehanizacije mogu stvarati smetnje lokalnim zajednicama. Iako ovo predstavlja rizik za cijelu zajednicu, posebno su osjetljive osobe s respiratornim problemima ili ranjive kategorije, kao što su djeca, starije osobe ili pojedinci s već postojećim zdravstvenim poteškoćama.
- > Zagađenje tla i vode može biti uzrokovano građevinskim aktivnostima i može imati dugoročne posljedice ako se ne ublaži ili ne sanira na odgovarajući način. Zagađenje voda (površinskih i podzemnih voda) te zagađenje tla mogu imati štetne posljedice po lokalne zajednice u slučaju da kontaminirana podzemna voda dospije u izvore vode koje lokalne zajednice koriste (tj. za navodnjavanje u poljoprivredi). Ovo se posebno može odnositi na ranjive kategorije, kao što su djeca, mladi, starije osobe i osobe sa narušenim zdravljem ili specifičnim zdravstvenim stanjima, koje mogu biti osjetljivije na otežan pristup čistoj vodi ili električnoj energiji, što je od suštinskog značaja za održavanje higijene i zdravlja. Kontaminacija iz Projektnog područja

mogla bi smanjiti produktivnost tla te u tom slučaju uvesti zagađivače u lanac ishrane i predstavljati rizik po zdravlje ljudi.

- > Prisustvo gradilišta predstavlja rizik od neovlaštenog pristupa (posebno opasno za određene ranjive grupe, poput djece ili starijih osoba, koje možda ne percipiraju potencijalnu neposrednu opasnost koju takva mjesta mogu predstavljati), kao i izloženost rizicima poput padova, opasnih materijala ili interakcija s teškom mehanizacijom, kako unutar samih gradilišta tako i na putu do aktivnih lokacija.
- > Građevinski kamioni te građevinska oprema i kretanje vozila će povećati postojeći obim saobraćaja. U tom slučaju, povećan saobraćaj može dovesti do sigurnosnog rizika na putu, posebno za stanovnike lokalnih zajednica koje žive u blizini lokalnih puteva koji će se koristiti za kretanje građevinskih vozila, i naročito za ranjive članove zajednice, kao što su djeca, mladi, starije osobe ili osobe s mentalnim poteškoćama, koje mogu imati fizička ili kognitivna ograničenja koja otežavaju kretanje po izmijenjenim ili nesigurnim pristupnim putevima.

Pogledati sljedeće poglavlje za više detalja o navedenim utjecajima.

Društveno-ekonomsko istraživanje koje je sprovedeno među domaćinstvima koja žive u širem projektnom području pokazalo je da su članovi domaćinstva zabrinuti zbog negativnih utjecaja na zdravlje i sigurnost zajednice, uglavnom zbog buke i vibracija te zbog smanjenog kvaliteta vazduha. 57,3% anketiranih članova domaćinstava smatra da buka i vibracije doprinose značajnom negativnom utjecaju, 50% smatra da bi loš kvalitet zraka na gradilištima također imao značajan negativan utjecaj, dok umjereni utjecaji koje zapravo očekuju lokalne zajednice su potencijalno zagađenje površinskih ali i podzemnih voda (44,8%) te potencijalno smanjenje količina površinskih i podzemnih voda (37,5%).

Tokom društveno-ekonomskog istraživanja poslovnih subjekata, značajan broj (54,55%) predviđa ograničen pristup za kupce i dobavljače tokom izgradnje, što bi moglo poremetiti svakodnevno poslovanje. Negativne utjecaje, poput povećane buke, prašine i ograničenog pristupa putevima, prijavili su subjekti koji se bave turističkim i ugostiteljskim djelatnostima, kao i zanatske radionice.

Prema rezultatima društveno-ekonomskih istraživanja koja su obavljena tokom izrade ove Studije, među stanovništvom ovog područja ima domaćinstava koja spadaju u ranjive grupe. Obzirom da je ovo ruralno područje sa malim selima tj., zajednicama, oni mogu imati nešto manji kapacitet apsorpcije bilo kakvih promjena u društvenom okruženju (kao što je opisano gore) u poređenju sa velikim urbanim sredinama; stoga se osjetljivost ovih zajednica na promjene može ocijeniti kao srednja. Veličina utjecaja se procjenjuje kao umjerena jer će doći do značajnih građevinskih aktivnosti i radničkih kampova sa velikim brojem radnika na gradilištu, što je karakteristično za aktivnosti izgradnje autoceste. U skladu sa tim, značaj utjecaja na zdravlje i sigurnost zajednice tokom izgradnje se ocjenjuje kao **umjeren negativan utjecaj**.

Ne očekuje se da će doći do prekida saobraćaja jer će se graditi novi lokalni putevi, nadvožnjaci i podvožnjaci (detaljnije opisano u *Poglavljju 2 O Projektu*)

gdje će postojeći lokalni i drugi pristupni putevi biti presječeni autocestom; izgradiće se novi lokalni putevi koji će omogućiti pristup zemljišnim posjedima. Na mjestu presijecanja sa trasom autoceste također je planirano izmiještanje i postavljanje već postojeće putne mreže ispod, iznad ili čak paralelno sa trasom autoceste. Konsultacije sa lokalnim zajednicama tokom završne faze projektovanja su zapravo predviđene kao dodatna mjera ublažavanja.

Tokom **faze korištenja**, moguća je pojava i nekih od gore opisanih rizika – na primjer, buka i emisije izduvni gasova bit će stalne zbog prolaska automobila na autocesti. Najbliži prijemnici bit će nekolicina stambenih objekata smještenih u naseljima Ovčari, Donje Selo, Polje Bijela, Podgorani, Humilišani i gradu Konjic. Na osnovu rezultata simulacija saobraćajne buke tokom rada autoceste, procjenjuje se da će nivo buke premašiti dozvoljene granice u nekim obližnjim naseljima i kod osjetljivih prijemnika, zbog čega se intenzitet ovog utjecaja smatra umjerenim. Očekuje se da će osjetljivost biti srednja, jer će biti pogođeni samo najbliži prijemnici. Kao takav, ovaj utjecaj se smatra umjerenim i značajnim. *Pogledati Poglavlje 11 Buka za više detalje.*

Tokom faze korištenja očekuje se da će biti stvorene stalne direktne mogućnosti zapošljavanja za mali broj ljudi, na pozicijama kao što su: referent-blagajnik za naplatu putarine, stručni saradnik za zaštitu pojasa autoceste, stručni saradnik za mehanizaciju, viši službenik za održavanje opreme sistema za hlađenje, grijanje i ventilaciju, viši službenik za upravljanje i nadzor saobraćaja, itd. Ovo se smatra pozitivnim utjecajem, iako je intenzitet zanemariv s obzirom na vrlo mali broj ljudi koji će biti pogođeni ovim utjecajem.

Sažetak procjene je dat u tabeli ispod.

SLUŽBENA UPOTREBA

68 COWI | IPF
 INSTRUMENT ZA INFRASTRUKTURNE PROJEKTE – TEHNIČKA POMOĆ 8 (IPF8) – TA2018148 R0 IPA
 STUDIJA O PROCJENI UTJECAJA NA OKOLIŠ I DRUŠTVO – POGLAVLJE 16 PROCJENA UTJECAJA NA DRUŠTVO

Tabela 16-22: Sažetak potencijalnih utjecaja na zdravlje i sigurnost zajednice i sigurnost na putevima i procjena njihovog značaja prije ublažavanja

	Tip potencijalnog utjecaja	Negativan/ pozitivan	Jačina	Osjetljivost	Procjena utjecaja	Osjetljivost (prije ublažavanja)
Zdravlje i sigurnost zajednice						
radnja	Zdravlje i sigurnost zajednice	Negativan	Umjerena	Srednja	Umjeren	Značajan
	Povećanje potražnje nad robom i uslugama Privremeno lokalno zaposlenje	Pozitivan	Srednja	Slaba	Nizak	Nije značajan
ištenja	Buka	Negativan	Umjerena	Srednja	Umjeren	Značajan
	Stalno zaposlenje	Pozitivan	Zanemariva	Srednja	Zanemariv	Nije značajan

16.8.2 Utjecaji na lokalne puteve i infrastrukturu

Postojeću putnu mrežu na projektnom području čine pristupni putevi, lokalni putevi, neasfaltirani putevi i pješačke staze, koji povezuju lokalna naselja sa magistralnim putem M17 i dva regionalna puta (kao što je opisano u poglavlju 16.6.7.1). U fazi izgradnje doći će do pojačanog saobraćaja na postojećoj lokalnoj putnoj mreži zbog kretanja vozila koja se koriste za prevoz građevinskog materijala te za odlaganje iskopanog zemljanog materijala. Privremena ograničenja pristupa ili teškoće mogu nastati posebno tokom građevinskih radova u blizini ili direktno na lokalnim cestama. Dodatno, lokalni putevi su ili asfaltirani ili makadamski putevi koji su podložni oštećenjima, posebno kada su pod velikim opterećenjem. Iako ova ograničenja mogu utjecati na cijele zajednice, važno je uzeti u obzir njihove najranjivije članove. To se posebno odnosi na djecu, mlade, starije osobe i osobe sa mentalnim poteškoćama koje potencijalno nemaju fizičke ili kognitivne sposobnosti da pravilno reaguju na moguću ili neposrednu opasnost. S druge strane, trudnice, osobe sa fizičkim invaliditetom ili samohrani roditelji mogu imati poteškoća u pristupu potrebnim zdravstvenim ustanovama ili hitnoj medicinskoj pomoći. Također, za samohrane roditelje i one sa ograničenim finansijskim sredstvima, ovakvi prekidi mogu uzrokovati dodatni finansijski teret, jer će možda morati koristiti duže ili teže/manje bezbjedne putne pravce.

U svim anketiranim naseljima, većina preduzeća izrazila je zabrinutost zbog potencijalnih poremećaja u saobraćaju i na cestama, posebno ona smještena na područjima Tresanica i Ovčari. Približno 60% anketiranih preduzeća navelo je da je ograničen pristup cestama njihov ključni problem zbog mogućih posljedica na dolazak kupaca i protok robe.

Povećanje saobraćaja se naročito očekuje u sljedećim naseljima:

- > naselje Ovčari; prilikom izgradnje petlje Ovčari i izgradnje magistralnog pristupnog puta koji povezuje autocestu i obilaznicu Konjic,
- > naselje Drecelj prilikom izgradnje kružnog toka koji povezuje naselje sa putem M17 i planiranom autocestom,
- > naselje Bijela prilikom izgradnje dionice autoceste i tunela Prenj,
 - > u urbanom području grada Konjica prilikom izgradnje pristupne saobraćajnice tunelu Prenj,
 - > u naselju Mladeškovići gdje je planirana petlja Konjic jug,
- > u naselju Kutilivač (kraj dionice autoceste).

Procjenjuje se da će očekivano povećanje protoka saobraćaja i ograničenja pristupa lokalnim putevima zbog građevinskih radova imati negativan utjecaj umjerenih razmjera, jer će na nekim ionako već uskim lokalnim putevima sa sporim saobraćajem (kao što je slučaj u naselju Bijela) doći do primjetnog povećanja saobraćaja te će na nekim lokacijama (kao što je tunel Prenj) gradnja trajati čak i nekoliko godina. Zbog uskih puteva, porast saobraćajnih nesreća može se desiti i tokom građevinskih radova. Osjetljivost je u ovom slučaju ocijenjena kao srednja, jer će biti obezbjeđeni alternativni putevi i pri tome se ovaj utjecaj općenito ocjenjuje kao umjeren.

Bilo kakva oštećenja na lokalnim putevima predstavljat će negativan utjecaj, umjerene jačine, jer može doći do primjetnih oštećenja na lokalnim putevima prouzrokovanih povećanim saobraćajem u toku izvođenja radova i zbog toga se ne očekuje da će to biti trajna promjena. Očekuje se da će osjetljivost biti niska jer postoje razumne mogućnosti za ublažavanje kroz popravku puteva koju će izvršiti JPAC (preko izvođača radova). Prema tome, takav utjecaj se smatra manjim i nije značajan.

Na područjima na kojima će Projektna infrastruktura presjeći lokalne puteve, kako je to opisano u dijelu *Saobraćajna infrastruktura* ovog poglavlja, bit će izgrađene nove priključne saobraćajnice za omogućavanje pristupa mjesnim zajednicama, zemljišnim parcelama i kućama. Pored toga, JPAC će raditi i na rekonstrukciji lokalnih puteva koje koriste lokalne zajednice tokom svakodnevnih aktivnosti.

Sigurnost na putevima će biti poboljšana tokom **faze korištenja**. Ceste u BiH poznate su po opasnostima koje donose za vozače. U prosjeku više od deset hiljada ljudi strada ili bude povrijeđeno u saobraćajnim nesrećama u BiH svake godine. Generalno, pretpostavlja se da će izgradnja i puštanje autoceste u funkciju poboljšati sigurnost na putu. Na osnovu podataka JPAC-a o saobraćajnim nesrećama za period 2016-2019, na dionicama magistralnih puteva zabilježeno je skoro 50% više nesreća sa povrijeđenim osobama u odnosu na dionice autoceste. Poboljšani standardi projektovanja koji se koriste za ovaj Projekat trebali bi zapravo rezultirati manjim brojem nesreća za isti obim transporta (vozilo/km). Nadalje, razdvajanjem tranzitnih tokova rasteretit će se postojeća, već opterećena putna mreža, te će se u tom slučaju čak smanjiti i rizik od nesreća. Pored toga, postavljanje sigurnosnih znakova na putu, ograničenja brzine i drugih znakova upozorenja također će smanjiti rizik od nesreća. Ovo je posebno korisno za ranjive grupe, kao što su djeca i mladi, koji su izloženi većem riziku od povreda tokom saobraćajnih nesreća. Također, oko 60% anketiranih preduzeća očekuje određenu korist, kao što su poboljšana povezanost, brži transport i širenje baze kupaca, nove poslovne mogućnosti i povećanje prihoda.

Ovo se smatra blagotvornim utjecajem umjerene veličine pri čemu se i osjetljivost ocjenjuje kao srednja jer će pozitivno utjecati na sve ljude koji žive u blizini postojeće putne mreže i ljude koji koriste postojeću putnu mrežu te se kao takav, utjecaj smatra umjerenim i značajnim.

Sažetak procjene je opisan u tabeli ispod.

Tabela 16-23: Sažetak potencijalnih utjecaja oštećenja lokalnih puteva i utjecaja na lokalni saobraćaj i procjena njihovog značaja prije ublažavanja

Opis	Tip potencijalnih utjecaja	Štetan / koristan	Jačina	Osjetljivost	Procjena utjecaja	Značaj (prije ublažavanja)
Oštećenja na putevima i utjecaji na lokalni saobraćaj						
Rekonstrukcija	Bez utjecaja	-	-	-	-	-
Novogradnja	Oštećenja lokalnog puta Saobraćajne gužve Ograničenja pristupa	Negativan	Umjerena	Srednja	Umjeren	Značajan
Uklanjanje	Bez utjecaja	-	-	-	-	-

16.8.3 Smetnje u pružanju javnih komunalnih usluga (struja, voda, kanalizacija, telekomunikacije)

Smetnje u pružanju javnih komunalnih usluga u naseljima uz trasu autoceste mogle bi imati negativan utjecaj na lokalne zajednice tako što bi izazvali određene poremećaje, odnosno smetnje u njihovim svakodnevnim aktivnostima u **fazi izgradnje**.

Informacije o mogućim kolizijama sa javno-komunalnom infrastrukturom koji mogu dovesti do slučajnog isključenja će biti date u okviru prethodnih saglasnosti nadležnih organa i javnih komunalnih preduzeća na Idejni projekat. JPAC će morati podnijeti zahtjev za takve saglasnosti. Prethodne saglasnosti će sadržavati detaljna uputstva i mjere ublažavanja koje će se provoditi prilikom izrade projektne dokumentacije i građevinskih radova u cilju ublažavanja mogućih negativnih utjecaja i kontinuiranog snabdijevanja električnom energijom, telekomunikacionim i drugim komunalnim uslugama na područjima pogođenim eventualnim kolizijama. Oko 30% anketiranih poslovnih subjekata izrazilo je značajnu zabrinutost zbog ovih poremećaja.

Uzimajući u obzir da bi moglo doći do mogućih kolizija, može se zaključiti da slučajna isključenja tokom zemljanih radova predstavljaju negativan rizik umjerene jačine zbog privremenog karaktera takvih smetnji. Osjetljivost lokalnih zajednica na takve smetnje se ocjenjuje kao srednja, jer bi ruralne zajednice koje bi mogle biti pogođene imale ograničenu alternativu sličnim uslugama. Stoga se smatra da je značaj ovog štetnog utjecaja mali.

Takve smetnje tokom faze izgradnje mogle bi nerazmjerno više utjecati na ranjive grupe unutar lokalnih zajednica, uključujući djecu, starije osobe, osobe sa zdravstvenim smetnjama, trudnice, samohrane roditelje i druge. Na primjer, djeca i trudnice mogu biti osjetljiviji na promjene u dostupnosti električne energije, koja je ključna za održavanje sigurnog i udobnog životnog okruženja. Starije osobe i osobe sa zdravstvenim poteškoćama mogu se oslanjati na kontinuirano snabdijevanje električnom energijom zbog medicinske opreme ili radi upravljanja zdravstvenim potrebama. Samohrani roditelji, naročito oni sa malom djecom, mogli bi imati poteškoća u svakodnevnim obavezama bez pouzdanog pristupa ovim osnovnim uslugama. Iako su ove smetnje privremene, one bi mogle značajno utjecati na dobrobit i svakodnevne rutine ovih ranjivih grupa.

Smetnje u pružanju javnih komunalnih usluga nisu predviđene u **fazi predizgradnje i korištenja**.

Sažetak procjene dat je u tabeli ispod.

Tabela 16-24: Sažetak potencijalnih utjecaja na zajednicu od smetnji u pružanju javnih komunalnih usluga i procjena njihovog značaja prije ublažavanja

	Tip potencijalnih utjecaja	Negativan/ pozitivan	Jačina	Osjetljivost	Procjena utjecaja	Značaj (prije ublažavanja)
Smetnje u radu javnih komunalnih usluga						
Rekonstrukcija i izgradnja	Bez utjecaja	-	-	-	-	-
Regradnja	Smetnje u radu javnih komunalnih usluga	Negativan	Umjerena	Srednja	Umjeren	Značajan
Čišćenje	Bez utjecaja	-	-	-	-	-

16.8.4 Utjecaji na vodosnabdijevanje

Duž svoje rute autocesta prolazi kroz slivove izvora koji se koriste za vodosnabdijevanje. Kako će trasa prolaziti kroz ove slivove, evidentno je da izgradnja i korištenje autoceste može imati negativan utjecaj na kvalitet, protok i obnavljanje podzemnih voda što može dovesti do prekida vodosnabdijevanja.

Trasa autoceste prolazi kroz zone sanitarne zaštite dva važna i veoma osjetljiva izvorišta, Salakovac i Bošnjaci³⁷, kao i neposrednu blizinu nezaštićenog izvorišta Konjička Bijela (Bijela i Gornja Bijela), gdje može doći do negativnih utjecaja na podzemne vode tokom **faze izgradnje**. Ove posljedice mogu imati veći utjecaj na ranjive grupe, posebno na domaćinstva koja ovise o poljoprivredi, budući da je voda ključna za navodnjavanje i brigu o stoci. Oni sa ograničenim finansijskim resursima također su izloženi riziku, jer možda neće moći priuštiti alternative poput kupovine vode iz vanjskih izvora. Osim toga, osobe sa zdravstvenim poteškoćama ili djeca, mladi, starije osobe i trudnice mogu se suočiti sa značajnim izazovima, jer je pristup čistoj vodi od suštinskog značaja za higijenu i zdravstvenu skrb.

Utjecaj na kvalitet podzemnih voda tokom izgradnje autoceste moguć je u slučaju iskopa ili miniranja stijena, erozije materijala iz usjeka i nasipa i u slučaju slučajnog izlivanja. Ovi utjecaji neće ostaviti trajne posljedice na kvalitet i količinu podzemnih voda ali mogu uzrokovati povećanu zamućenost vode ili slučajno zagađenje ako se pojave ili ispuštaju u blizini izvora.

Izgradnja autoceste može utjecati na vodosnabdijevanje lokalnog stanovništva. Negativan utjecaj se može javiti na bezimeno lokalno izvorište u koritu Konjičke Bijele (uzvodni dio Suhi potok), preko kojeg prelazi dionica autoceste, a koje koristi 10-15 domaćinstava za vodosnabdijevanje – kako za domaću potrošnju tako i za potrebe poljoprivrednih aktivnosti. U tom slučaju, trebalo bi predvidjeti mjere zaštite za ovo izvorište ili domaćinstva koja koriste ovaj izvor, pri čemu moraju biti snabdjevena alternativnim izvorom vode za piće i vode za ostale potrebe.

Izvorište Bošnjaci se također nalazi pod mogućim utjecajima izgradnje usjeka i nasipa, kao i tunela Orlov kuk koji će biti smješten u III vodozaštitnoj zoni ovog izvorišta. Potrebno je predvidjeti mogućnost privremenog isključenja izvora sa vodovodne mreže u slučaju slučajnog zagađenja ili privremenog zamućenja dok se kvalitet ne vrati u zakonom propisane granice.

Tokom korištenja autoceste, mogući su određeni negativni utjecaji na kvalitet podzemnih voda kao što su infiltracija atmosferskih voda iz kolovozne konstrukcije i njihovo direktno ispuštanje u okolinu. Detaljna analiza utjecaja Projekta na izvore vode i vodosnabdijevanje predstavljena je u *Poglavljju 7 Geologija i podzemne vode*.

³⁷ Elaborat zaštite izvorišta Bošnjaci Grad Mostar, Zavod za vodoprivredu, decembar 2022., Elaborat zaštite izvorišta Salakovac Grad Mostar, Zavod za vodoprivredu, decembar 2022 i Odluka o zaštiti izvorišta Salakovac (Službene novine Grada Mostara br. 14/23).

Utjecaji na vodu mogu nastati **tokom faze izgradnje i korištenja**. Sažetak procjene je dat u tabeli ispod.

Tabela 16-25: Sažetak potencijalnih utjecaja na vode i procjena njihovog značaja prije ublažavanja

	Tip potencijalnih utjecaja	Negativan/ pozitivan	Jačina	Osjetljivost	Procjena utjecaja	Značaj (prije ublažavanja)
Utjecaji na vodu						
Gradnja	Bez utjecaja	-	-	-	-	-
Eksploatacija	Utjecaj na kvalitet podzemnih voda i vodosnabdijevanje	Negativan	Umjerena	Srednja	Umjeren	Značajan
Uklanjanje	Utjecaj na kvalitet podzemnih voda i vodosnabdijevanje	Negativan	Umjerena	Srednja	Umjeren	Značajan

16.8.5 Otkup zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i nedobrovoljno preseljenje

Projekat će zahtijevati otkup zemljišta i preseljenje **u fazi predizgradnje**. Okvir za otkup imovine i preseljenje (OOIP) za ovu dionicu puta je razvijen u okviru ovog Projekta. OOIP će poslužiti kao osnova za izradu detaljnih planova otkupa zemljišta i preseljenja za Projekat, koji će biti izrađeni kada budu poznati tačna veličina otkupa zemljišta ili ograničenja korištenja zemljišta u vezi sa Projektom. Nakon izrade projektne dokumentacije izradiće se Studije eksproprijacije koje sadrže tačan obim otkupa zemljišta i fizičkog i/ili ekonomskog preseljenja (zemljišne parcele i imovina koja će biti stečena u postupku eksproprijacije).

Trenutno se procjenjuje da će oko 350 zemljišnih čestica biti trajno stečeno za potrebe izgradnje trase autoceste i obilaznice Konjic, pri čemu će doći do raseljavanja dijela domaćinstava i privrednih subjekata. Osim toga, možda će biti potrebno otkupiti privatno zemljište za odlagališta (pogledati poglavlje *Infrastruktura za upravljanje otpadom*).

Ovaj utjecaj je procijenjen kao veliki negativan utjecaj i stoga značajan. Prava na kompenzaciju za takve gubitke predviđena su u okviru razvijenog OOIP-a i treba ih navesti u detaljnim planovima koje će izraditi JPAC nakon izrade Studije eksproprijacije.

Posebna pažnja će biti posvećena potrebama ranjivih grupa na osnovu njihovih okolnosti, uz odgovarajuće mjere podrške. Ranjive grupe uključuju, ali nisu ograničene na:

- > one kojima je pogođeno zemljište važno za egzistenciju,
- > neformalne korisnike zemljišta,
- > starija domaćinstva ili domaćinstva sa jednim roditeljem,
- > osobe sa invaliditetom i
- > etničke manjine.

Ranjivost među pogođenim osobama će se utvrditi tokom izrade planova otkupa zemljišta i preseljenja (POIP), društveno-ekonomskih anketa, intervju sa ključnim zainteresovanim stranama / fokus grupama sa relevantnim akterima, kao i konsultacija sa nevladinim organizacijama i predstavnicima lokalnih zajednica, te će se potom utvrditi i mjere podrške.

Posebna pažnja će se obratiti i na poslovni subjekti koji su pogođeni otkupom zemljišta ili projektnim aktivnostima. Neki od njih mogu se suočiti s privremenim prekidima, gubitkom prihoda ili potrebom za preseljenjem.

Ranjive grupe, posebno starije, bolesne osobe ili osobe s invaliditetom te porodice s niskim primanjima, mogu biti isključene iz mogućnosti sudjelovanja u procesu konsultacija. Ova isključenost može dovesti do toga da njihova zabrinutost bude zanemarena, što rezultira odlukama koje ne uzimaju u obzir njihove specifične potrebe. Osim toga, bez odgovarajućeg uključivanja, Projekt se može suočiti s konfliktima i nepredviđenim rizicima, naročito ako ranjive grupe nisu svjesne kako Projekt može utjecati na njih.

Detaljnija procjena mogućih utjecaja nalazi se u OOIP-u.

U fazi izgradnje može doći do privremenog zauzimanja zemljišta u privatnom vlasništvu radi izgradnje pristupnih puteva i smještaja radničkih kampova, mašina te materijala. Navedene građevinske aktivnosti također mogu prouzrokovati štetu na zemljišnim parcelama, prirodnim ili drugim dobrima (npr. konstrukcije, drveće) zbog privremenog odlaganja materijala za iskopavanje i parkiranja teške mehanizacije. Pored toga, lokalne saobraćajne gužve mogu potencijalno utjecati, u smislu ograničenja pristupa na aktivna preduzeća u projektnom području. Također može doći do privremenih gubitaka poslovnih prihoda tokom izgradnje koji mogu nastati u naseljima Gornje Polje, Bijela, Kutilivač, Drecelj i Ovčari gdje se obavlja nešto više privrednih i poljoprivrednih djelatnosti.

Ovo su štetni utjecaji umjerene jačine, dok se osjetljivost procjenjuje kao srednja. Ovakvi utjecaji tokom građevinskih radova bit će samo privremeni, a obeštećenje i prilagođena pomoć za ranjive grupe bit će obezbijeđeni za privremeno zauzimanje zemljišta i eventualne štete, kao i gubitak prihoda do završetka građevinskih radova (mjere ublažavanja su definirane u OOIP). Shodno tome, utjecaj se smatra umjerenim i značajnim.

Otkup zemljišta, ograničenja u korištenju zemljišta i prinudno preseljenje se ne očekuju tokom **faze korištenja**.

Sažetak procjene je dat u tabeli ispod.

Tabela 16-26: Sažetak potencijalnih utjecaja otkupa zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilnog preseljenja i procjena njihovog značaja prije ublažavanja

	Tip potencijalnih utjecaja	Negativan/ pozitivan	Jačina	Osjetljivost	Procjena utjecaja	Značaj (prije ublažavanja)
up zemljišta, ograničenja u korištenju zemljišta i prinudno preseljenje						
izgradnja	Otkup zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilno preseljenje	Negativan	Visoka	Srednja	Visok	Značajan
radnja	Privremeno zauzimanje privatnog zemljišta i privremeni gubici poslovnih prihoda ³⁸ i plata tokom građevinskih radova	Negativan	Umjeren	Srednja	Umjeren	Značajan
ištenje	Bez utjecaja	-	-	-	-	-

³⁸ Vlasnici preduzeća mogu izgubiti prihod, dok se radnici mogu suočiti sa gubitkom plata

16.8.6 Zdravstveni i sigurnosni rizici za radnike

Radnički smještaj (kampovi) će se morati postaviti za potrebe Projekta u skladu sa smjernicama EBRD/IFC „Smještaj radnika: procesi i standardi“ iz 2009. godine. Pripreme gradilišta, izgradnje i rada i korištenje privremenih smještaja za radnike (kampova) također predstavljaju potencijalne rizike po zdravlje, sigurnost građevinskih radnika ako se njima ne pristupa na odgovarajući način.

U fazama izgradnje i korištenja mogu se očekivati rizici po pitanju zaštite zdravlja i sigurnost na radu. Utjecaji mogu biti:

- > *Direktni* (mogućnosti ozljeda uzrokovanih aktivnostima koje se izvode u toku građevinskih radova ili nezgodama koje se mogu dogoditi u fazi izgradnje i korištenja)
- > *Indirektni* (emisije, zagađenje tla i vode, itd.)

Tokom **faze izgradnje**, radnici će biti izloženi brojnim rizicima koji su direktno povezani sa aktivnostima koje se obavljaju na gradilištu. Potencijalni utjecaji su identifikovani na sljedeći način:

- > *Pad sa visine*: Rizici vezani za rad na visini povezani su sa padom radnika i padanjem predmeta na one koji obavljaju radove ispod. Padovi se mogu desiti sa ivica ili otvora na visini, kroz lomljive materijale, u iskope, sa merdevina, sa mjesta rada na postojećem objektu.
- > *Saobraćajne nezgode*: Rizici vezani za rad u blizini ili na saobraćajnicama zavise od vrste posla koji će se izvoditi. Oni mogu uključivati sudare između vozila koja rade unutar lokacije, sudare vozila u prolazu sa mašinama, opremom i radnicima na gradilištu (u slučaju da lokacija nije adekvatno označena i fizički zaštićena).
- > *Strujni udar*: Rad u blizini vodova visokog napona može uzrokovati ozbiljne i smrtonosne ozljede zbog direktnog kontakta sa vodovima pod naponom ili izbijanja luka od tih vodova do obližnje opreme. Najveći rizici povezani sa električnom energijom su strujni udari i opekotine, a mogu biti uzrokovani upotrebom loše održavane električne opreme, radovima u blizini nadzemnih dalekovoda, kontaktom sa podzemnim električnim kablovima tokom iskopa ili horizontalnog bušenja ili bušenja.
- > *Povrede od građevinskih mašina*: Ovi rizici zavise od vrste opreme koja se koristi tokom izgradnje i građevinskih aktivnosti. Rizici poput prevrtanja opreme i pada predmeta na opremu odnose se na opremu za zemljane radove (npr. utovarivači bageri sa lopatama), dok rizici koji podrazumijevaju pad radnika sa visine, kolaps opreme u upotrebi zbog preopterećenja i kvarove zbog loše tehnike vezivanja se odnose na opremu za dizanje (npr. pokretne dizalice). Vibracije od mašina mogu uzrokovati promjene na tetivama, mišićima, kostima i zglobovima i mogu utjecati na nervni sistem. Zajedno, ovi efekti su poznati kao sindrom vibracije šaka-ruka. Radnici pogođeni ovim sindromom obično prijavljuju napade izbjeljivanja jednog ili više prstiju kada su izloženi hladnoći.
- > *Nesreće*: Nesreće mogu biti povezane sa povredama od eksplozija i požara. Rizici od eksplozije obično nastaju upotrebom rastvarača i paljenja od varnica, oštećenja cijevi koje sadrže eksplozivne plinove i

neeksplozivnih ubojnih sredstava u zemlji. Rizici od požara mogu biti uzrokovani upotrebom zapaljivih tečnosti, tehnikama zavarivanja ili abrazivnog rezanja koje se koriste na mjestima koja nisu posebno pripremljena za takve radove, tečnim gasovima koji se koriste sa otvorenim plamenom, vatrom i zapaljivim materijalima.

- > *Ručno rukovanje*: Negativni utjecaji na radnike također mogu proizaći iz rizika vezanih za ručno rukovanje koje uključuje podizanje i premještanje tereta rukom ili drugom tjelesnom silom.
- > *Iskopi i rad u zatvorenim prostorima*: Negativni utjecaji na radnike također mogu proizaći iz rizika vezanih za iskope (urušavanje strana, ljudi, predmeta ili materijala koji upadaju, itd.) i rad u zatvorenim prostorima (rizik od povreda povezanih sa radom u tunelima, jame, rovovi i drenažni kanali).
- > *Izloženost radnika bolestima* uključujući zarazne bolesti i spolno prenosive bolesti – ili spolno prenosive infekcije.

Ostali utjecaji na radnike su indirektni i odnose se na sljedeće:

- > *Emisije prašine* nastaju građevinskim aktivnostima i operacijama koje uključuju iskope, kretanje vozila i aktivnosti sječenja i punjenja, a mogu imati utjecaj na kvalitet zraka u blizini gradilišta. Prilikom čišćenja terena i aktivnosti pripreme zemljišta, prašina može uzrokovati bolesti kao što su pneumokonioza, astma, hronični bronhitis i/ili emfizem. Osim emisija prašine, vjerovatno će doći do drugih emisija u zraku kao rezultat sagorijevanja fosilnih goriva i izduvnih gasova iz mehanizacije. Rad sa mehanizacijom se često odvija u prednjem dijelu tunela, te su stoga radnici na ovim prostorima najviše izloženi.
- > *Emisije gasova geološkog i negeološkog porijekla* mogu se osloboditi iz podzemnih slojeva minerala, stijena ili sedimenta tokom iskopa, posebno ako se radi kroz slojeve koji sadrže organske materijale, oksidacijom organske tvari ili kroz elektrolizu vode. Visoke koncentracije ovakvih gasova mogu izazvati požare i eksplozije uz prisutnost iskre, ili gušenje. Međutim, ovakvi su gasovi obično prisutni u malim količinama, daleko ispod opasnih granica i ne predstavljaju zabrinjavajući problem.
- > *Hemijske emisije* su česte u podzemnoj izgradnji kroz različite načine. Naprimjer, nedovoljno koherentni slojevi stijena mogu se stabilizirati različitim hemikalijama opasnim po ljudski organizam. Prema tome, para se ispušta u atmosferu tunela tokom nanošenja. Nakon nanošenja, ovi zagađivači mogu biti ispušteni u tunel iz okolnih zidova, te stoga može biti teško u potpunosti kontrolisati njihovu koncentraciju, čak i uz intenzivnu mehaničku ventilaciju.
- > *Emisije buke i vibracije* mogu uzrokovati smetnje radnicima. Radnici na gradilištima mogu biti izloženi jakim izvorima buke koji mogu trajno oštetiti sluh osobe. Građevinski radovi kao što su zabijanje šipova, radovi bušenja i iskopa, a posebno upotreba eksploziva tokom izgradnje tunela dovest će do povećanih vibracija.
- > *Zagađenje tla i vode* su utjecaji koji mogu imati posljedice i na radnike. Zagađenje vode i tla na gradilištima i tokom održavanja može biti uzrokovano neadekvatnim rukovanjem opasnim materijama (npr.

dizelom i naftom i drugim štetnim hemikalijama), neadekvatnim rukovanjem otpadom, oštećenjem opreme što može dovesti do curenja maziva i goriva (povećan unos ulja u vodu i tlo). Ovi rizici mogu imati štetne posljedice po radnike zbog izlaganja opasnim materijalima koji mogu uzrokovati moguću intoksikaciju. Ostale smetnje mogu biti uzrokovane štetnim mirisima sa zagađenih lokacija.

- > *Prodiranje podzemne vode u tunelske cijevi* tokom iskopa može utjecati na stabilnost konstrukcije i uzrokovati sigurnosne rizike.

Rizici od neeksplozivnih ubojnih sredstava (NUS) posebno su obrađeni u poglavlju 0 ovog dokumenta.

Navedeni mogući rizici po zdravlje radnika na radu smatraju se negativnim utjecajem. Očekuje se da će veličina biti značajna tokom faze izgradnje jer su građevinski radnici direktno izloženi takvim rizicima koji mogu uzrokovati trajne negativne posljedice po zdravlje radnika. Negativni utjecaji na zaštitu zdravlja i sigurnosti na radu mogu se ublažiti sprovođenjem mjera ublažavanja čiji je cilj osiguranje bezbjednog radnog i smještajnog okruženja za građevinske radnike. Kao takav, utjecaj se smatra umjerenim i značajnim.

Faza izgradnje također će donijeti složene izazove u vezi s radnim praksama i usklađenošću s propisima. Oslanjanje građevinskog sektora na lance podugovaranja, sezonsko zapošljavanje i strategije smanjenja troškova nosi rizike od nepoštivanja radnih standarda tokom izgradnje. Iako Zakon o radu FBiH uspostavlja snažnu zaštitu (zahtijevajući formalne ugovore o radu, fer postupke zapošljavanja, zabranu diskriminacije te zabranu dječjeg ili prisilnog rada), postoji neizvjesnost u pogledu toga koliko će se ove odredbe efikasno primjenjivati na Projektu. Bez strogog nadzora na terenu od strane nadzornih inženjera, postoji rizik od kršenja prava radnika, uključujući neprijavljeno zapošljavanje, prekomjerne radne sate i izostanak funkcionalnog mehanizma za rješavanje pritužbi radnika. Takve prakse su široko dokumentovane u zemlji. Iako je stopa nezaposlenosti u zemlji oko 23% (2024, Agencija za statistiku BiH), procjenjuje se da je oko 14% radne snage angažirano u neformalnom zapošljavanju (2024, ILO), što može ukazivati na slab nadzor nad provođenjem radnih standarda i nedostatak formalnih prilika za zapošljavanje. To rezultira neadekvatnim platama, nedostatkom socijalnog osiguranja i povećanom nesigurnošću radnog mjesta. Ovaj problem je posebno izražen u građevinskom sektoru. Izvještaji inspekcija iz 2024. godine u FBiH ukazuju na učestalost neusklađenosti s radnim zakonodavstvom: od 209 građevinskih kompanija koje su bile predmet inspekcije, oko 25% je kažnjeno zbog kršenja radnih prava, od čega su mnoga kršenja uključivala neprijavljene radnike.

Dodatni rizici vezani za poštovanje radnih prava povezani su i sa zapošljavanjem stranih radnika. Iako sistemski problemi poput neformalnog zapošljavanja mogu utjecati na sve radnike, strani radnici mogu biti izloženiji ranjivostima zbog jezičkih barijera, kulturoloških razlika i nedostatka podrške u zajednicama. Zapošljavanje stranih radnika regulisano je Zakonom o strancima BiH, koji uređuje postupke ulaska, boravka i rada. Strani radnici moraju dobiti i radnu dozvolu i dozvolu za boravak. Prema Agenciji za rad i zapošljavanje BiH, hronični nedostatak kvalifikovane radne snage u zemlji, posebno u građevinskom

sektoru, primorao je ovaj sektor da se sve više oslanja na strane radnike. Prema podacima Agencije, oko 30% svih izdatih radnih dozvola u prvoj polovini 2024. godine dodijeljeno je građevinskom sektoru. Strani radnici dolaze iz zemalja poput Nepala, Bangladeša, Indije i Kine. Udruženje poslodavaca FBiH procjenjuje trenutni deficit od oko 30.000 radnika širom zemlje. Ovaj nedostatak doprinosi postepenom povećanju broja izdatih radnih dozvola za strane državljane, pri čemu je 2023. godine zabilježen porast od preko 20% u odnosu na prethodnu godinu. Najveći rast broja radnih dozvola zabilježen je kod državljana Pakistana, Nepala i Bangladeša.

S obzirom na obim i tehničke zahtjeve faze izgradnje autoceste, vjerovatno će biti potrebno angažovati strane radnike kako bi se popunili nedostaci radne snage. Ključno je osigurati da svi uslovi zaposlenja budu jasno saopšteni i lako razumljivi radnicima. U tom smislu, izvođač i njegovi podizvođači moraju se obavezati da će osigurati ugovore o radu na maternjim jezicima radnika i na engleskom jeziku.

Ovi rizici se procjenjuju kao umjerenog intenziteta zbog vjerovatnoće da će takva pitanja biti prisutna tokom cijele faze izgradnje. Osjetljivost radnika u građevinskom sektoru procjenjuje se kao visoka, posebno za sezonske i strane radnike koji možda nemaju odgovarajuću socijalnu zaštitu ili pregovaračku moć. Kombinacija umjerene jačine i visoke osjetljivosti čini da su rizici neusklađenosti značajni. Potreban je striktan nadzor na gradilištu kako bi se spriječila kršenja radničkih prava ili loši radni uslovi.

Faza izgradnje pruža priliku za ostvarivanje ekonomskih koristi kroz mogućnosti zapošljavanja lokalnog stanovništva. Najbliže zajednice mogle bi imati koristi ukoliko se angažuju lokalni radnici i preduzeća (poput prevoznika, prodavača proizvoda ili dobavljača), kao što je to uspješno urađeno tokom prethodnih radova na Koridoru Vc. Međutim, planovi izvođača vezani za radnu snagu ostaju nepoznati, što ostavlja neizvjesnost u pogledu obima lokalnog angažmana. Prema podacima dobijenim tokom sprovedene socio-ekonomske ankete, oko 10% nosilaca domaćinstava koji žive u široj oblasti Projekta su nezaposleni. Nadalje, više od polovine (58,8%) lokalnog stanovništva ima završenu srednju školu. Nezaposleni lokalni stanovnici sa srednjom stručnom spremom mogli bi potencijalno biti zaposleni kao nekvalifikovani radnici tokom građevinskih radova. Kada je riječ o percepciji projekta, 48% muških i 43% ženskih članova domaćinstava ocijenilo je generisanje zaposlenja tokom faze izgradnje i korištenja autoceste kao 'značajan pozitivan utjecaj'.

Za specijalizovane tehničke pozicije koje zahtijevaju napredne vještine, kao što su rukovanje opremom ili inženjerske zadatke, lokalna radna snaga možda neće imati potrebne kvalifikacije. Da bi se to prevazišlo, izvođači radova mogli bi uvesti ciljane programe obuke ili usavršavanja na radnom mjestu kako bi povećali učešće lokalnog stanovništva. Izvođači će biti obavezni da u svojim ponudama detaljno navedu da li i na koji način planiraju uključiti lokalne radnike putem zapošljavanja prije izgradnje i ciljane obuke.

U pozivu za dostavljanje ponuda za izgradnju dionica autoceste, JPAC definiše rodno neutralne zahtjeve za ključne članove osoblja koji će biti angažirani tokom

projekta. Neke od ključnih pozicija mogu uključivati: voditelja projekta, šefa gradilišta, rukovodioca zemljanih radova, rukovodioca elektro radova, menadžera zaštite zdravlja i sigurnosti na radu, stručnjaka za okoliš, odgovornog projektanta za tunele, odgovornog projektanta za most/viadukt i dr. U pozivu za dostavljanje ponuda definisane su samo pozicije i opći zahtjevi te iskustvo na sličnim poslovima, a ponuđači trebaju predložiti kandidata za prvu opciju i zamjenu. Nakon dodjele ugovora, izabrani izvođač je isključivo odgovoran za osiguranje i odabir dovoljnog broja zaposlenih potrebnih za građevinske radove.

Ne postoje zakonska ograničenja za zapošljavanje žena na bilo kojem od poslova koji se obavljaju tokom izgradnje dionica autoceste. Međutim, zbog prirode građevinskih radova koji zahtijevaju teški fizički rad, ove pozicije uglavnom popunjava kvalifikovana muška radna snaga. Istovremeno, žene su uglavnom angažovane na rukovodećim i inženjerskim pozicijama.

Očekuje se da će se pojaviti mogućnosti zapošljavanja na pozicijama kao što su:

- > Referent-blagajnik za naplatu putarine
- > Stručni saradnik za zaštitu cestovnog pojasa
- > Stručni saradnik za mehanizaciju
- > Viši referent za održavanje opreme za hlađenje, grijanje i ventilaciju
- > Viši referent za upravljanje i nadzor saobraćaja

Veličina ovog povoljnog utjecaja procjenjuje se kao umjerena, budući da faza izgradnje ima potencijal da donese ekonomske koristi lokalnim zajednicama stvaranjem mogućnosti zapošljavanja i angažmanom lokalnih preduzeća (iako to zavisi od planova vezanih za radnu snagu). Osjetljivost pogođenih zajednica procjenjuje se kao srednja; iako stanovništvo ima visok stepen obrazovanja i radno sposobni čine značajan udio, nedostaci tehničkih vještina za specijalizovane uloge mogu ograničiti njihovu sposobnost da u potpunosti iskoriste ove mogućnosti bez ciljane podrške. Kombinacijom umjerene jačine i srednje osjetljivosti, utjecaj se smatra značajnim, s potencijalom za unapređenje socio-ekonomskih uslova ukoliko se prioritet daju lokalnom zapošljavanju i razvoju vještina.

Tokom **faze korištenja** mogu se javiti neki od gore opisanih utjecaja. Tokom ove faze također postoji rizik od pada sa visine (npr. tokom radova na održavanju vijadukta) i drugih rizika kao što su povrede od građevinskih mašina.

Predviđeni rizici za zaštitu zdravlja i sigurnosti na radu tokom faze rada smatraju se negativnim utjecajem. Očekuje se da će magnituda biti umjerena jer će utjecaji na zdravlje i sigurnost na radu biti mogući samo u kratkim periodima (samo radovi na održavanju) i biće manje mogućnosti za nesreće nego u fazi izgradnje. Aktivnosti održavanja i eventualne rekonstrukcije će uključivati manje strojeva nego tokom izgradnje, što znači i manju mogućnost ozljeda.

Tokom faze korištenja, očekuje se da će rizici vezani za radne standarde biti minimalni zbog relativno niske složenosti održavanja u poređenju s fazom izgradnje. JPAC, kao nadležni organ, nadzire autocestu putem svog Odjela za

održavanje, koji je fokusiran na intervencije manjeg obima. Opsežniji zadaci, poput redovnog i zimskog održavanja, povjeravaju se specijaliziranim kompanijama koje posjeduju potrebnu stručnost i resurse za efikasno obavljanje tih aktivnosti. Ove kompanije su zakonski obavezne da poštuju Zakon o radu FBiH, koji propisuje snažne standarde za uslove zapošljavanja. Veličina utjecaja procjenjuje se kao mala zbog ograničenog obima i niske složenosti održavanja, dok se osjetljivost smatra niskom jer su radnici angažirani u fazi korištenja obično zaposleni kroz formalne radne aranžmane. Kombinacijom male veličine utjecaja i niske osjetljivosti, rizici vezani za radne standarde tokom faze korištenja se ne smatraju značajnim.

*Tokom **faze predizgradnje** nema rizika vezanih za zaštitu zdravlja i sigurnosti na radu.*

86 COWI | IPF
INSTRUMENT ZA INFRASTRUKTURNE PROJEKTE – TEHNIČKA POMOĆ 8 (IPF8) – TA2018148 R0 IPA
STUDIJA O PROCJENI UTJECAJA NA OKOLIŠ I DRUŠTVO – POGLAVLJE 16 PROCJENA UTJECAJA NA DRUŠTVO

Tabela 16-27ispod prikazuje sažetak procjene.

Tabela 16-27: Sažetak potencijalnih utjecaja zdravstvenih i sigurnosnih rizika za radnike i procjena njihovog značaja prije ublažavanja

Opis rizika	Tip potencijalnih utjecaja	Negativan/ pozitivan	Jačina	Osjetljivost	Procjena utjecaja	Značaj (prije ublažavanja)
Zdravstveni i sigurnosni rizici za radnike						
Rekonstrukcija	Bez utjecaja	-	-	-	-	-
Izgradnja	Zdravstveni i sigurnosni rizici za radnike	Negativan	Visoka	Niska	Umjeren	Značajan
	Rizici nepoštivanja radnih standarda i slaba kontrola na licu mjesta prilikom provođenja radnih standarda tokom izgradnje; dodatni rizici povezani sa zapošljavanjem stranih radnika	Negativan	Umjerena	Visoka	Značajan	Značajan
	Ekonomске koristi kroz mogućnosti zapošljavanja lokalnog stanovništva i lokalne usluge	Pozitivan	Umjerena	Srednja	Umjeren	Značajan
Održavanje	Zdravstveni i sigurnosni rizici za radnike	Negativan	Umjerena	Niska	Nizak	Nije značajan
	Rizici povezani sa radnim standardima tokom rada i održavanja	Negativan	Umjerena	Niska	Nizak	Nije značajan

16.8.7 Opasnost od neeksploziviranih ubojnih sredstava

Dionica autoceste prolazi kroz područje na kojem su se vodile borbe u periodu rata između 1992. i 1995. godine. Prema podacima Centra za uklanjanje mina u BiH (BHMAC), na području naselja Polje Bijela, Prevlje, Mladeškovići i Podgorani postoje neka od sumnjivih neeksploziviranih ubojnih sredstava (NUS) koje je potrebno pregledati i deminirati. Neka područja će stoga možda trebati deminirati, što će biti poznato nakon što JPAC dobije odobrenje/verifikaciju od Centra za uklanjanje mina u Bosni i Hercegovini (BHMAC).

Iako je preostalo područje uz trasu autoceste proglašeno sigurnim, posebna pažnja je potrebna prilikom izvođenja zemljanih radova i miniranja, a u slučaju bilo kakve nedoumice, BHMAC će biti kontaktiran za daljnja uputstva. Dakle, opasnost od mina i NUS-a predstavlja potencijalni rizik kako **u fazi prije izgradnje** tako i **u samoj fazi izgradnje**.

Opasnost od mina je štetan utjecaj, te se očekuje se da će jačina utjecaja biti velika jer bi negativan utjecaj eksplozije NUS-a mogao imati trajne posljedice na zdravlje radnika ili pirotehničara (uzrokujući smrtonosne ishode). Očekuje se da će osjetljivost biti niska, jer ima malo receptora u sumnjivim područjima (radnici ugovoreni za građevinske radove ili demineri³⁹ angažovani za deminiranje) i postoje razumne mogućnosti za ublažavanje i kao takav, utjecaj se smatra umjerenim i značajnim.

³⁹ U 2019. godini, u BiH su se dogodila dva incidenta vezana za deminiranje u kojima su dva deminera poginula, a četiri povrijeđena. Izvor:
http://www.bhmac.org/?page_id=747&lang=en [pristupljeno 30. oktobra 2022.]

Tabela 16-28: Sažetak procjene potencijalnih utjecaja vezanih za opasnosti od mina prije ublažavanja

Faza	Tip potencijalnih utjecaja	Negativan/ pozitivan	Jačina	Osjetljivost	Procjena utjecaja	Značaj (prije ublažavanja)
Opasnost od NUS-a						
Predizgradnja	Opasnost od mina	Negativan	Visoka	Slaba	Umjeren	Značajan
Izgradnja	Opasnost od mina	Negativan	Visoka	Slaba	Umjeren	Značajan
Korištenje	-	-	-	-	-	-

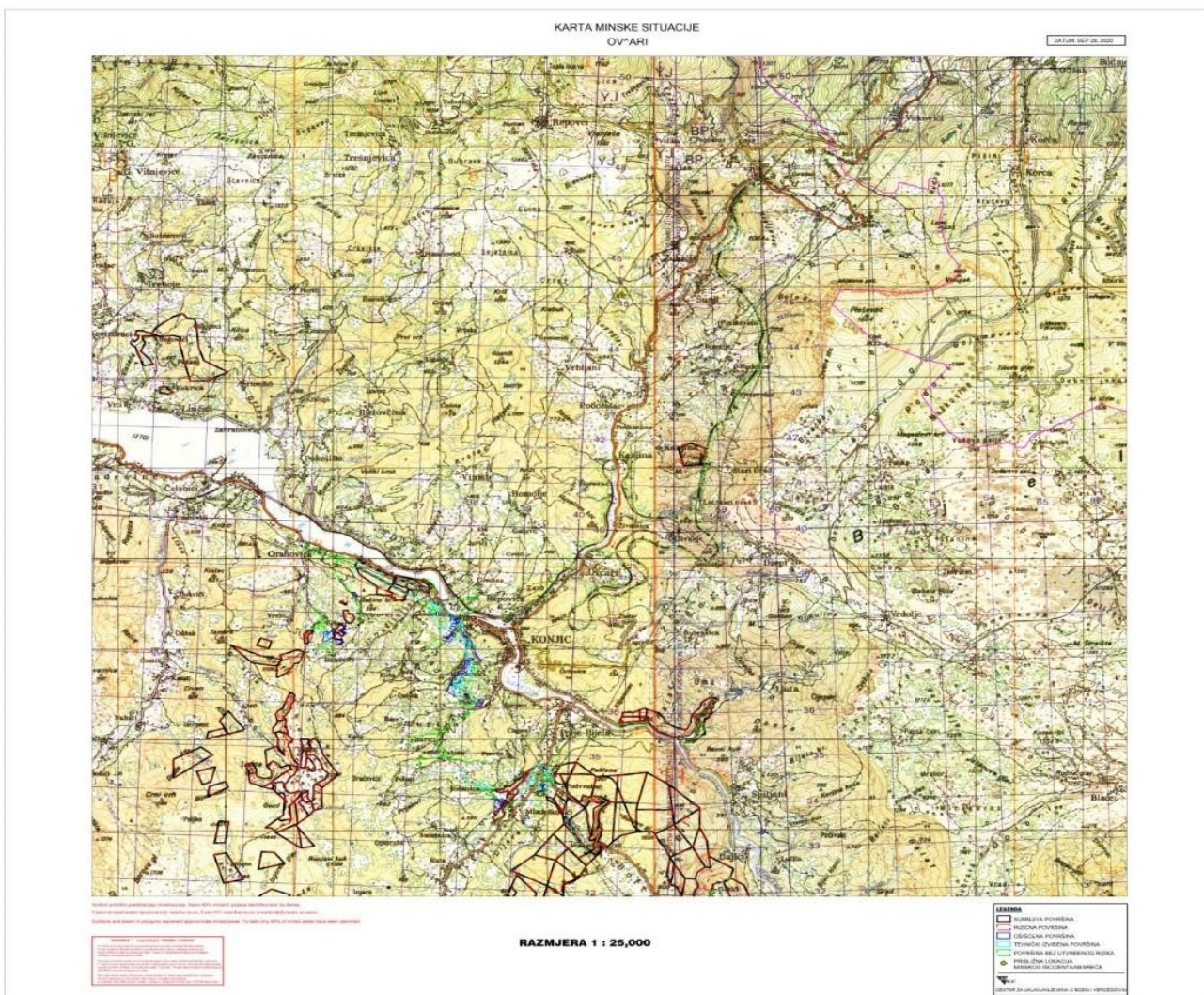
Na sljedećim slikama prikazana su područja u Konjicu i Mostaru zahvaćena potencijalnim prisustvom NUS-a (tamno crvena linija – „sumnjivo područje“), a područje koje je već deminirano obojeno je plavom bojom.

SLUŽBENA UPOTREBA

90 COWI | IPF
INSTRUMENT ZA INFRASTRUKTURNE PROJEKTE – TEHNIČKA POMOĆ 8 (IPF8) – TA2018148 R0 IPA
STUDIJA O PROCJENI UTJECAJA NA OKOLIŠ I DRUŠTVO – POGLAVLJE 16 PROCJENA UTJECAJA NA DRUŠTVO

Slika 16-17: Karta minskog polja Konjica i Mostara (Dio I)

Slika 16-18: Karta minskih polja Konjic i Mostara (Dio II)

16.8.8 Utjecaji na kulturno, historijsko i arheološko nasljeđe

Kao što je ranije opisano, šest kulturnih/vjerskih dobara od značaja nalazi se u širem području Projekta – popisano od najbližeg do najdaljeg:

- > džamija Donje Selo (na oko 30 m od vijadukta koji pripada obilaznici Konjic),
- > pravoslavno groblje u naselju Donje Selo (na oko 110 m od vijadukta koji pripada obilaznici Konjic),
- > Još jedno pravoslavno groblje u naselju Mladeškovići (na oko 122 m od trase autoceste)
- > Muslimansko groblje Kuti u naselju Kutilivač (na oko 170 m od trase autoceste)
- > pravoslavna crkva „Česna nedjelja – Bijela“ i džamija „Bijela“ koje se nalaze u naselju Bijela (na oko 415 m, odnosno 467 m od trase autoceste)

U **fazi izgradnje** može doći do ograničenja pristupa ovim lokacijama (posebno onima koje su najbliže Projektu) zbog blizine radova. Očekuje se da će jačina biti umjerena, jer pripremni i građevinski radovi na pojedinim dionicama (npr. vijadukt u blizini kojeg se nalazi džamija Donje Selo) će trajati duže i mogu utjecati na pristup ovim lokacijama. Sama osjetljivost se ocjenjuje kao srednja jer su ove lokalne zajednice male i imaju mali pristup alternativnim sličnim lokacijama ili alternativnim putevima do ovih lokacija. Na osnovu navedenog, ovi utjecaji se procjenjuju kao umjereni i stoga značajni utjecaji.

Povećana buka i vibracije se također mogu očekivati kao negativan utjecaj u ovoj fazi. Očekuje se da će magnituda biti umjerena, kao što je detaljnije opisano u *Poglavljju 11 Buka i Poglavljju 12 Vibracije*.

Ostala kulturno-historijska dobra na području Projekta nisu bliže od 500 m od same trase.

U **fazi izgradnje** također je moguće da se tokom izgradnje pronađu ranije nepoznata arheološka nalazišta. Veličina ovog utjecaja se trenutno procjenjuje kao umjerena, dok se osjetljivost smatra srednjom. Na osnovu navedenog, utjecaj na kulturno-historijsko i arheološko nasljeđe je umjeren.

U okviru domaćih regulatornih zahtjeva, JPAC će morati pribaviti pozitivno mišljenje Federalnog zavoda za zaštitu spomenika za izvođenje građevinskih radova. Zavod zahtijeva da se građevinski radovi obustave u slučaju bilo kakvih slučajnih nalazišta i odmah obavijesti Zavod. U skladu sa EBRD PZ 8, procedura za slučajne pronalaskе će se morati razviti prije početka i implementacije izgradnje, uključujući obuku projektne radne snage i praćenje implementacije.

U **fazi korištenja**, buka može imati negativan efekat umjerene jačine, kao što je detaljnije opisano u *Poglavljju 11 Buka*.

Tabela ispod daje sažetak utjecaja i procjenu njihovog značaja.

SLUŽBENA UPOTREBA

POMOĆ INFRASTRUKTURNIM PROJEKTIMA – TEHNIČKA POMOĆ 8 (IPF8) – TA2018148 R0 IPA
STUDIJA O PROCJENI UTJECAJA NA OKOLIŠ I DRUŠTVO – POGLAVLJE 16 PROCJENA UTJECAJA NA DRUŠTVO

Tabela 16-29: Sažetak potencijalnih utjecaja na kulturno, historijsko i arheološko nasljeđe i ocjena njihovog značaja prije ublažavanja

Faza	Tip potencijalnih utjecaja	Negativan/ pozitivan	Jačina	Osjetljivost	Procjena utjecaja	Značaj (prije ublažavanja)
Kulturno, historijsko i arheološko nasljeđe						
Izgradnja	Oštećenje vidljivog i podzemnog kulturnog, arheološkog i graditeljskog naslijeđa	Negativan	Umjerena	Srednja	Umjeren	Značajno
	Ograničenje pristupa	Negativan	Umjerena	Srednja	Umjeren	Značajno
	Buka i vibracije	Negativan	Umjerena	Srednja	Umjeren	Značajno
Korištenje	Buka	Negativan	Umjerena	Srednja	Umjeren	Značajno

16.9 Mjere ublažavanja i poboljšanja

Mjere ublažavanja i poboljšanja predstavljene u ovom poglavlju također se odražavaju u Planu za upravljanje okolišem i društvom (PUOD).

16.9.1 Mjere za zdravlje i sigurnost zajednice

Da bi se smanjili i ublažili utjecaji **povezani sa zdravljem i sigurnošću zajednice tokom faze predizgradnje i izgradnje**, bit će sprovedene sljedeće mjere:

- > U fazi projektovanja organizovati konsultacije sa gradskim vlastima i MZ-ovima o svim pitanjima planiranih novih lokalnih puteva i podvožnjaka/nadvožnjaka (razmatranja potrebe, dimenzija i sigurnosti) sa ciljem jasnog predstavljanja sve planirane dodatne infrastrukture, čuti stavove lokalnog stanovništva u vezi sa pristupom njihovom zemljištu i izvršiti promjene, koliko je izvodljivo, kako bi se zadovoljile njihove potrebe.
- > Uključiti u Plana upravljanja okolišem i društvom tokom izgradnje (PUODI) odredbe o smještaju radnika (kampove) u skladu sa odredbama PZ-a i smjernicama EBRD-a/IFC „*Smještaj radnika: procesi i standardi*“ 2009. iz PZ 2, uključujući zahtjeve za razvoj mjera prevencije bolesti od strane Izvođača, uključujući zarazne bolesti i spolno prenosive bolesti ili spolno prenosive infekcije, kao i sa Informacijom EBRD-a o procjeni rizika na radnom mjestu uključujući odredbe za COVID-19 (2020).
- > Razviti i implementirati **Plan pripravnosti i reagovanja u vanrednim situacijama** za izgradnju (kao dio PUODI) za identifikaciju i rješavanje svih većih opasnosti za radnike i lokalnu zajednicu tokom izgradnje infrastrukture Projekta.
- > Izraditi i implementirati **Plan upravljanja saobraćajem** za fazu izgradnje (kao dio PUODI) koji sadrži mjere organizacije saobraćaja.
- > U fazi predizgradnje osigurati saglasnosti i dozvole svih nadležnih organa i po potrebi postaviti barijere zbog sigurnosti učesnika u saobraćaju.
- > Tokom faze izgradnje, JPAC i Izvođači trebaju organizovati najmanje jedan sastanak javnih konsultacija za svaku poddionicu (u Mostaru ili u Konjicu – šta god je bliže poddionici) kako bi predstavili napredak Projekta i dobili povratne informacije o utjecajima građevinskih radova.
- > Osigurati da su medicinsko osoblje, objekti za prvu pomoć, ambulante u svakom trenutku dostupni na gradilištu i u svakom smještaju (kampu) za radnike Izvođača i osigurati da su svi odgovarajući aranžmani napravljeni u skladu sa neophodnim zahtjevima za dobrobit i higijenu koji omogućavaju prevenciju epidemije.
- > Izvršiti detaljnu procjenu stanja prije i nakon izgradnje i snimanje pukotina za sve postojeće objekte (stambene, kulturne/vjerske ili poslovne objekte) na udaljenosti do 40m od građevinskih radova, na

osnovu modeliranja vibracija i proračuna koji su detaljno objašnjeni u *Poglavlju 12 Vibracije*.

- > Zahtjev da svi radnici imaju pristup politici i procedurama ljudskih resursa;
- > Zahtjev da se svi radnici (uključujući podizvođače) moraju pridržavati Kodeksa ponašanja građevinskih radnika (ovo će biti uključeno u ugovore o radu);
- > Detalji žalbenog mehanizma za sve radnike (uključujući podizvođače) u skladu sa zahtjevima zajmodavaca.

Dodatno, tokom implementacije ugovora, Izvođač će:

- > realizovati aktivnosti edukacije/podizanja svijesti u obliku internetskih prezentacija ili brošura o zaraznim bolestima i spolno prenosivim bolestima i HIV/AIDS-u o skriningu, dijagnozi, savjetovanju, kao i odredbama za Covid-19,
- > realizovati aktivnosti edukacije/podizanja svijesti u obliku internetskih prezentacija i brošura za radnu snagu o suzdržavanju od neprihvatljivog ponašanja prema članovima lokalne zajednice, posebno ženama, i informisajne radnika o lokalnim zakonima prema kojima su seksualno uznemiravanje i rodno zasnovano nasilje i uznemiravanje kažnjivo krivično djelo koje se sprovodi,
- > po potrebi sarađivati sa agencijama za sprovođenje zakona u istragama pritužbi na rodno zasnovano nasilje i uznemiravanje,
- > spriječiti neovlašteni pristup javnosti gradilištima i kontakt sa opasnim lokacijama i opremom i opasnim materijalima uspostavljanjem ograđene sigurnosne zone oko objekata tokom izgradnje Projektne infrastrukture.
- > tokom građevinskih radova stvoriti bezbjedne prelaze, obezbjeđivanje obilježja i obezbjeđenje gradilišta kako bi se obezbjedila ograničena interakcija između građevinskih radnika i svih projektnih vozila i opreme i javnosti.
- > Implementirati Plan uključivanja interesnih grupa, a posebno odredbe o blagovremenom obavještanju mjesnih zajednica o obimu radova i trajanju prije početka izgradnje, kao i informacije o pristupu zemljištu sa druge strane autoceste i kontakt podatke Izvođača za eventualne pritužbe.
- > Postaviti tablu sa svim relevantnim podacima o izgradnji (imena investitora, izvođača i projektanta; naziv i vrsta objekta; vrijeme početka i završetka građevinskih radova) - panel koji uključuje informacije o kontakt detaljima za pitanja okoliša, sigurnosti i zajednice.

Da bi se smanjili i ublažili utjecaji povezani sa **zdravljem i sigurnošću zajednice tokom faze korištenja**, bit će sprovedene sljedeće mjere:

- > Razviti i implementirati Operativni plan pripravnosti i reagovanja u vanrednim situacijama kao dio PUODK kako bi se identifikovale i riješile sve veće opasnosti za radnike i lokalnu zajednicu tokom korištenja autoceste.

- > Razviti i implementirati Plan upravljanja saobraćajem za fazu korištenja (kao dio PUODK) kako bi se identifikovale i adresirale sve veće opasnosti za radnike i lokalnu zajednicu tokom korištenja autoceste. Plan također treba da sadrži detalje o sigurnosti i mjerama uključivanja interesnih grupa koje se odnose na sigurnost na putevima koje treba primjeniti.
- > Implementirati Plan uključivanja interesnih grupa, posebno odredbe o blagovremenom informisanju lokalnih zajednica, o obimu radova i trajanju prije početka radova na održavanju, kao i odredbe o kontinuiranoj provedbi žalbenog mehanizma.

16.9.2 Mjere za smetnje u pružanju javnih komunalnih usluga (struja, voda, kanalizacija, telekomunikacije)

Kako bi se smanjili i ublažili utjecaji povezani sa **smetnjama u pružanju javnih komunalnih usluga** tokom **faze predizgradnje**, implementirat će se sljedeće mjere:

- > Podnijeti zahtjeve za ishodovanje prethodnih saglasnosti na Idejne projekte od nadležnih tijela i javnih komunalnih poduzeća.
- > Predvidjeti mjere ublažavanja za identifikovane tačke kolizije sadržane u preliminarnim saglasnostima nadležnih organa i javnih komunalnih preduzeća, nadležnih za saobraćaj/prijenos, komunikacije i infrastrukturu (kao što je izrada dodatnih detaljnih projekata za rješavanje kolizija i uključivanje mjera ublažavanja u Glavni projekat).
- > Razviti korisničku matricu sukoba/kolizija kako bi se osigurali upravljački alati za rješavanje kolizija, organizovale relevantne informacije o kolizijama i alternativama i omogućilo praćenje napretka u rješavanju kolizija.

Kako bi se smanjili i ublažili utjecaji povezani sa smetnjama u radu javnih komunalnih usluga tokom **faze izgradnje**, bit će sprovedene sljedeće mjere:

- > Sprovesti mjere ublažavanja za identifikovane tačke kolizija sadržane u preliminarnim saglasnostima nadležnih organa i javnih komunalnih preduzeća, nadležnih za transport/prenos, komunikacije i infrastrukturu (kao što su dodatne građevinske aktivnosti za rješavanje kolizije).
- > Osigurati brzu reakciju u slučaju poremećaja (smetnji).
- > Implementirati Plan uključivanja interesnih grupa, posebno odredbe o: (i) blagovremenom informisanju lokalnih zajednica (kako stanovnicima tako i vlasnicima privatnih komercijalnih objekata) o planiranim prekidima komunalnih usluga i kontakt tačkama u slučaju slučajnog isključenja, i (ii) odredbe o redovnoj komunikaciji sa komunalnim preduzećima u vezi sa građevinskim radovima u blizini javnih komunalnih instalacija kako bi se smanjio rizik od slučajnog isključenja i kako bi se osiguralo da su svi problemi iskomunicirani sa komunalnim preduzećima.

16.9.3 Mjere za utjecaje na vodu

Da bi se smanjili i ublažili utjecaji koji su povezani sa utjecajima na vodu **tokom faza predizgradnje i izgradnje**, bit će sprovedene sljedeće mjere:

- > Sprovesti sve odgovarajuće inženjerske mjere kao što je detaljno opisano u *Poglavljju 7 Geologija i podzemne vode* kako bi se spriječilo presjecanje podzemnih tokova i kontaminacija podzemnih voda, kao i da se osigura da Projekat neće utjecati na snabdijevanje vodom u bilo kojoj lokalnoj zajednici.
- > Implementirati Plan uključivanja interesnih grupa, posebno odredbe o komunikaciji sa vodovodima i blagovremenom informisanju mjesnih zajednica o planiranim prekidima vodosnabdijevanja i pogoršanom kvalitetu vode ako dođe do slučajnog zagađenja ili privremenog zamućenja.

16.9.4 Mjere za otkup zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilno preseljenje

Da bi se smanjili i ublažili utjecaji povezani sa **otkupom zemljišta, ograničenja korištenja zemljišta i prisilnim preseljenjem**, biće sprovedene sljedeće mjere:

- > Izraditi i implementirati Planove za otkup imovine i preseljenje (POIP) za poddionice: Konjic (Ovčari)-Tunel Prenj, za sam tunel Prenj, za Tunel Prenj-Mostar Sjever i za obilaznicu Konjic, u skladu sa izrađenim Okvirom za otkup imovine i preseljenje (OOIP). S obzirom na nizak nivo prihoda i druge ranjivosti domaćinstava koja žive ili poseduju zemljište na području Projekta, bit će neophodno da JPAC uzme u obzir prilikom izrade POIP-a pružanje direktne podrške ugroženim domaćinstvima i implementacije procesa otkupa zemljišta, te osigurati transparentnost i mjere za poboljšanje uslova za život i životnog standarda pogođenih osoba.
- > Razviti i implementirati POIP u skladu sa izrađenim OOIP, ako je za izgradnju novih lokalnih puteva potrebno privatno, korišteno ili zauzeto zemljište.
- > Uspostaviti i implementirati žalbeni mehanizam za Projekat kao što je razrađeno u OOIP/POIP i Plan uključivanja interesnih grupa.
- > Izraditi i implementirati Plan upravljanja saobraćajem (PUS) za fazu izgradnje (kao dio PUODI) koji sadrži saobraćajne mjere. PUS će morati razmotriti postepeno obustavljanje radova kako bi se zadržao lokalni pristup, budući da ograničenja pristupa mogu uzrokovati privremene gubitke poslovnog prihoda tokom građevinskih radova.
- > Implementirati Detaljni plan upravljanja građevinskim otpadom (DPUGO) i staviti u funkciju postupke upravljanja otpadom kako bi se izbjeglo neodgovarajuće odlaganje građevinskog otpada na i oko gradilišta.
- > Podrška ugroženim osobama uključivat će sljedeće aktivnosti, ovisno o pojedinačnoj procjeni koja će se provoditi uz podršku službi za socijalnu zaštitu općina/gradova:

- > Podrška tokom procesa naknade i preseljenja:
 - pojedinačne posjete domovima ugroženih osoba/domaćinstava radi objašnjavanja kriterija za ostvarivanje prava i naknada (posebno za starije osobe i osobe s invaliditetom/hroničnim bolestima),
 - podrška tokom procesa isplate, tj. osiguravanje da korisnici imaju bankovne račune na koje se može uplatiti naknada, te da su dokumentacija i proces isplate jasno razumljivi (posebno za starije osobe/osobe s invaliditetom),
 - pomoć u ostvarivanju prava na naknade za ugrožene osobe predviđene Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica s djecom, gdje je to primjenjivo,
 - Podrška pri identifikaciji i kupovini nove imovine
 - Pomoć pri preseljenju (npr. posebne mjere transporta za osobe sa specifičnim potrebama itd.)
- > Podrška tokom perioda nakon preseljenja:
 - pomoć pri pronalasku kurseva za obuku radi povećanja zapošljivosti i davanje prioriteta pri zapošljavanju, gdje je to moguće, posebno za siromašne i/ili nezaposlene osobe; pomoć pri osiguravanju novca od naknade i smanjenju rizika od zloupotrebe ili pljačke,
 - savetovanje u pitanjima kao što su porodica, zdravlje, upravljanje novcem i obnova životnih sredstava,
 - zdravstvena zaštita, ako je potrebna u kritičnim periodima, ili uključivanje ugroženih domaćinstava u sistem zdravstvenog osiguranja,
 - pomoć pri identifikaciji kurseva ili obuke radi povećanja mogućnosti zapošljavanja i davanje prioriteta pri zapošljavanju gdje je to moguće.

Ako su ispunjeni uslovi iz člana 47. Zakona o eksproprijaciji FBiH⁴⁰, ugrožena domaćinstva će, pored gore navedenih aktivnosti, dobiti povećanje naknade.

Prigovori vezani za zemljište će se rješavati posebno, od strane Sektora za imovinsko-pravne poslove i eksproprijaciju JPAC-a i Odjela za studijsku dokumentaciju, društvenu i ekološku politiku, čiji će predstavnici biti dio Jedinice za implementaciju projekta (JIP)-a, uz definiranje posebnih kontakt podataka za svaki POIP. PUZS posebno podstiče učešće ugroženih grupa u svim aspektima, osiguravajući da informacije o javnim sastancima budu dostupne putem više kanala, prilagođavajući komunikaciju potrebama ugroženih grupa, usklađujući rasporede žena i organizirajući pristupačne diskusije u malim grupama za ugrožene zajednice u lokalnim uredima.

16.9.5 Mjere za utjecaje na lokalne puteve i infrastrukturu

Za smanjenje i ublažavanje utjecaja na **lokalne puteve i infrastrukture tokom faze izgradnje**, bit će sprovedene sljedeće mjere:

- > Implementirati Plan uključivanja interesnih grupa, naročito odredbe o pružanju pravovremenih informacija lokalnim zajednicama o Projektu, rizicima i smetnjama povezanim s fazama izgradnje i rada, vremenskom

⁴⁰ Prilikom utvrđivanja nivoa naknade treba uzeti u obzir lične i porodične okolnosti vlasnika čija se nepokretna imovina ekspropriše, kao i okolnosti koje mogu imati negativne ekonomske posljedice (Član 47 zakona).

- rasporedu bilo kakvih smetnji i alternativnim pristupnim rutama (s mapama) tokom bilo kojeg perioda ograničenog pristupa.
- > Razviti i implementirati PUS za fazu izgradnje (kao dio PUODI) koji sadrži mjere upravljanja saobraćajem. PUS će morati razmotriti postepeno obustavljanje radova kako bi osigurao da se zadrži lokalni pristup, uključujući javni prijevoz.
 - > Izgraditi nove lokalne puteve kako bi lokalno stanovništvo moglo doći do svojih parcela i drugih lokacija u slučaju da lokalni putevi budu presječeni trasom autoceste. Ako za izgradnju novih puteva nije dostupno zemljište u državnom vlasništvu i potrebno je privatno, korišteno ili zauzeto zemljište, pripremiti POIP u skladu sa izrađenim OOIP.
 - > Kao što je navedeno u okviru mjera za zdravlje i sigurnost zajednice, u fazi projektovanja organizovati konsultacije sa gradskim vlastima i mjesnim zajednicama o pitanjima planiranih novih lokalnih puteva i podvožnjaka/nadvožnjaka (razmatranje dovoljnosti, dimenzija i sigurnosti) s ciljem jasnog prezentovanja planirane dodatne infrastrukture, saslušati stavove lokalnog stanovništva u vezi sa pristupom njihovom zemljištu i izvršiti izmjene, ako je moguće, kako bi se zadovoljile njihove potrebe.
 - > Informisati lokalne zajednice o svim dostupnim alternativnim pravicima.
 - > Prije izvođenja građevinskih radova dokumentovati status svih lokalnih puteva koje će Izvođači koristiti tokom građevinskih radova. Sve lokalne puteve koji se koriste za kretanje građevinskih mašina i vozila treba u potpunosti vratiti barem u stanje prije Projekta prije demobilizacije građevinskih ekipa.

16.9.6 Mjere za zdravstvene i sigurnosne rizike za radnike; Rad i zapošljavanje

Kako bi se smanjili i ublažili utjecaji povezani sa **zdravstvenim i sigurnosnim rizicima za radnike tokom faze izgradnje**, biće sprovedene sljedeće mjere:

- > Razviti i implementirati Plan zaštite zdravlja i sigurnosti na radu i Plan upravljanja požarima i eksplozijama (kao dio Plana organizacije gradilišta) i implementirati specifične mjere zaštite na radu sa posebnim fokusom na (ali ne ograničavajući se na): neeksplozivna ubojna sredstva, postavljanje sigurnosnih ograda i znakova upozorenja na svim kritičnim radnim područjima (npr. otvoreni rovovi, iskopi, prostori za postavljanje materijala i opreme, itd.), kretanje vozila i upravljanje saobraćajem, priliv radnika u lokalno područje uključujući opće mjere, zdravstveni nadzor, kodeks ponašanja radnika itd.; dovoljno obezbjeđenje zdravstvenih ustanova i resursa za radnu snagu; rad na visini, rad u skućenim prostorima, rad sa opasnim materijalima (npr. eksplozivi); upravljanje električnim opasnostima, sprječavanje nenamjernih pomjeranja i urušavanja tla, te biološke opasnosti (zmije otrovnice).
- > Slijediti zakonodavstvo FBiH o radu i zdravlju na radu, kao i odredbu PZ 2 o žalbenom mehanizmu za probleme na radnom mjestu.

- > Organizovati radničke kampove u skladu sa smjernicama EBRD/IFC „Smještaj radnika: procesi i standardi” iz 2009. godine.

Kako bi se smanjili i ublažili utjecaji povezani s **radom i zapošljavanjem**, bit će provedene sljedeće mjere:

- > Zahtijevati od izvođača i podizvođača da razviju i implementiraju sveobuhvatan Plan upravljanja radnom snagom (**LMP**) prije početka izgradnje. LMP treba uključivati:
 - Poštivanje Zakona o radu FBiH i zahtjeva financijera
 - Zahtjev da svi radnici imaju pristup politici i procedurama ljudskih resursa
 - Zahtjev da svi radnici (uključujući i podizvođače) moraju poštovati Kodeks ponašanja građevinskih radnika (koji će biti uključen u ugovore o radu)
 - Odredbe o poštenoj regrutaciji, ugovorima o radu, plaćama, radnom vremenu i mehanizmima za pritužbe
 - Mjere za sprječavanje diskriminacije, dječijeg rada, prisilnog rada i drugih kršenja radnih prava
 - Specifične protokole za uključivanje i zaštitu stranih radnika, osiguravajući usklađenost sa Zakonom o strancima BiH za radne i boravišne dozvole
 - Detalje o mehanizmu pritužbi za sve radnike (uključujući podizvođače) u skladu sa zahtjevima EBRD-a i EIB-a, s ciljem rješavanja pritužbi povjerljivo i pravovremeno, uz osiguranu dostupnost svim radnicima, uključujući strane uposlenike
- > Obavezu da svi ugovori o radu budu dostupni na maternjim jezicima radnika te na engleskom jeziku, jasno navodeći uvjete zaposlenja, plaće, radno vrijeme i procedure za pritužbe
- > Zahtijevati od nadzornih inženjera da redovno prate poštivanje radnih standarda od strane izvođača i podizvođača, uključujući:
 - Provjeru ugovora o radu i platnih evidencija
 - Inspekcije kako bi se osigurali sigurni i pravedni radni uvjeti
 - Nadzor nad radnim vremenom i periodima odmora kako bi se spriječilo prekomjerno radno vrijeme
- > Zahtijevati od izvođača da unaprijedi mogućnosti zapošljavanja lokalnog stanovništva davanjem prioriteta zapošljavanju stanovnika lokalnih zajednica za opće radne pozicije; u tenderskim zahtjevima uključiti jasan plan za regrutaciju i integraciju lokalne radne snage. Naložiti izvođaču da provodi programe obuke i usavršavanja za lokalne radnike. Poticati izvođače da nabavljaju materijale, transportne usluge i druge potrebe vezane za izgradnju od lokalnih poduzeća.

Za smanjenje i ublažavanje utjecaja koji se odnose na **zdravlje i sigurnost radnika tokom faze korištenja**, biće sprovedene sljedeće mjere:

- > Uključiti u PUODK posebne zdravstvene i sigurnosne zahtjeve za održavanje cesta. Trebalo bi uključiti (ali ne ograničavati se na): upravljanje opasnim materijalima, upravljanje saobraćajem, rad na visinama, rad u skućenim prostorima, električne opasnosti itd.

16.9.7 Mjere za opasnost od NUS-a

Kako bi se smanjili i ublažili utjecaji povezani sa opasnostima **od NUS-a tokom faze predizgradnje**, implementirat će se sljedeće mjere:

- > U slučaju da postoje minirana područja, osigurati deminiranje prije građevinskih radova u suradnji sa stručnjacima BHMAC-a.
- > Ugovoriti izvođenje građevinskih radova tek nakon što JPAC dobije odobrenje/ovjeru od BHMAC-a.

Za smanjenje i ublažavanje utjecaja povezanih sa opasnostima od NUS-a tokom **faze izgradnje**, bit će sprovedene sljedeće mjere:

- > Osigurati da operateri opreme prođu obuku za prepoznavanje potencijalnih NUS-a tokom građevinskih radova.
- > Obratiti posebnu pažnju tokom zemljanih radova i radova miniranja. U slučaju sumnje zaustaviti radove i poslati obavijest BHMAC-u radi konsultacija i daljnjih uputa.

16.9.8 Mjere za kulturno, historijsko i arheološko nasljeđe

Kako bi se smanjili i ublažili utjecaji vezani **za kulturno, historijsko i arheološko nasljeđe tokom faze predizgradnje, izgradnje i korištenja**, implementirat će se sljedeće mjere:

- > Podnijeti zahtjeve za dobijanje prethodne saglasnosti na Idejne projekte od Federalnog zavoda za zaštitu spomenika.
- > U Glavni projekt uključiti sve mjere prema uputama Zavoda i poduzeti eventualna preventivna arheološka istraživanja prema zahtjevu Federalnog zavoda za zaštitu spomenika i o rezultatima istraživanja obavijestiti Zavod.
- > Osigurati prisustvo arheologa u fazi prije izgradnje na području naselja Kutina (Kutilivač), gdje se prema ranijim istraživanjima nalazi veća nekropola sa oko 27 stećaka u blizini starog pravoslavnog groblja u Kutima, kako bi se osiguralo adekvatno istraživanje terena prije početka građevinskih radova.
- > Komunicirati sa Parohijom i Islamskom zajednicom u Konjicu kroz individualne sastanke o Projektu, rizicima i smetnjama i alternativnim pravcima (sa mapama) tokom ograničenog pristupa.
- > Osigurati alternativni pristup džamiji i pravoslavnom groblju u naselju Donje Selo, pravoslavnom groblju u naselju Mladeškovići i muslimanskom groblju u naselju Kutilivac u slučaju ograničenja pristupa.

- > Postaviti informacije o žalbenom mehanizmu na ulazima u džamije i grobljima, kao i na gradilištima.
- > Postavite info-panele na gradilištima i bogomoljama.
- > Osigurati da Izvođač razvije Proceduru za slučaje pronalaska i obučava relevantno osoblje o zahtjevima prije bilo kakve pripreme gradilišta i građevinskih radova. Procedura mora uključivati:
- > Obavješćavanje nadležnih organa o pronađenim dobrima/lokalitetima;
- > Upozorenje projektnog osoblja na mogućnost otkrivanja slučajnih pronalazaka;
- > Ograđivanje područja nalaza kako bi se izbjeglo dalje remećenje i uništavanje;
- > Imenovanje odgovorne osobe za kulturnu baštinu na raspolaganju koja će biti prisutna i tokom građevinskih aktivnosti.
- > Implementirati Plan uključivanja interesnih grupa, naročito odredbe o stalnim konsultacijama i angažmanu s pogođenim stranama prije, tokom i nakon radova koji se izvode u blizini lokacija od interesa.

Prilog 1. Upitnik za domaćinstva**AUTOCESTA KONJIC (OVČARI)-TUNEL PRENJ-MOSTAR SJEVER**

UPITNIK ZA DOMAĆINSTVA
(U ŠIROJ ZONI OD 500 M OD TRASE AUTOCESTE)

Broj upitnika	
---------------	--

Adresa/ naselje (mjesna zajednica): _____

 Približna udaljenost od trase autoceste
(m): _____

Datum: _____

Ime i prezime anketara: _____

Karakteristike domaćinstva/ demografija1.1. **Ime i prezime anketirane osobe:** _____1.2. **Da li je anketirana osoba glava domaćinstva?** Da/ne _____1.3. **Ako „ne“ pod 1.2, ime i prezime glave domaćinstva:** _____1.4. **Spol (glave domaćinstva):** Muško/žensko _____1.5. **Etnička pripadnost:** _____1.6. **Kontakt telefon:** _____
 1.7. **Status zaposlenja glave domaćinstva:**

- a) zaposlen/a
- b) nezaposlen/a
- c) učenik/a ili student/ica
- d) penzioner/ka

1.8. Broj članova domaćinstva (dob i pol)

	Muško	Žensko	Ukupno
0-6 godina			
7-18 godina			
19-30 godina			
31-65 godina			
Preko 65 godina			
Sveukupno			

1.9. Koliko odraslih članova domaćinstva:

Nikada nije išlo u školu	
je završilo osnovnu školu	
je završilo srednju školu	
je završilo univerzitet	

2. INFORMISANOST O PROJEKTU

2.1. **Da li ste bili informisani o planiranoj izgradnji autoceste?** DA/NE

Ako da, od strane koga?

Kada?

2.2. **Da li ste zadovoljni sa nivoom informacija o projektu koje ste do danas dobili?**

- 1- zadovoljan
- 2- djelimično zadovoljan
- 3- nezadovoljan

Ako je ocjena 2 ili 3, molimo pojasnite.

2.3. **Šta mislite koji je najefikasniji način da se informišete o detaljima ovog projekta? (npr. sastanci sa JP Autoceste, javne rasprave, dnevne novine, radio, TV ili na neki drugi način)**

> Uslovi življenja

2.4. **Koliko dugo živite na trenutnoj adresi stanovanja (godina kad ste se doselili):**

2.5. **Gdje ste živjeli prije?**

2.6. **Da li ste povratnik nakon rata 1992-1995?**

Ako da, gdje ste odselili tokom rata?

Molim vas navedite da li zbog statusa povratnika imate neke posebne probleme?

Ukoliko ste povratnik, da li ste imali određenu pomoć od strane državnih vlasti (npr. donacije za obnovu stambenih objekata)?

2.7. **Godina izgradnje kuće:**

2.8. **Trenutna upotreba:**

- > a) za stanovanje
- > b) rekreativno (npr. vikendica)
- > c) mješovito za stanovanje i komercijalno*

d) ne koristi se

**Ako ima poslovni prostor koji se koristi za biznis, popuniti i zasebnu anketu za biznise.*

2.9. **Generalno stanje (kuće):**

- a) novo ili veoma dobro

	b) solidno c) loše d) ruševno, neiskoristivo
2.10. Stambeni prostor:	m ²
2.11. Sistem za grijanje:	

2.12. Komunalne usluge			<i>Dodatne informacije (po potrebi upisati)</i>
Konekcija na javnu vodovodnu mrežu	DA	NE	
Konekcija na javnu elektroenergetsku mrežu	DA	NE	
Konekcija na javnu kanalizacionu mrežu	DA	NE	
Konekcija na telekomunikacijsku mrežu	DA	NE	
Da li imate stalnu vodoopskrbu?	DA	NE	
Konekcija na cestovnu infrastrukturu	DA	NE	
Konekcija na javni gradski/seoski prevoz	DA	NE	
Voda iz česme/slavine u zajednici			
Privatni bunar			
Flaširana voda			

2.13. **Izvor pitke vode (označiti)**

2.14. Pomoćna infrastruktura (da/ne)		<i>Dodatne informacije (po potrebi upisati)</i>
Ljetna kuhinja		
Garaža		
Ostava		
Štala		
Drugo (navesti):		

> IZVORI IZDRŽAVANJA

.1. Ukupni prihod domaćinstva

Kojoj kategoriji pripada ukupni mjesečni prihod vašeg kompletnog domaćinstva:	
Manje od 500 KM	
Između 500 i 1.000 KM	
Između 1.000 i 1.500 KM	

Od navedenih, koji je vaš glavni izvor prihoda:			
Plate		Penzije	
Poljoprivredni proizvodi		Pomoć od vlasti	
Mali biznis		Drugo (navesti):	

SLUŽBENA UPOTREBA

Preko 1.500 KM		Novčane uplate iz inostranstva (dijaspora, rad u drugoj zemlji člana domaćinstva)	Drugo (navesti):	
----------------	--	---	------------------	--

U slučaju da više članova domaćinstva ostvaruje prihode, molimo vas da ih stavite zajedno

(1: najveći izvor prihoda, 2: drugi najveći, itd...)

.2. Od navedenih koji trošak čini najveći udio u rashodima vašeg domaćinstva?

Hrana	Troškovi najma prostora za stanovanje	Komunalne usluge (voda, struja, telefon)	Drugo (navesti)				
Obrazovanje	Zdravstvo	Prijevoz					

(1: najveći izvor prihoda, 2: drugi najveći, itd...)

.3. Koja opcija najviše odgovara vašoj finansijskoj situaciji?

- a) nemam dovoljno prihoda ni za osnovne potrebe
- b) imam dovoljno prihoda samo za osnovne potrebe
- c) imam visoki nivo prihoda

Ranjivosti:

.4. Da li neki član domaćinstva boluje od sljedećih problema:	
	Broj članova domaćinstva
Fizički hendikep	
Mentalni hendikep	
Hronična bolest koja zahtijeva redovnu medicinsku brigu	
Hronična bolest koja zahtijeva hospitalizaciju	
Kompletno domaćinstvo je nezaposleno ili bez ikakvih izvora prihoda	
Domaćinstvo je sastavljeno od starijih osoba i/ili starijih osoba koje su same	
Drugi problem (navesti)	

.5. Da li neki član domaćinstva prima socijalnu pomoć? DA/NE

Ako da, koju vrstu pomoći?

- > INFORMACIJE O POLJOPRIVREDNIM AKTIVNOSTIMA
- >

.6. Da li vaše domaćinstvo posjeduje poljoprivredno zemljište na ovoj lokaciji? DA/NE

Ako da, koja vrsta zemljišta (voćnjak, njiva i sl.) i koja je veličina svake vrste (m2)?:

.7. Da li je vaše domaćinstvo registrovano za poljoprivrednu proizvodnju?

1. Da

2. Ne
3. Ne, ali planiramo se registrovati

.8. Kojom vrstom poljoprivredne proizvodnje se bavite?

Vrsta poljoprivredne aktivnosti	DA/NE	Ako DA:	
		Korištenje (označiti sa 1, 2 ili 3) 1. Samo za izdržavanja 2. Samo za prodaju 3. Za izdržavanje i prodaju	Značaj aktivnosti za domaćinstvo: 1. Svi prihodi domaćinstva se zasnivaju na ovoj aktivnosti 2. Aktivnost je <u>vrlo</u> značajna za prihode domaćinstva 3. Aktivnost je <u>manje</u> značajna 4. Aktivnost nije nikako značajna
Proizvodnja povrća	DA/NE		
Proizvodnja voća	DA/NE		
Uzgoj stoke/peradi	DA/NE		
Pčelarstvo	DA/NE		
Šumarstvo	DA/NE		
Prikupljanje gljiva ili ljekovitih biljaka	DA/NE		
Drugo (molimo navedite)			

.9. Da li vaše domaćinstvo posjeduje poljoprivredno zemljište na drugoj lokaciji?
DA/NE

Ako da, u kojem naselju?

Da li se to drugo zemljište koristi za poljoprivredu?

Stavovi prema očekivanim utjecajima projekta

.10. Šta mislite o projektu gradnje ove dionice autoceste?

- > Veoma pozitivno
- > Pozitivno
- > Neutralno
- > Negativno
- > Veoma negativno

.11. Šta pretpostavljate da bi mogli biti najveći utjecaji projekta? Molimo vas rangirajte ih na sljedeći način: 0 (nema utjecaja), 1 (nizak utjecaj), 2 (srednji utjecaj), 3 (značajan utjecaj).

Potencijalni utjecaji	Muški član domaćinstva	Ženski član domaćinstva
<i>Negativni utjecaji</i>		
Smanjena sigurnost u saobraćaju zbog povećanja prometa na postojećoj cestovnoj infrastrukturi tokom faze izgradnje		
Ograničeni pristup između lokalnih zajednica tokom gradnje autoceste		

Ograničeni pristup između lokalnih zajednica tokom korištenja autoceste		
Ograničeni pristup zdravstvenim ustanovama tokom gradnje		
Ograničeni pristup obrazovnim institucijama tokom gradnje		
Loš kvalitet zraka na gradilištu		
Buka i vibracije na gradilištu		
Klizišta zbog građevinskih aktivnosti		
Potencijalno zagađenje površinskih i podzemnih voda		
Potencijalne redukcije površinskih i podzemnih voda		
Povećan priliv radnika tokom gradnje		
Eksproprijacija		
Drugo (molimo navesti):		
<i>Pozitivni utjecaji</i>		
Jačanje razvoja lokalnog biznisa		
Generisanje zaposlenja tokom faza gradnje i korištenja autoceste		
Razvoj vještina zaposlenih ljudi		
Poboljšana infrastruktura		
Drugo (molimo navesti)		

.12. Kako vi vidite rješenje navedenih problema?

Muški član domaćinstva:

Ženski član domaćinstva:

.13. Da li imate neke primjedbe na predloženu trasu i izgradnju autoceste?

.14. Da li imate neke zahtjeve koje ćete tražiti od JP Autoceste FBiH da se ispune prije početka gradnje?

Opservacije i komentari anketara:

Prilog 2. Upitnik za biznise

AUTOCESTA KONJIC (OVČARI)-TUNEL PRENJ-MOSTAR SJEVER

Upitnik za biznise

(u širem pojasu, 500 m od trase autoceste)

Referentni broj upitnika	
--------------------------	--

Adresa /naselje (Mjesna zajednica):

Približna udaljenost od trase (m):

Datum anketiranja:

Ime anketara:

1. PRIMLJENE INFORMACIJE O PROJEKTU

>

1.1. Jeste li informisani o planiranoj izgradnji autoceste? DA/NE

Ako da, od strane koga?

Kada?

> Da li ste zadovoljni nivoom informacija o projektu, koje ste dobili do danas?

- 1- zadovoljan
- 2- djelimično zadovoljan
- 3- nezadovoljan

Ako je odgovor 2 ili 3, molimo da objasnite.

> Prema vašem mišljenju, koji je najefikasniji način da se bolje informišete o detaljima ovog projekta? (npr. sastanci sa JP Autoceste, javne rasprave, dnevne novine, radio, TV ili neki drugi način)

2. OPĆE INFORMACIJE O BIZNISIMA

>

2.1. Ime i pozicija ispitanika:

2.2. Glavne djelatnosti vašeg biznisa:

2.3. Godina osnivanja biznisa:

2.4. Ime i spol vlasnika (suvlasnika) – ako se razlikuje od ispitanika:

2.5. Da li je biznis formalno registrovan: DA/NE

2.6. Biznis djeluje kao: (npr. d.o.o., itd.):

2.7. Da li ste vlasnik poslovnog prostora?

> Da, ja sam vlasnik poslovnog prostora

- > Ne, iznajmljujem prostor
- > Drugo _____

2.8. Veličina poslovnog prostora:

- > Glavni objekat _____ m²
- > Okolina - parking itd. _____ m²
- > Pomoćni objekti _____ m²

2.9. Ima li biznis pomoćne objekte? Ako da, molimo da ih navedete.

2.10. Ukupan broj zaposlenika: _____

2.11. Biznis djeluje na:

- > Lokalnom/regionalnom nivou
- > Državnom nivou
- > Međunarodnom nivou

2.12. Da li se vaše poslovanje mijenja prema godišnjem dobu (npr. u toku turističke sezone ili zimi)?

2.13. U kojoj mjeri vaše svakodnevno poslovanje ovisi o pristupačnosti vašim prostorijama (mušterijama) i blizini ceste?

1. Nikako
2. U određenoj mjeri
3. U srednjoj mjeri
4. U velikoj mjeri
5. U vrlo velikoj mjeri

2.14. Godišnji promet (opcionalno):

2.15. Godišnja dobit (opcionalno):

3. STAVOVI PREMA OČEKIVANIM UTJECAJIMA PROJEKTA

3.1. Na osnovu vaše procjene, da li će izgradnja autoceste utjecati na pristup vašem poslovanju ili redovnim aktivnostima? Ako da, molimo da objasnite.

3.2. Hoće li se provedbom projekta na bilo koji način poboljšati uvjeti vašeg poslovanja i /ili stvoriti nove mogućnosti za poslovne subjekte koji su aktivni u projektnom području?

3.3. Kako biste ocijenili projekt?

- > Veoma pozitivno
- > Pozitivno
- > Neutralno
- > Negativno
- > Veoma negativno

3.4. Šta pretpostavljate da bi mogli biti glavni utjecaji projekta? Molimo vas da ih rangirate na sljedeći način: 0 (bez utjecaja), 1 (slab utjecaj), 2 (umjereni utjecaj), 3 (značajan utjecaj).

Utjecaji	
<i>Negativni utjecaji</i>	
Ograničeni pristup kupaca i dobavljača našim poslovnim objektima tokom gradnje	
Ograničenja prometa <u>tokom</u> izgradnje za naša poslovna vozila koja putuju u druge regije	
Smanjeni prihodi zbog građevinskih radova	
Prekid komunalija	
Smanjena sigurnost na putu zbog povećanog protoka prometa na postojećoj putnoj mreži tokom izgradnje	
Loš kvalitet zraka na gradilištima	
Buka i vibracije na gradilištima	
Pokretanje klizišta zbog građevinskih aktivnosti	
Potencijalno zagađivanje površinskih i podzemnih voda	
Potencijalno smanjenje površinskih i podzemnih voda	
Eksproprijacija imovine našeg biznisa	
Drugo (molimo navedite)	
<i>Pozitivni utjecaji</i>	
Mogućnost da naš biznis pruža poslovne usluge na gradilištima tokom građevinskih radova	
Povećana dostupnost novim kupcima i tržištima nakon izgradnje autoceste	
Povećani prihodi nakon izgradnje autoceste	
Smanjeno vrijeme za prevoz dobara	
Drugo (molimo navedite)	

3.5. Kakvo rješenje predviđate za navedene probleme?

3.6. Imate li komentara na predloženu trasu i izgradnju autoceste?

3.7. Imate li zahtjeve koje ćete očekivati da JP Autoceste ispuni prije početka gradnje?

Zapažanja i komentari anketara:
